

Toimeentulotuki

Opas toimeentulotukilain soveltajille

TIIVISTELMÄ

Toimeentulotuki. Opas toimeentulotukilain soveltajille. 5. korj. p. Helsinki, 2003. 125 s. (Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita, ISSN 1236-116X;2003:10)
ISBN 952-00-1384-9

Toimeentulotuesta annettu laki (1412/1997) ja asetus (66/1998) tulivat voimaan 1.3.1998.

Toimeentulotukijärjestelmän toimivuuden parantamiseksi toimeentulotuesta annettuihin lakiin ja asetukseen on tehty muutoksia, joiden tarkoituksena on ollut laajentaa ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä kunnissa, lyhentää asiakkaiden jonotusaikoja sekä tehostaa tarveharkinnan käyttöä tukea myönnettäessä. Säädosmuutokset (L 923/2000 ja A 112/2001) tulivat voimaan 1.4.2001 lukien. Lisäksi 1.4.2002 tuli voimaan toimeentulotukilain väliaikainen muutos, jonka mukaan osa tuen hakijan ansiotuloista jätetään ottamatta huomioon tukea myönnettäessä. Väliaikaissäännökset ovat voimassa ajalla 1.4.2002 – 31.3.2005.

Käsillä oleva toimeentulotukiopas on rakenteeltaan pitkälti edellisen, vuonna 2001 julkaistun oppaan kaltainen (STM, oppaita 2001:7). Oppaassa esitetyt suositukset perustuvat hallituksen esitykseen laiksi toimeentulotuesta (HE 217/1997 vp.), hallituksen esityksiin laeiksi toimeentulotuesta annetun lain muuttamiseksi (HE 134/2000 vp., HE 184/2000 vp. ja HE 155/2001 vp.), eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnan hallituksen esitysten johdosta antamiin valiokuntamietintöihin sekä sosiaali- ja terveysministeriössä tapahtuneeseen valmistelutyöhön. Lisäksi oppaaseen on sisällytetty eräitä korkeimman hallinto-oikeuden päätöksiä, jotka voivat olla apuna toimeentulotukilain soveltamistilanteissa.

Opas sisältää toimeentulotukilain säännökset sellaisina kuin ne ovat voimassa 31.7.2003. Oppaassa esitetyt sosiaali- ja terveysministeriön kannanotot eivät ole kuntia sitovia määräyksiä tai ohjeita, vaan ne on suosituksina tarkoitettu tukemaan kunnissa tapahtuvaa toimeentulotukityötä ja siihen liittyvää päätöksentekoa. Sosiaali- ja terveysministeriö toivoo, että käsillä oleva opas on avuksi näiden tehtävien hoitamisessa.

Asiasanat: Toimeentulotuki, toimeentulotukilaki, perusturva.

REFERAT

Utkomststöd. Handbok för tillämpning av lagen om utkomststöd. 5:e rev. uppl. Helsingfors, 2003. 125 s. (Social- och hälsovårdsministeriets handböcker, ISSN 1236-116X; 2003:10)
ISBN 952-00-1384-9

Lagen (1412/1997) och förordningen (66/1998) om utkomststöd trädde i kraft 1.3.1998.

För att förbättra utkomststödssystemets funktionsduglighet har ändringar gjorts till lagen och förordningen om utkomststöd, med hjälp av vilka avsikten är att utvidga användningen av förebyggande utkomststöd i kommunerna, förkorta klienternas väntetider samt effektivisera användningen av behovsprövning då stöd beviljas. Författningsändringarna (L 923/2000 och F 112/2001) trädde i kraft från och med 1.4.2001. Samtidigt trädde också en temporär ändring av lagen om utkomststöd i kraft, enligt vilken en del av sökandens förvärvsinkomster inte beaktas då stöd beviljas. De temporära bestämmelserna är i kraft 1.4.2002 – 31.3.2005.

Den nya handboken som nu finns för handen är till strukturen mycket lik den föregående utkomststödshandboken (SHM, handböcker 2001:7). Rekommendationerna som presenteras i handboken baserar sig på regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om utkomststöd (RP 217/1997 rd.), regeringens propositioner till riksdagen med förslag till lagar om ändring av lagen om utkomststöd (RP 134/2000 rd., RP 184/2000 rd. och 155/2001 rd.), de utskottsbetänkanden som givits till följd av social- och hälsovårdsutskotts proposition till riksdagen samt ministeriets förberedelsearbete. Dessutom ingår vissa av högsta förvaltningsdomstolens beslut, som kan vara till nytta då man löser situationer där lagen om utkomststöd tillämpas.

Bestämmelserna i lagen om utkomststöd ingår i handboken sådana de lyder 31.7.2003. Social- och hälsovårdsministeriets ställningstaganden i handboken är inte föreskrifter eller direktiv som binder kommunerna, de är rekommendationer som är avsedda för att understöda utkomststödsarbetet som sker i kommunerna samt tillhörande beslutsfattning. Social- och hälsovårdsministeriet hoppas att den tillhandsvarande handboken är till nytta i skötseln av dessa uppgifter.

Nyckelord: Utkomststöd, lagen om utkomststöd, bastrygghet.

SUMMARY

Social Assistance. Handbook for the Application of the Act on Social Assistance. 5th rev. ed. Helsinki, 2003. 125 p. (Handbooks of the Ministry of Social Affairs and Health, ISSN 1236-116X;2003:10)
ISBN 952-00-1384-9

The Act (1412/1997) and Decree (66/1998) on Social Assistance came into force on March 1, 1998.

In order to improve the functionality of the social assistance system changes have been made to the Act and Decree on Social Assistance, with the help of which the aim is to expand the use of preventive social assistance in municipalities, shorten client waiting-lists and intensify the use of means testing when allocating assistance. The changes to the statutes (A 923/2000 and D 112/2001) came into force as of April 1, 2001. In addition to this an interim change of the Act on Social Assistance came into force on April 1, 2002. According to this change a part of client's earned incomes will be excluded from the income - testing. This law will be in force until March 31, 2005.

The new handbook is structurally similar to the earlier handbook on social assistance (MSAH, handbooks 2001:7). The recommendations presented in the handbook are based on the Government's proposal to the Parliament on passing an act on social assistance (GP 217/1997), the Government's proposals on passing acts in order to change the Act on Social Assistance (GP 134/2000, GP 184/2000 and GP 155/2001), the committee reports given as a result of the Social Welfare and Health Care Committee's proposal to the Parliament as well as the preparatory work of the Ministry. In addition to this certain decisions of the Supreme Administrative Court are also included, which may be of help when resolving situations where the Act on Social Assistance is applied.

This handbook contains the Act on Social Assistance as it is in force on July 31, 2003. The declarations made by the Ministry of Social Affairs and Health in the handbook are not provisions or directives that bind the municipalities, they are recommendations, the intentions of which are to support the social assistance work being done in the municipalities and decision-making linked with this. The Ministry of Social Affairs and Health hopes that the present handbook will be of help in the management of these tasks.

Key words: Social assistance, Act on Social Assistance, basic security.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ.....	3
REFERAT	5
SUMMARY.....	7
JOHDANTO	13
1. TOIMEENTULOTUEN TARKOITUS	15
2. TOIMEENTULOTUEN TOIMEENPANO JA VALTIONOSUUS	17
3. OIKEUS TOIMEENTULOTUKEEN	17
3.1. Toimeentulotuki on viimesijainen etuus.....	17
3.2. Pitkäaikaisasiakkaat.....	20
3.3. Opiskelijat	21
3.4. Yrittäjät.....	25
3.5. Asevelvolliset ja siviilipalvelusta suorittavat	26
3.6. Vangit	26
3.7. Velkajärjestely.....	28
3.8. Elatusvelvollisuus.....	29
3.9. Yksityiset avustukset tarpeenmukaiseen toimeentuloon	32
3.10. Toimeentulotuen suhde lastensuojeluun ja vammaisille tarkoitettuihin tukitoimiin	32
4. TOIMEENTULOTUEN MYÖNTÄÄ OLESKELUKUNTA	33
5. ULKOMAALAINEN JA MAAHANMUUTTAJA TOIMEENTULOTUEN HAKIJANA.....	36
5.1. Oikeus toimeentulotukeen ja kotoutumistukeen sekä oleskelukunnan vastuu	36
5.1.1. Oikeus toimeentulotukeen	36
5.1.2. Kiireelliset tapaukset	37
5.2. Ulkomaalaisen maahan tulon ja maassa oleskelun edellytykset.....	38
5.2.1. Vaadittavat matkustusasiakirjat	38
5.2.2. Viisumi	38
5.2.3. Oleskelulupa	38
5.2.4. Statusmerkintä	39
5.2.5. Vaadittava varallisuus ja matkustajavakuutus	39
5.2.6. Käännyttäminen ja maasta karkottaminen	39
5.2.7. Matkustusasiakirjan tarkistaminen toimeentulotukihakemuksen yhteydessä	40
5.3. Maassa oleskelun peruste vaikuttaa oikeuteen saada toimeentulotukea	40
5.3.1. Turisti	40
5.3.2. EU/ETA-valtioiden kansalaiset.....	42
5.3.3. Oleskeluluvan perusteella Suomessa oleskeleva ulkomaalainen.....	43
5.3.4. Ilman vaadittavaa oleskelulupaa Suomessa oleskeleva ulkomaalainen.....	43
5.4. Kotoutumissuunnitelma ja kotoutumistuki toimeentulotukena	44
5.5. Eräitä erityiskysymyksiä	46
5.5.1. Pakolainen ja tilapäistä suojelua saava henkilö toimeentulotuen hakijana.....	46
5.5.2. Paluumuuttajat.....	47
5.5.3. Turvapaikanhakijat	48
5.5.4. Pohjoismaisen sosiaalipalvelusopimuksen piiriin kuuluvat henkilöt.....	49
6. TOIMEENTULOTUEN RAKENNE JA SUURUUS.....	49
6.1. Toimeentulotuen määräytyminen	49
6.2. Huomioon otettavat menot	50

6.3. Perusosa.....	50
6.3.1. Perusosan sisältö.....	50
6.3.2. Perusosan suuruus	51
6.3.3. Yksin asuvan ja yksinhuoltajan perusosa	52
6.3.4. Muun 18 vuotta täyttäneen henkilön perusosa	53
6.3.5. Vanhempiansa luona asuvan 18 vuotta täyttäneen perusosa	53
6.3.6. Lasten perusosat	53
6.3.7. Perusosan indeksitarkistus.....	54
6.3.8. Alennettu perusosa	54
6.3.9. Perusosan alentamisen yhteydessä tehtävä suunnitelma.....	57
6.4. Lisäosa.....	58
6.4.1. Lisäosalla katettavat menot	58
6.4.2. Asumismenojen huomioon ottaminen toimeentulotukea myönnettäessä	59
6.4.3. Asumistukilain 6 §:ssä tarkoitetut asumismenot	60
6.4.4. Muut asumisesta aiheutuvat menot.....	61
6.4.5. Terveystuettujen menot.....	62
6.4.6. Lasten päivähoitomienot.....	64
6.4.7. Erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat menot	65
6.5. Toimintaraha ja matkakorvaus	68
6.6. Huomioon otettavat tulot ja varat	69
6.6.1. Huomioon otettavat tulot.....	69
6.6.2. Tulot, joita ei oteta huomioon.....	71
6.6.3. Tuki määrätään yleensä kuukaudelta.....	73
6.6.4. Huomioon otettavat varat	75
6.6.5. Toimeentulotuen myöntäminen takautuvasti.....	76
6.7. Toimeentulotukea voidaan tarkistaa	77
6.8. Toimeentulotuki määrätään henkilölle tai perheelle.....	77
6.9. Toimeentulotuen maksaminen.....	78
6.10. Laitoshoidon- ja sosiaalipalvelumaksuja voidaan sovitella.....	78
7. EHKÄISEVÄ TOIMEENTULOTUKI	79
8. TOIMEENTULOTUEN TAKAISINPERINTÄ.....	81
8.1. Takaisinperinnästä määrätään toimeentulotukea myönnettäessä.....	81
8.2. Takaisinperinnästä päättämisen jälkikäteen joissakin tilanteissa	83
8.3. Toimielin päättää ennakkona maksetun toimeentulotuen takaisinperinnästä	83
8.4. Takaisinperinnästä päättää muissa kuin toimeentulotukilain 23 §:n tarkoittamissa tilanteissa hallinto-oikeus	85
8.5. Takaisinperintä ei saa vaarantaa toimeentuloa	85
9. MENETTELY TOIMEENTULOTUKIASIOISSA	86
9.1. Hallintomenettelyn yleiset vaatimukset.....	86
9.2. Toimeentulotukiasiat on käsiteltävä viivytyksettä.....	87
9.3. Toimeentulotukea haetaan kirjallisesti tai suullisesti	87
9.4. Asiakkaan tietojenanto- ja ilmoitusvelvollisuus.....	88
9.5. Kaikkiin hakemuksiin on annettava kirjallinen päätös	89
9.6. Päätös on annettava tiedoksi.....	90
9.7. Toimeentulotuen asiakasta koskevien tietojen luovuttaminen, saanti ja salassapito	90
10. MUUTOKSENHAKU.....	91
11. TOIMEENTULOTUESTA TIEDOTTAMINEN.....	92
12. KUNTIEN OHJEET TOIMEENTULOTUESTA.....	92
13. LISÄTIEDOT	92

LIITTEET

- LIITE 1. Laki toimeentulotuesta (1412/1997)
- LIITE 2. Asetus toimeentulotuesta (66/1998)
- LIITE 3. Hallintolaki (434/2003)
- LIITE 4. Ote hallintolainkäyttölaista (586/1996)
- LIITE 5. Ote kuntouttavasta työtoiminnasta annetusta laista (189/2001)
- LIITE 6. Ote asumistukilaista (408/1975)
- LIITE 7. Ote maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetusta laista (493/1999)
- LIITE 8. Toimeentulotuen perusosien määrät 1.1.2003 lukien
- LIITE 9. Tilastotietoja toimeentulotuesta
- LIITE 10. Esimerkkitapauksia toimeentulotuen laskemisesta

JOHDANTO

Perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Toimeentulotuki on keskeinen välttämätöntä toimeentuloa turvaava taloudellinen tukimuoto.

Toimeentulotuesta annettu laki (1412/1997, jäljempänä toimeentulotukilaki, TOTUL) tuli voimaan 1.3.1998. Lain säätämisen yhteydessä antamassaan lausumassa Eduskunta edellytti, että lain käytännön soveltamista ja sen tavoitteiden toteuttamista on tiiviisti seurattava ja mahdollisesti ilmeneviin epäkohtiin on puututtava viivyttämättä.

Lain vaikutuksia on seurattu kahdessa eri seurantaprojektissa, joiden loppuraportit ovat valmistuneet vuoden 2000 aikana. Stakesin toteuttama seurantaselvitys on ilmestynyt julkaisuna Keskitalo - Heikkilä - Laaksonen: Toimeentulotuen muutokset; Vuoden 1998 perusturvamuutosten arviointitutkimuksen loppuraportti (STM, julkaisuja 2000:16). Toinen seurantaselvitys on Suomen Kuntaliiton ja Turun yliopiston julkaisu Ukkola-Kettula: Lainsäädäntömuutosten vaikutukset toimeentulotukeen vuosina 1998 – 1999 (Suomen Kuntaliitto, 2000). Lisäksi toimeentulotuen takaaman kulutustason riittävyyttä on selvitetty Stakesin toteuttamassa laajassa Vähimmäisturvan taso -tutkimushankkeessa. Hankkeeseen kuuluvina on julkaistu seuraavat selvitykset: Kosunen: Paljonko on riittävästi? Stakes, Raportteja 232, Aatola - Viinisalo: Mitä eläminen maksaa? (Stakes, Raportteja 237) sekä Forma - Heikkilä - Keskitalo: Mikä on kohtuullinen minimi? (Stakes, Raportteja 240).

Selvityksistä voidaan yleiskuvana todeta, että toimeentulotuen perusosa riittää juuri ja juuri kattamaan ne erityyppisten kotitalouksien menot, jotka perusosalla on tarkoitus kattaa. Näin on etenkin niissä tilanteissa, joissa toimeentulotuen tarve on lyhytaikainen. Selvityksistä voi tehdä myös sen johtopäätöksen, että niukinta toimeentulotuen antama kulutustaso on yksin asuvien kohdalla. Sen sijaan lapsiperheillä – erityisesti silloin kun lapsia on enemmän kuin yksi – toimeentulotuen perusosaa voi vuoden 1998 muutosten jälkeenkin pitää suhteellisen riittävänä. Tuen riittävyys tavanomaisiin menoihin edellyttää kuitenkin tuen saajalta kurinalaista taloudenpitoa, suunnitelmallisuutta kulutuksen suhteen sekä pitäytymistä perusosan mukaisissa kulutusmenoissa. Mitä pidempään asiakas joutuu olemaan toimeentulotuen varassa, sitä niukemmaksi muodostuu taloudellinen liikkumavara.

Toimeentulotukijärjestelmän yhdeksi epäkohdaksi on osoittautunut sen jäykkä toimivuus ja sen puutteellisuus vastata tuen hakijoiden erityisistä tarpeista ja olosuhteista johtuvaan taloudellisen tuen tarpeeseen. Erityisen ongelmallinen tilanne on niiden kohdalla, jotka joutuvat olemaan pitkäaikaisesti toimeentulotuen varassa.

Toimeentulotukijärjestelmän toimivuuden parantamiseksi eduskunta ja valtioneuvosto tekivät vuoden 2000 lopulla ja vuoden 2001 alussa säädösmuutoksia, joiden avulla on tarkoitus laajentaa ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä kunnissa, lyhentää asiakkaiden jonotusaikoja sekä tehostaa tarveharkinnan käyttöä tukea myönnettäessä. Muutokset tulivat

voimaan 1.4.2001 lukien. Tämän johdosta myös kuntien valtionosuuksia lisättiin. Tarkoituksena on, että ehkäisevään toimeentulotukeen käytettäisiin vähintään 3,3 prosenttia varsinaisen toimeentulotuen menoista.

Syyskuussa 2001 tuli voimaan laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001), joka vaikuttaa merkittäväällä tavalla sosiaalitoimen ja työvoimahallinnon väliseen yhteistyöhön yhteisasiakkaiden ongelmien selvittämisessä ja hoitamisessa. Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaisesta toimenpiteestä kieltäytymistä ja keskeyttämistä koskevat säännökset on siirretty vuoden 2003 alusta (L 1293/2002 ja 1294/2002) kuntouttavasta työtoiminnasta annetusta laista toimeentulotukilakiin (10 §) ja työttömyysturvalakiin (8 luku). Kuntouttavan työtoiminnan johdosta toimeentulotukilakiin tehdyt muutokset on kuvattu tässä oppaassa.

Ajalla 1.4.2002 – 31.3.2005 on voimassa laki toimeentulotuesta annetun lain 11 ja 15 §:n väliaikaisesta muuttamisesta (1410/2001). Säädosmuutoksella toteutetaan koko maata koskeva kolmivuotinen kokeilu, jonka aikana toimeentulotukea hakevan henkilön tai perheen ansiotuloista osa jätetään ottamatta huomioon tukea myönnettäessä. Uudistuksen keskeisenä tavoitteena on edistää toimeentulotukea saavien työllistymistä ja selvittää kannustuselementin vaikutusta työllistymiseen.

Eduskunta edellytti edellä mainitusta kokeilusta säätäessään, että myös niiden toimeentulotukea saavien henkilöryhmien asemaa parannetaan, joita työelämään osallistumiseen kannustavat toimet eivät koske. Sosiaali- ja terveysministeriö ei ole nähnyt perustelluksi pyrkiä toteuttamaan eduskunnan esittämää tavoitetta lainsäädäntöä muuttamalla. Ministeriön käsityksen mukaan toimeentulotuen ongelmat koskevat erityisesti pitkäaikaisasiakkaita sekä tuen saannin pitkiä odotusaikoja. Pitkäaikaisasiakkaiden asemaa toimeentulotuen saajina on tarkemmin käsitelty luvussa 3.2.

Vuoden 2003 alusta tuli voimaan laki sosiaalisesta luototuksesta (1133/2002). Sosiaalisen luototuksen tarkoituksena on ehkäistä taloudellista syrjäytymistä ja ylivelkaantumista sekä edistää henkilön ja perheen itsenäistä suoriutumista. Lain perusteella kunnalla on mahdollisuus järjestää sosiaalista luototusta osana kunnan sosiaalihuoltoa ja siinä laajuudessa, mitä paikalliset tarpeet edellyttävät. Sosiaalinen luototus tarjoaa kuntien sosiaalihuollolle uuden työmenetelmän tukea pienituloisten ja vähävaraisten henkilöiden ja perheiden toimintakykyä ja osallisuutta yhteiskunnassa. Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut erillisen oppaan sosiaalisesta luototuksesta (STM, Oppaita 2003:6). Oppaassa selvitetään myös sosiaalisen luototuksen suhdetta toimeentulotukeen. Ennen sosiaalisen luoton myöntämistä tulee aina selvittää henkilön oikeus saada toimeentulotukea.

Toimeentulotukiasioiden hoitoon kunnissa vaikuttaa myös 1.10.2003 voimaan tuleva laki maahanmuuttajan erityistuesta (1192/2002); katso luku 5.5.2. Tämän uudistuksen sisällöstä sosiaali- ja terveysministeriö on tiedottanut laajemmin erillisellä kuntatiedotteella 9.6.2003 nro 8/2003.

Sosiaali- ja terveysministeriö lähetti kunnille vuonna 2001 edellisen toimeentulotuen soveltamista koskevan oppaan (STM, oppaita 2001:7). Käsillä oleva uusi opas on rakenteeltaan pitkälti edellisen oppaan kaltainen. Uusi opas korvaa vuoden 2001 oppaan. Oppaassa

esitetyt suositukset perustuvat osittain hallituksen esitykseen laiksi toimeentulotuesta (HE 217/1997) ja hallituksen esityksiin laiksi toimeentulotuesta annetun lain muuttamiseksi (HE 134/2000, HE 184/2000, HE 155/2001 ja HE 115/2002), osittain eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnan hallituksen esitysten johdosta antamiin valiokuntamietintöihin sekä ministeriön valmistelutyöhön. Lisäksi oppaaseen on sisällytetty eräitä korkeimman hallinto-oikeuden päätöksiä, jotka voivat olla apuna toimeentulotukilain soveltamistilanteissa. Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisut ovat saatavissa osoitteessa <http://www.finlex.fi>→oikeuskäytäntö→korkein hallinto-oikeus.

Vuoden 2001 alusta tuli voimaan laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000). Lain tarkoituksena on edistää asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteen luottamuksellisuutta sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa. Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut asiakaslaista erillisen oppaan Sosiaalihuollon asiakkaan asema ja oikeudet (STM, Oppaita 2001:11), jossa on selostettu muun muassa toimeentulotuen myöntämisen kannalta keskeisiä tietojen saantia ja luovuttamista sekä salassapitoa koskevia säännöksiä. Tämän vuoksi käsillä olevasta toimeentulotukioppaasta on poistettu asiakaslakia koskeva osuus.

Vuoden 2004 alusta tulee voimaan hallintomenettelylain (598/1982) korvaava hallintolaki (434/2003). Hallintolaki muuttaa jonkin verran menettelysäännösten asiasisältöä ja myös asioiden esittämisjärjestys on toinen kuin hallintomenettelylaissa. Hallintolaissa säädetään viranomaisten toimintaan yleisesti sovellettavista hyvän hallinnon perusteista ja keskeisistä menettelyllisistä vaatimuksista, jotka olennaisesti vaikuttavat yksityisen asemaan ja oikeussuojaan hallinnollisessa päätöksenteossa. Tässä oppaassa tarkastellaan hallintolakia toimeentulotuen myöntämismenettelyä silmällä pitäen.

Opas sisältää toimeentulotukilain säännökset sellaisina kuin ne ovat voimassa 31.7.2003.

Oppaassa esitetyt sosiaali- ja terveysministeriön kannanotot eivät ole kuntia sitovia määräyksiä tai ohjeita, vaan ne on suosituksina tarkoitettu tukemaan kunnissa tapahtuvaa toimeentulotukityötä ja siihen liittyvää päätöksentekoa. Sosiaali- ja terveysministeriö toivoo, että käsillä oleva opas on avuksi näiden tehtävien hoitamisessa.

1. TOIMEENTULOTUEN TARKOITUS

Toimeentulotuen tarkoituksesta säädetään toimeentulotukilain 1 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuki on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen taloudellinen tuki, jonka tarkoituksena on turvata henkilön ja perheen toimeentulo ja edistää itsenäistä selviytymistä. Toimeentulotuen avulla turvataan henkilön ja perheen ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo.

Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on edistää henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulosta (L 923/2000).

Matkakorvauksen tarkoituksena on tukea henkilön osallistumista kuntouttavaan työtoimintaan (L 191/2001).

Toimeentulotuki on viimesijainen henkilön ja perheen vähintään välttämätöntä toimeentuloa turvaava etuus. Lisäksi tuen tarkoituksena on edistää yksilön ja hänen perheensä itsenäistä selviytymistä. Toimeentulotuki on keskeinen etuus, jolla taataan jokaisen oikeudeksi säädetty, perustuslain 19 §:n 1 momentissa tarkoitettu välttämätön toimeentulo.

Yksilöllä on vastuu omasta elatuksestaan ja lailla säädettyssä laajuudessa puolisonsa sekä alaikäisten lastensa ja ottolastensa elatuksesta. Toimeentulotuella pyritään parantamaan edellytyksiä tämän vastuun toteuttamiselle. Toimeentulotuella on näin ollen laajempi tehtävä kuin vain elämälle välttämättömän turvan antaminen eli niin sanotun eksistenssi-minimin täyttäminen. Toimeentulotuen tarkoituksena on antaa myös mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnan toimintaan eikä sen tavoitteena ole vain pitää henkilöä tai perhettä hengissä. Toimeentulotuki on siten tarkoitettu kattamaan menoja laajemmin kuin ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa vastaava välttämätön toimeentulo vaatii. Kaikissa soveltamistilanteissa tulee kuitenkin turvata vähintään välttämätön toimeentulo.

Toimeentulotuen tarkoituksen kannalta on tärkeää, että henkilöiden ja perheiden itsenäisen selviytymisen edellytyksiä parannetaan.

Ehkäisevä toimeentulotuki on tarkoitettu henkilön ja perheen sosiaalisen turvallisuuden ja toimintakyvyn edistämiseksi. Tuki on riippumaton siitä, onko henkilö tai perhe oikeutettu 1 momentin tarkoittamaan toimeentulotukeen. Ehkäisevän tuen yksi tavoite on pyrkiä välttämään 1 momentissa tarkoitettun toimeentulotuen tarve, ja sen käytöllä voidaan erityisesti pitkällä tähtäyksellä saavuttaa myös taloudellista säästöä. Ehkäisevää toimeentulotukea on tarkasteltu tarkemmin luvussa 7.

Syyskuun alusta 2001 voimaan tulleen lainmuutoksen (191/2001) mukaan toimeentulotukena maksetaan lisäksi kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain (189/2001) mukaiseen työtoimintaan osallistuvalla henkilöllä matkakorvausta. Matkakorvauksesta tarkemmin ks. luku 6.5.

2. TOIMEENTULOTUEN TOIMEENPANO JA VALTIONOSUUS

Sosiaalihuoltolain 13 §:ssä toimeentulotuen antaminen kunnassa oleskelevalle henkilölle on säädetty kunnan velvollisuudeksi.

Toimeentulotukilain 4 §:ssä säädetään toimeentulotukitehtävien hoidosta kunnassa ja 5 §:ssä toimintaan suoritettavasta valtionosuudesta seuraavasti:

(4 §) Tämän lain mukaisia tehtäviä hoitaa kunnassa sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:ssä tarkoitettu kunnan määräämä monijäseninen toimielin (toimielin).

(5 §) Tämän lain nojalla kunnan järjestämään toimintaan sovelletaan sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta annettua lakia (733/1992), jollei lailla toisin säädetä.

3. OIKEUS TOIMEENTULOTUKEEN

3.1. Toimeentulotuki on viimesijainen etuus

Oikeudesta toimeentulotukeen säädetään toimeentulotukilain 2 §:n 1 momentissa seuraavasti:

Jokaisella on oikeus saada toimeentulotukea, jos hän on tuen tarpeessa eikä voi saada toimeentuloa ansiotyöllään, yrittäjätoiminnallaan, toimeentuloa turvaavien muiden etuuksien avulla, muista tuloistaan tai varoistaan, häneen nähden elatusvelvollisen henkilön huolenpidolla tai muulla tavalla.

Oikeus saada toimeentulotukea syntyy toimeentulotukilain 2 §:n 1 momentin nojalla vasta silloin, kun henkilö ei voi saada toimeentuloa ansiotyöllään tai yrittäjätoiminnallaan tai toimeentuloa turvaavien muiden etuuksien avulla eikä hän voi elättää itseään muillakaan tuloillaan tai varoillaan, häneen nähden elatusvelvollisen huolenpidolla tai muulla tavalla. Riittävä edellytys toimeentulotuen saamiseen on yleensä se, että henkilö tai perhe on joutunut tosiasialliseen elatukseen käytettävissä olevien varojen puutteeseen. Oikeus toimeentulotukeen on jokaisella tuen myöntämisen edellytysten täytyttyessä. Mitään henkilöryhmää ei siten voida jättää toimeentulotuen sovellutusalueen ulkopuolelle, vaan kunkin hakijan tuen tarve arvioidaan yksilö- tai perhekohtaisesti.

Koska toimeentulotuki on viimesijainen tukimuoto, selvitetään aina ennen tuen myöntämistä henkilön tai perheen mahdollisuudet saada toimeentulonsa turvatuksi muista tulonlähteistä, ensisijaisesti työ- ja yrittäjätuloista. Toimeentulotuen hakijoita tulee myös ohjata käyttämään heille kuuluvia ensisijaisia sosiaaliturvaetuuksia ja tarvittaessa neuvoa niiden

hakemisessa (ks. SHL 13 § 1 momentti 4 kohta). Ensisijaisia yhteiskunnan tukimuotoja toimeentulotukeen nähden ovat muun muassa eläke, työttömyysturvan päiväraha mukaan lukien työmarkkinatuki, tapaturmavakuutuksen toimeentuloa turvaavat etuudet, luopumiskorvaus, sairauspäiväraha, lasten kotihoidon tuki, lapsilisä, asumistuki ja opintotuki. Viimeisijainen vastuu asiakkaan toimeentulon turvaamisesta on kuitenkin sosiaaliviranomaisilla.

Toimeentulotuen perusosaa voidaan alentaa toimeentulotukilain 10 §:n mukaisesti, jos toimeentulotuen hakija ei ilmoittaudu työvoimatoimistoon työnhakijaksi. Syyskuun alusta 2001 voimaan tulleella lainmuutoksella (191/2001) haluttiin selkeyttää tilanteita, joissa toimeentulotuen hakija on velvollinen ilmoittautumaan työnhakijaksi työvoimatoimistoon. Toimeentulotukilakiin lisättiin uusi 2 a §, joka kuuluu nykyisessä muodossaan seuraavasti:

Toimeentulotukea hakeva 17—64-vuotias henkilö on velvollinen ilmoittautumaan työttömänä työnhakijana työvoimatoimistoon, ellei hän:

- 1) ole työssä palkansaajana tai yrittäjänä;*
- 2) opiskele päätoimisesti;*
- 3) ole työttömyysturvalain (1290/2002) 3 luvun 3 §:n 1 momentissa tai 4 §:n 1–5 kohdassa tarkoitettu henkilö;*
- 4) ole laitoshoidon tai lääkärin toteaman sairauden vuoksi esteellinen vastaanottamaan työtä; tai*
- 5) ole muun edellä mainittuihin verrattavan hyväksyttävän syyn vuoksi esteellinen vastaanottamaan työtä.*

Jos toimeentulotuen hakija ei ilmoittaudu työvoimatoimistoon työnhakijaksi, toimeentulotuen perusosan suuruutta voidaan alentaa hänen osaltaan siten kuin tämän lain 10 §:ssä säädetään.

Työttömyysturvalain 3 luvussa on säädetty työttömyyspäivärahaoikeuden rajoituksista. Kyseisen luvun 3 §:n 1 momentissa ja 4 §:n 1 – 5 kohdissa on säädetty, että työttömyyspäivärahaan ei ole oikeutta henkilöllä:

- joka saa sairausvakuutuslain (364/1963) mukaista päivärahaa tai kansaneläkelain (347/1956) mukaista työkyvyttömyyseläkettä tai kuntoutustukea taikka täyden työkyvyttömyyden perusteella maksettavaa etuutta jonkin muun lain nojalla, tai joka on todettu sairausvakuutuslain tai kansaneläkelain mukaisesti työkyvyttömäksi, vaikka etuutta ei ole hänelle myönnetty (3 §:n 1 mom.);
- joka saa kansaneläkelain tai työeläkelakien mukaista varhennettua vanhuuseläkettä tai yksilöllistä varhaiseläkettä taikka täyteen eläkkeeseen oikeuttavien palvelusvuosien perusteella vanhuuseläkettä (4 §:n 1 kohta);
- joka saa työttömyyseläkettä (4 §:n 2 kohta);
- jolla on oikeus saada sairausvakuutuslain mukaista äitiys-, erityisäitiys-, isyys- tai vanhempainrahaa taikka jolle on myönnetty lomaa raskauden ja synnytyksen tai lapsen hoidon vuoksi taikka joka saa erityishoitorahaa (4 §:n 3 kohta);

- siltä ajalta, jolta hän saa maatalousyrittäjien sukupolvenvaihdoseläkkeestä annetun lain (1317/1990) mukaista sukupolvenvaihdoseläkettä taikka maatalousyrittäjien luopumistuesta annetun lain (1293/1994) mukaista luopumistukea (4 §:n 4 kohta); tai
- joka saa kuntoutusrahalain (611/1991) tai työntekijäin eläkelain 8 §:n 4 momentissa tarkoitettujen lakien, eläkeohjesäännön tai eläkesääntöjen mukaista kuntoutusrahaa taikka ansionmenetykskorvausta tapaturmavakuutuksen, liikennevakuutuksen tai sotilasvammalain (404/1948) kuntoutusta koskevien säännösten perusteella (4 §:n 5 kohta).

Toimeentulotukilain 2 a §:n 5 kohdassa tarkoitettu muu hyväksyttävä syy olla ilmoittautumatta työvoimatoimistoon on esimerkiksi se, että henkilö toimii perhehoitajalaissa (312/1992) tarkoitettuna perhehoitajana, tai että henkilö hoitaa vanhusta, vammaista tai sairasta henkilöä sosiaalihuoltolain 27 b §:ssä tarkoitetun omaishoidon tuesta tehdyn sopimuksen nojalla vähintään neljä tuntia päivässä.

Hyväksyttävää syytä arvioitaessa voidaan ottaa huomioon myös se, että henkilö hoitaa alle kouluikäistä lastaan kotona tai on oikeutettu lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain (1128/1996) 3 §:n nojalla kotihoidon tukeen. Arviota tehtäessä on kiinnitettävä huomiota lapsen edun ensisijaisuuteen.

Työsopimuslain mukaan työntekijällä on oikeus saada hoitovapaata lapsensa hoitamiseksi, kunnes lapsi täyttää kolme vuotta. X:n tytär oli syntynyt 17.9.1999 ja hänen äitiysrahakautta seurannut vanhempainrahakautensa oli päättynyt 22.6.2000. X oli tehnyt työnantajansa kanssa työsopimuslain mukaisen sopimuksen hoitovapaasta, joka oli alkanut 23.6.2000 ja päättyi 18.9.2002. X:n käyttäessä laissa säädettyä oikeuttaan hoitovapaaseen hänen käytettävissä oleviksi tuloihin voitiin lukea vain ne tulot, jotka hän hoitovapaalla ollessaan todellisuudessa sai. (KHO 30.10.2001 taltio 2661).

Mikäli toimeentulotuen hakija ei ilmoittaudu työvoimatoimistoon työttömäksi työnhakijaksi, toimeentulotuen perusosan suuruutta voidaan alentaa hänen osaltaan siten kuin toimeentulotukilain 10 §:ssä säädetään. (Perusosan alentamisesta tarkemmin ks. luku 6.3.8.)

Sellaisessakin tapauksessa, jossa henkilön jääminen vaille ensisijaisia etuuksia johtuu henkilön omasta menettelystä, tulee tosiasialliseen elatuksen puutteeseen joutuneen henkilön osalta arvioida hänen oikeutensa perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaiseen välttämättömän toimeentulon turvaan. Henkilö tulee ohjata hakemaan niitä ensisijaisia etuuksia, joihin hänellä voisi olla oikeus. Jos henkilö kieltäytyy hakemasta ensisijaisia sosiaaliturvaetuksia, vaikka hän olisi näihin oikeutettu, voidaan tämä ottaa huomioon toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa. Tällöin tulee ottaa huomioon myös se, mistä lähtien etuus on käytettävissä. Säädettyissä poikkeustapauksissa tuki voidaan määrätä perittäväksi takaisin. (Ks. takaisinperinnästä tarkemmin luku 8.)

Ensisijaisten etuuksien sekä muiden tulolähteiden suhde toimeentulotukeen on joissakin käytännön tilanteissa ongelmallinen. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin eräitä toimeentulotuen asiakasryhmiä ja elatusvelvollisuutta suhteessa toimeentulotukeen.

3.2. Pitkäaikaisasiakkaat

Toimeentulotuki on lähtökohtaisesti tarkoitettu avuksi yksilöiden ja perheiden tilapäisiin taloudellisiin vaikeuksiin. 1990-luvun laman seurauksena pitkäaikainen riippuvuus toimeentulotuesta on kuitenkin lisääntynyt voimakkaasti. Lamavuosien jälkeenkin pitkäaikaisasiakkaiden määrä on pysynyt suurena. Keskeisenä syynä tilanteeseen on tosiasiallisen pitkäaikaistyöttömyyden säilyminen korkealla tasolla ja se, että nettomääräisen työmarkkinatuen ja toimeentulotuen perusosan välinen tasoero on erittäin pieni.

Toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkaiden määrä (vähintään 10 kuukauden ajan tuen piirissä ko. vuoden aikana) on kehittynyt 1990-luvun aikana seuraavasti:

Vuosi	Kotitalouksien lukumäärä	Prosenttia tuensaajatalouksista
1990	21 200	11,8
1991	26 400	12,0
1992	29 700	11,5
1993	42 600	14,6
1994	57 300	17,5
1995	67 800	20,1
1996	79 900	23,0
1997	84 300	24,6
1998	72 700	23,3
1999	67 900	23,4
2000	65 800	24,4
2001	66 900	25,6

Pitkäaikaisen toimeentulotukiriippuvuuden taustalla on luonnollisesti lukuisia eri tekijöitä. Sekä tutkimusten että käytännön sosiaalityöstä saatujen kokemusten perusteella pitkäaikaisasiakkuuteen vaikuttavia keskeisiä tekijöitä näyttävät olevan muun muassa asiakkaiden alhainen koulutustaso, vaikeudet elämänhallinnassa, velkaisuus ja pitkittynyt työttömyys, johon usein liittyy alentunut työkyky.

Toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkaiden auttaminen ja tukeminen muodostaa keskeisen haasteen kunnalliselle sosiaalityölle. Usein pelkästään sosiaalityön keinot eivät riitä, vaan tarvitaan moniammatillista osaamista ja yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa. Pitkäaikaisasiakkaat tarvitsevat yleensä runsaasti erilaista tukea päästäkseen työelämään. Pitkäaikaisasiakkailla on usein somaattisia ja psyykkisiä terveysongelmia. Myös päihdeongelmat vaikeuttavat monissa tapauksissa työmarkkinoille pääsyä. Pitkäaikaisasiakkaan lyhytkin

työllistyminen voi kuitenkin parantaa olennaisesti hänen tilannettaan ja luoda perheen lapsille työssäkäynnin mallia. Monissa sosiaalitoimistoissa on käytetty muun muassa terveydenhoitajia ja psykiatrian erikoissairaanhoitajia ja erityisiä työhönvalmentajia kuten sosiaaliohjaajia apuna työhön ohjauksessa. Kuntouttavan työtoiminnan ja työolosuhteita joustavien työpaikkojen kehittäminen on tärkeää pitkäaikaisasiakkaiden työllistymisen edistämiseksi. Monilla paikkakunnilla on myös saatu hyviä kokemuksia yhteispuhelinpalveluiden toiminnasta tällaisten ihmisten auttamiseksi. Tärkeää olisi myös saada työkyvyn arviointiin ja lopulta työkyvyttömyyseläkkeelle sellaiset asiakkaat, jotka eivät sairauden tai muun työkyvyttömyyden vuoksi voi sijoittua työmarkkinoille.

Tämän oppaan johdanto-osassa todetaan, että 1.4.2001 tuli voimaan toimeentulotukea koskevia säännösmuutoksia, joiden tarkoituksena oli laajentaa ehkäisevän toimeentulotuen sekä toimeentulotuen lisäosan käyttöä siten, että tuen myöntämisessä henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat menot otettaisiin aiempaa laajemmin huomioon. Kuntien valtionosuuksia lisättiin säännösmuutosten johdosta. Toimeentulotukiasetuksen 1 §:ään lisättiin uusi momentti, jonka mukaan muun muassa pitkäaikainen toimeentulotuen saaminen on sellainen erityinen olosuhde, joka tulisi ottaa huomioon toimeentulotuen lisäosassa. Asiaa on tarkemmin käsitelty luvussa 6.4.7.

3.3. Opiskelijat

Opiskelijan ensisijainen toimeentulojärjestelmä on opintotukilain (65/1994) mukainen opintotuki, joka on tarkoitettu kattamaan opiskeluaikaiset opinto- ja toimeentulokustannukset. Opintotuki koostuu opintorahasta, asumislisästä ja valtion takauksesta opintolainaan. Siten myös valtion takaaman lainan muodossa suoritettava tuki on ensisijainen toimeentulotukeen nähden. Opiskelija voi kuitenkin joutua tilanteeseen, jossa hän ei voi käytännössä saada opintotukea tai hänellä ei ole varoja riittävästi käytettävissä omaan tai perheensä elatukseen. Kunta on tällöin velvollinen antamaan toimeentulotukea opiskelijalle samoin perustein kuin muullekin avun tarpeessa olevalle. Opintotuen osalta on syytä ottaa huomioon, että sitä myönnetään yleensä vain yhdeksälle kuukaudelle vuodessa.

Vuoden 2002 alusta voimaan tulleen opintotukilain muutoksen (1427/2001) mukaan Kelan opintotukikeskus tutkii opiskelijan mahdolliset maksuhäiriöt ennen kuin se tekee päätöksen valtion takauksen myöntämisestä opintolainaa varten. Valtiontakausta ei enää myönnetä opiskelijalle, jolla on luottotietorekisteriin rekisteröity maksuhäiriö, paitsi jos maksuhäiriö on yksittäinen ja määrältään vähäinen ja sen rekisteröinnistä on kulunut kohtuullisen pitkä aika tai merkinnän aiheuttanut velka on suoritettu taikka valtiontakauksen myöntämiselle on muuten erityisiä syitä. Jos lainatakausta ei voida myöntää maksuhäiriön vuoksi, Kela lähettää opiskelijalle kirjeen ja varaa hänelle mahdollisuuden selvittää tilanteensa.

Eduskunnan sosiaali- ja terveystoimikunta katsoi toimeentulotukilakia koskeneesta hallituksen esityksestä antamassaan valiokuntamietinnössä, että tilanteessa, jossa opiskelija ei voi esimerkiksi luottotietorekisteristä johtuen saada pankista opintolainaa, opiskelijalle on järjestettävä vastaavin ehdoin muu mahdollisuus rahoittaa opintojaan lainalla. Ellei tällaista

mahdollisuutta ole käytettävissä, opintoja tulee voida valiokunnan mielestä harkinnan perusteella rahoittaa myös toimeentulotuella.

Maksuhäiriöiden vuoksi ilman opintolainaa jääneiden opiskelijoiden opintojen rahoittamisen tukemiseksi kunta voi myöntää sosiaalista luottoa, jota koskeva laki (1133/2002) tuli voimaan 1.1.2003. Sosiaalisen luotonuksen järjestäminen on kunnan vapaaehtoinen tehtävä. Myönnettäessä sosiaalista luottoa opiskelijoille tulisi ottaa huomioon, että heillä voi olla oikeus toimeentulotukeen ja että tätä oikeutta ei sosiaalisesta luototuksesta annetun lain 10 §:n nojalla voi rajata eikä tuen määrää alentaa sosiaalisen luoton perusteella. Sosiaalisen luoton myöntämistä opiskelijalle selvitetään tarkemmin sosiaali- ja terveystieteiden julkaisemassa sosiaalista luototusta koskevassa oppaassa (STM, Oppaita 2003:6).

Mikäli opiskelija ei ole kohtuullisessa ajassa saanut järjestettyä opintotukietuuksia korvaavaa rahoitusta opinnoilleen, ei toimeentulotukihakemusta voida kokonaan hylätä tällä perusteella. Oikeuskäytännössä on katsottu, että oikeus toimeentulotukeen määräytyy hakijan käytettävissä olevien tosiasiallisten tulojen ja varojen sekä toimeentulotukeen oikeuttavien menojen perusteella. Joissakin tapauksissa on kuitenkin katsottu mahdolliseksi alentaa opiskelijan perusosan suuruutta toimeentulotukilain 10 §:n mukaisesti. Lähinnä perusosan alentaminen voi tulla kyseeseen tilanteissa, joissa opiskelijaa on tuettu toimeentulotuella jo pitkään ja ottaen huomioon opiskelun luonteen tilapäis- tai osa-aikatyön vastaanottaminen olisi mahdollista.

Opiskelijaa, joka ei ole saanut opintotukea riittämättömien opintosuoritusten vuoksi, mutta ei ole hakeutunut ansiotyöhön, ei voida asettaa eri asemaan kuin muita toimeentulotuen hakijoita. Ihmisarvoisen elämän edellyttämä välttämätön toimeentulo on joka tapauksessa turvattava kaikille. Opiskelijan oikeus toimeentulotukeen oli ratkaistava hakemisajankohtana olleiden taloudellisten olosuhteiden perusteella, eikä sillä perusteella, oliko hän laiminlyönyt velvollisuutensa kykynsä mukaan pitää huolta elatuksestaan. Elatuksen laiminlyönnin perusteella myönnettävään toimeentulotukeen voitiin soveltaa toimeentulotukilain 10 ja 20 §:ssä säädettyjä seurauksia niiden edellytysten täytyessä. (KHO 20.6.2001, taltio 1481).

Mikäli opiskelija ei ole saanut valtion takausta opintolainaan tai mikäli pankki ei ole myöntänyt opintolainaa esimerkiksi luottohäiriömerkinnän vuoksi, opintolainaa ei ole perusteltua ottaa huomioon opiskelijan tulona. Jos opiskelija sen sijaan voisi saada valtion takaaman opintolainan, mutta ei ole sitä jostakin syystä nostanut, laina voidaan laskea hänen tulokseen, mikäli menettely harkitaan tuen hakijan olosuhteet huomioon ottaen kohtuulliseksi. Hallinto-oikeuskäytännössä on myös katsottu, että vaikka opintolaina on käytetty opintotukipäätöksen jaksotuksesta poiketen esimerkiksi heti lukukauden alussa, voidaan toimeentulotukilaskelmassa opintolainan kuukautta kohden jaksottuva osuus lukea opiskelijan tuloksi.

Korkeakouluopiskelija oli pyytänyt toimeentulotukea kesän 1998 ajaksi. Hän oli ilmoittanut, ettei hän aio harjoittaa kesän aikana

opintoja eikä voi mennä ansiotyöhön, koska hän ei pystynyt järjestämään kahdeksanvuotiaalle lapselleen hoitopaikkaa. Opintotukilautakunta oli myöntänyt hänelle opintorahan ja opintolainan valtiontakauksen. Päätöksen mukaan lainatakaus oli 1.9.1997 – 31.5.1998 yhdeksältä kuukaudelta 1 300 markkaa kuukaudessa eli yhteensä 11 700 markkaa. Hakija ei ollut lukuvuoden aikana hakenut eikä siis myöskään nostonut opintolainaa rahalaitoksesta, vaan oli tullut toimeen muulla tavoin. Tämän päätöksen mukainen laina oli nostettavissa 31.7.1998 mennessä. Opiskelijan ensisijaisen toimeentulojärjestelmän muodostavat opintotukilain mukaiset etuudet, joita ovat muun ohella opintoraha ja opintolainan valtiontakaus. Hakijan käytettävissä olevina tuloina oli voitu kesäkuussa 1998 ottaa huomioon valtion takaama opintolaina, kun ei ollut ilmennyt estettä sen saamiseen eikä nostamiseen. (KHO 30.11.1999, taltio 3854, ään. 4-1.)

Edellä, luvussa 3.1. on käsitelty henkilön velvollisuutta ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi työvoimatoimistoon. Velvollisuutta ei ole esimerkiksi henkilöllä, joka opiskelee päätoimisesti.

Päätoimisen opiskelun määrittelyn ohjeena voidaan käyttää opintotukisäännöksiä. Opintotukiasetuksen (260/1994) 3 §:ssä on säädetty päätoimisesta opiskelusta seuraavasti:

Päätoimisina pidetään opintoja, joiden tavoitteena on korkeakoulututkinnon suorittaminen.

Lukio-opinnot katsotaan päätoimisiksi, kun niiden oppimäärän mukainen laajuus on yhteensä vähintään 75 kurssia. Lisäksi edellytetään, että opiskelija osallistuu lukukauden aikana vähintään 10 kurssiin tai niitä vastaaviin opintoihin taikka kahteen ylioppilastutkintoon kuuluvaan kokeeseen. Sisäoppilaitoksessa järjestetyt lukio-opinnot katsotaan kuitenkin aina päätoimisiksi.

Ammatilliset ja muut opinnot katsotaan päätoimisiksi, kun opintojen laajuus on keskimäärin vähintään kolme opintoviikkoa opiskelu-kuukautta kohti. Kun opintojen laajuutta ei ole mitoitettu opintoviikkoina, edellytetään opetus- tai koulutusohjelman mukaiseen opetukseen tai opintoihin kuuluvaan harjoitteluun osallistumista keskimäärin vähintään 25 viikkotuntia.

Edellä 2 ja 3 momentissa tarkoitettuja opintoja ei kuitenkaan katsoa päätoimisiksi, jos opinnot suoritetaan etä- tai monimuoto-opiskeluna siten, että säännöllistä kontaktiohjausta tai -opetusta on vähemmän kuin yksi yhdenjaksoinen viikko kalenterikuukaudessa.

Opetusministeriö voi antaa tarkempia määräyksiä siitä, milloin opinnot katsotaan päätoimisiksi.

Pääsääntönä voidaan pitää, että opiskelu on päätoimista silloin, kun opiskelijalla on oikeus opintotukeen. Aikuislukiossa tai lukion aikuislinjalla suoritettavia lukio-opintoja ei katsota päätoimisiksi.

Päätoimisestikin opiskeleva henkilö voidaan pääsääntöisesti velvoittaa hakeutumaan työnhakijaksi työvoimatoimistoon oppilaitoksen kesäloma-aikana. Korkeakouluopiskelija voi tosin saada kesäajalle opintotukea jos hän suorittaa tutkintoonsa kuuluvia opintoja ja opiskelee päätoimisesti opintotukilautakunnan vahvistamalla tavalla. Myös muiden oppilaitosten opiskelijat, lukiota lukuun ottamatta, voivat saada opintotukea oppilaitoksen lausunnon perusteella silloin, kun kaikki opintolinjan opiskelijat opiskelevat päätoimisesti poikkeavana aikana tai kun opiskelija ei ole hänestä riippumattomasta syystä voinut suorittaa koulutukseensa kuuluvia opintoja niiden varsinaisena suoritusaikana.

Yhden korkeakoulututkinnon (mukaan lukien ammattikorkeakoulut) suorittamista varten myönnetään opintotukilain perusteella opintotukea yleensä enintään 55 opintokuukauden ajaksi. Maaliskuun alusta 1997 tuli voimaan opintotukilain muutos (49/1997), jonka mukaan opetusministeriön päätöksellä voidaan pidentää erityisen laajaa työmäärää edellyttävän ylemmän korkeakoulututkinnon opintotuen enimmäisaikaa. Opetusministeriön asetuksen (19.3.2003/257) mukaan opintotukiaika on 65 kuukautta lääketieteen ja eläinlääketieteen lisensiaatin tutkintoa suorittavilla sekä niillä opiskelijoilla, joiden pääaine on Aasian ja Afrikan kielet ja kulttuurit. Lisäksi 1.8.2003 lukien opintotuen enimmäisaika on 60 kuukautta arkkitehdin, diplomi-insinöörin, kuvataiteen maisterin, maisema-arkkitehdin, musiikin maisterin ja psykologian maisterin tutkinnoissa.

Jos opiskelijan opintosuoritukset eivät ole riittäviä, opintotuen maksaminen voidaan keskeyttää. Opintojen edistymistä ei pidetä riittävänä, jos opiskelija laiminlyö opintojaan tai hänen opintonsa viivästyvät siten, että opiskelu-aika tulee olennaisesti ylittämään kyseisten opintojen enimmäistukiajan. Korkeakouluopinnoissa opintotukilautakunta vahvistaa opiskelun seurannan perusteet. Opintojen säännöllisyyttä valvotaan opintosuoritusrekisterin ja opiskelijoille osoitettujen tiedustelujen avulla.

Ylempää korkeakoulututkintoa suorittavan opintotukiaikaa voidaan pidentää enintään yhdeksän kuukautta, jos opiskelija osoittaa opintojen viivästymisen aiheutuneen opintojen edistymiseen merkittävästi vaikuttaneesta sairaudesta tai muusta erityisen painavasta syystä. Muu erityisen painava syy voi olla opiskelijan lähiomaisen sairaus ja sen hoitaminen tai muu henkilön vaikea elämäntilanne. Esimerkiksi opintoalan vaihdosta tai työssäkäynnistä johtuva opintojen pitkittyminen ei oikeuta opintotukiajan pidennykseen. Pidennystä voidaan myöntää vain, jos tutkinnon suorittamisen arvioidaan edellyttävän päätoimista opiskelua enintään yhden lukuvuoden ajan. Tutkintoon vaadittavia opintoja saa olla jäljellä 1.8.2003 lukien enintään 40 opintoviikkoa. Pitkittyneiden opintojen johdosta toimeentulotukea hakevaa opiskelijaa tulee ohjata ensisijaisesti käyttämään tätä harkinnanvaraista opintotuen osaa.

3.4. Yrittäjät

Toimeentulotukea hakevien yrittäjien tulojen määrittely on usein vaikeaa. Lähtökohtana on yrittäjän antama selvitys. Mikäli esitetty selvitys ei riitä päätöksen tekemiseen, hakijalle on varattava tilaisuus esittää lisäselvitystä. Lisäselvityspyynnön tulee olla yksilöity. Yrittäjän käytettävissä olevien tulojen selvittämisen ohella on usein tarpeen selvittää myös yrityksen aikaisempi kannattavuus ja yrittäjän mahdollisuudet tulevaisuudessa saada tarpeen mukainen toimeentulonsa yritystoiminnastaan sekä seuraukset yritystoiminnan lopettamisesta. Edellä tarkoitettuja selvityksiä voivat olla hakemusajankohdan ja sitä välittömästi edeltävän ajan tiedot yrittäjän taloudellisesta asemasta kuten yrityksen tilinpäätös ja tilintarkastuskertomus viimeksi päättyneeltä tilikaudelta, tiliotteet ja/tai välitilinpäätös, yrityksen ja yrittäjän viimeisimmät veroilmoitukset, palkkailmoitukset, työvoimaviranomaisen ja Kansaneläkelaitoksen lausunnot, pitkäaikaisen vieraan pääoman lyhennysaika-taulu ja korkokanta tai muut sellaiset yrittäjän ja yrityksen taloudellista tilannetta kuvaavat selvitykset. Näistä asiakirjoista on tarpeellista selvittää erityisesti yrittäjän omassa käytössä olevien varojen määrä.

Selvästi kannattamatonta yritystoimintaa harjoittavan yrittäjän toimeentulon turvaaminen pitkäaikaisesti toimeentulotuella ei ole tarkoituksenmukaista. Mikäli yrittäjä saa tai hänellä on mahdollisuus saada yrityksestään esimerkiksi vähintään työttömyysturvan peruspäivärahaa vastaava tulo, toimeentulotuen myöntäminen voi olla perusteltua. Lyhytaikaisesti tuen myöntäminen voi olla perusteltua muulloinkin. Yritystoimintaan usein kuuluvia kausiluontoisia tuloja voidaan jaksottaa pidemmälle ajanjaksolle kohtuullisuusharkintaa käyttäen. Asiassa tulee ottaa huomioon myös yrittäjän ja hänen perheensä muut olosuhteet ja niiden vaikutus yrityksen tulokseen.

Kannattamatonta yritystoimintaa harjoittavan yrittäjän toimeentulotuen perusosaa voitiin alentaa 20 prosentilla, koska hän oli jatkamalla pitkään kannattamatonta yritystoimintaansa laiminlyönyt velvollisuutensa pitää huolta omasta elatuksestaan. Vaikka hän olikin työnhakijana, hänellä ei yrittäjänä ollut oikeutta saada työttömyysturvaetuuksia. Jos hän ei olisi toiminut yrittäjänä, hänellä olisi ollut mahdollisuus päästä toimeentulotukeen nähden ensisijaisen tukijärjestelmän työttömyysturvan piiriin. (KHO 20.6.2001 taltio 1472).

Yrittäjä ei ollut saanut toimeentuloaan yrityksestään eikä toisaalta ollut lopettanut yritystään ja hankkinut toimeentuloaan toimeentulotukilain 2 §:n 1 momentissa tarkoitettulla muulla ensisijaisella tavalla. KHO:n mukaan yrittäjänä työskentelevällä on oikeus saada toimeentulotukea samoin perustein kuin muillakin tuen tarpeessa olevilla henkilöillä. Toimeentulotuki on kuitenkin viimesijainen sosiaaliturvaetus myös yrittäjän kohdalla. Työstä kieltäytymistä ja oman elatuksen laiminlyömistä koskevat säännökset tulevat sovellettaviksi myös tässä tilanteessa. Sen sijaan saamatta jääneen työttömyyspäivärahan huomioon ottamiselle toimeentulotukilaskelmas-

sa ei ole lainmukaista perustetta, sillä se ei ole ollut yrittäjän käytettävissä ollutta tuloa. (KHO 4.6.2001 taltio 1344).

Yrittäjän tulojen määrittelyä varten on käytettävissä erityinen lomake (Selvitys yrityksestä saatavasta tulosta; kuntalomake nro e 6529). Lomaketta on saatavissa Editasta, puh. 020 450 00, fax 020 450 2374. Lomakkeita voi tilata myös Edita netmarketista, osoite www.edita.fi. Yritystoimintaa arvioitaessa voi tarvittaessa käyttää apuna esimerkiksi veroviranomaisten ja kunnan yritys- tai elinkeinoasiamiehen asiantuntemusta.

3.5. Asevelvolliset ja siviilipalvelusta suorittavat

Asevelvollisuuslain (452/1950) 50 b §:n mukaan palvelustaan suorittavalla asevelvollisella on oikeus maksuttomaan majoitukseen, muonitukseen, vaatetukseen, terveydenhuoltoon sekä muuhun ylläpitoon. Siviilipalvelusta suorittavalla on vastaavat etuudet siviilipalvelulain (1723/1991, muut. 1248/2000) 23 a §:n nojalla.

Oikeuskäytännössä on pääsääntöisesti katsottu, että kyseisillä henkilöillä ei ole oikeutta toimeentulotukeen esimerkiksi viikonloppuvapaiden tai lomien osalta.

Palveluksenaikaisiin asumiskustannuksiin asevelvollisilla ja siviilipalvelusta suorittavilla on mahdollisuus erityisestä syystä saada tukea sotilasavustuslain (781/1993) perusteella. Tarvittaessa kunnilla on mahdollisuus myöntää päättämiensä perusteiden mukaisesti ehkäisevää toimeentulotukea.

Asevelvollinen asui asevelvollisuutensa suorittamiseen asti äitinsä luona, mutta vuokrasi itselleen asunnon asevelvollisuuden alkaessa. Kela hylkäsi sotilasavustuslain mukaisen asumisavustuksen. Vuokranantaja irtisanoi vuokrasopimuksen maksamattomien vuokrien vuoksi, jolloin asevelvollinen haki vuokriin toimeentulotukea takautuvasti. KHO:n mukaan hakijan asuminen tuli järjestää asevelvollisuuslain 50 b §:ssä tarkoitettulla tavalla varusmiespalvelukseen liittyen. Vuokra-asunnosta aiheutuneiden kulujen katsomiseksi tarpeenmukaisiksi asumismenoiksi ei ollut erityisiä perusteita. Kunnalla ei ollut myöskään velvollisuutta myöntää hakijalle ehkäisevää toimeentulotukea. (KHO 19.11.2002 taltio 3008).

3.6. Vangit

Suljetussa vankilassa vankila huolehtii vankien päivittäisestä perusylläpidosta. Vankeinhoitoasetuksen (878/1995) mukaan tähän kuuluu asumisen lisäksi muun muassa vaatetuksen, ruokailun sekä asianmukaisen terveyden- ja sairaanhoidon järjestäminen. Avolaitok-

seen määrätyn on käytettävä omia vaatteitaan. Avolaitosvangit myös suorittavat laitokselle korvauksen ylläpitomenoista ja ruokakustannuksista. Rangaistustaan suorittaville vangeille maksetaan työrahaa, palkkaa tai toimintarahaa työhön tai muuhun toimintaan osallistumisesta. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto on antanut tarkempia määräyksiä muun muassa vankien työ- ja käyttörahojen määristä, vankien vaatetuksesta sekä hammashoidon järjestämisestä vankeinhoitolaitoksessa. Oikeusministeriön kriminaalipoliittisten tehtävien uudelleenjärjestelyn myötä kyseiset määräykset antaa 1.8.2001 lähtien Rikosseuraamusvirasto.

Suljetussa vankilassa olevat, työhön tai muuhun toimintaan osallistuvat vangit saavat työrahaa noin 65 – 120 € kuukaudessa. Hyväksyttävästä syystä toiminnoista poissa olevat saavat käyttörahaa noin 32 € kuukaudessa. Käyttörahaa ei makseta, jos vanki on kieltäytynyt osallistumasta toimintaan. Pidätyksiä vapautumisen varalle ei nykyisin tehdä, joten em. varat ovat vangin käytettävissä.

Avovankiloissa ja avovankilaosastoilla rangaistusta suorittavat vangit saavat työstä palkkaa noin 590 – 700 € ja työsiirtoloissa keskimäärin noin 1 050 € kuukaudessa. Muuhun toimintaan avolaitoksessa osallistuvat saavat toimintarahaa noin 135 – 208 € kuukaudessa. Sekä palkka että toimintaraha ovat veronalaista tuloa. Toisin kuin suljetussa laitoksessa, vanki maksaa palkastaan laitokselle korvauksen ylläpidosta ja ruoasta (yhteensä noin 257 €/kk) ja varusteista. Tarvittaessa suoritetaan ulosmittaus palkasta ja pidätys vangin elatukseen oikeutetuille. Tämä voidaan lähettää sosiaalilautakunnalle elatukseen oikeutetuille edelleen toimitettavaksi.

Tutkintavangeilla ei ole velvollisuutta osallistua työntekoon tai muuhun toimintaan. Vankilan on mahdollisuuksien mukaan varattava heille siihen tilaisuus, mutta se ei ole aina mahdollista, jolloin tutkintavanki ei myöskään saa työrahaa. Ellei tutkintavangilla ole muitakaan varoja, hänelle voi olla perusteltua myöntää toimeentulotukena käyttövaroja samojen perusteiden mukaan kuin laitoshoidossa oleville (vähintään 80 €/kk). Mahdollisuutta työntekoon tai muuhun toimintaan ei ole poliisin huostassa olevilla tutkintavangeilla.

Vankilassa saatava ylläpito on vangin ensisijainen toimeentulojärjestelmä. Vankeja ei ole kuitenkaan suljettu pois toimeentulotuen piiristä. Vanki voi joutua toimeentulotuen tarpeeseen, jolloin hänellä on oikeus toimeentulotukeen samoin perustein kuin muillakin tuen tarpeessa olevilla. Tutkintavangilla ei ole tutkintavankeudesta annetun lain nojalla ehdotonta oikeutta saada vankilasta käyttörahaa. X:llä on siten ollut oikeus kattaa tarpeelliset käyttövarat toimeentulotuella, mikäli toimeentulotuen saamisen edellytykset ovat muutoin täyttyneet. (KHO 20.5.2003 taltio 1221, samoin KHO 20.5.2003 taltio 1220, joka koskee turvallisuussyistä työtoimintaan osallistumatonta vankeusvankia).

Vangille on vankeinhoitoasetuksen mukaan järjestettävä asianmukainen terveydenhoito, sairaanhoito ja kuntoutus. Vankilan lääkärin luvalla vanki saa järjestää tutkimuksia tai hoitoa myös omalla kustannuksellaan. Hammashoitoa annetaan vankilan toimesta, jos se on vankeusaikana välttämätöntä sairauden vuoksi tai huomattavan vahingon estämiseksi.

Silmälasien hankintaa ei rahoiteta paitsi poikkeuksellisesti silloin kun vangilla ei ole kotikuntaa Suomessa.

Vankeinhoitolaitos ei vastaa niistä kustannuksista, jotka vangille aiheutuvat hänen vapaudessa olevien olosuhteidensa ylläpitämisestä ja yhteydenpidosta läheisiin. Tällaisia kustannuksia ovat muun muassa asunnon vuokra, puhelu- ja kirjemaksut ja kustannukset osasta vangin poistumislupamatkoja. Vangilla voi olla myös muita tarpeellisia menoja, joita vankeinhoitolaitos ei korvaa. Kustannuksia vangin perheelle saattaa aiheutua muun muassa perheenjäsenten tapaamismatkoista vankilaan.

X:n asuminen on järjestetty hänen vapausrangaistuksensa suorittamisen aikana 8.8.2001 – 8.6.2002 rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain tarkoittamalla tavalla vankeuteen liittyen. Toimeentulotukea koskevan päätöksen mukaan X:n asuminen on turvattu, kun hän vapautuu vankilasta. Asiassa ei ole ilmennyt sellaisia erityisiä perusteita, että perheettömän X:n vankeusajan vuokralla pitämästä asunnosta aiheutuneita kuluja olisi pidettävä toimeentulotuesta annetun lain 7 §:n 3 momentissa tarkoitettuina tarpeenmukaisina asumismenoina. X:n hakemus toimeentulotuen antamisesta syyskuusta 2001 alkaen vuokramenoihin on siten tullut hylätä. (KHO 24.3.2003 taltio 674).

Vankeinhoitoasetuksen nojalla ei siis kustanneta kaikkia sellaisia menoja, jotka toimeentulotukea myönnettäessä voidaan ottaa huomioon. Toimeentulotukea myönnettäessä onkin aina selvitettävä, mitä vangin on tosiasiallisesti mahdollista saada vankeinhoitolaitoksen kustantamana ja mitkä ovat vangin tosiasialliset tulot. Lisätietojen saamiseksi sosiaalitoimisto voi ottaa yhteyttä vankilaan, esimerkiksi vankilan sosiaalityöntekijään.

3.7. Velkajärjestely

Velkajärjestely voidaan myös nähdä eräänlaisena ensisijaisena toimeentulon turvaamis-
muotona.

Velkajärjestely toteutetaan siten, että yksityishenkilön velkajärjestelyssä olevalle velalliselle jää varoja maksaa välttämättömät menonsa omista tuloistaan. Toimeentulotuen myöntäminen velkajärjestelyssä olevalle henkilölle voi kuitenkin olla perusteltua, jos hänen olosuhteensa muuttuvat.

Toimeentulotuella voidaan joissakin tapauksissa turvata se, että velallinen kykenee noudattamaan vahvistettua maksuohjelmaa maksukykynsä tilapäisestä heikkenemisestä huolimatta. Jos kysymyksessä ei ole tilapäinen tilanne, velallinen tulee ohjata neuvottelemaan velkojien kanssa maksuerien pienentämisestä. Velkajärjestelylain mukaan maksuohjelmaa voidaan muuttaa, jos velallisen maksukyky on heikentynyt pitkäaikaisesti niin, ettei häneltä voida kohtuudella edellyttää maksuohjelmassa määrätyn maksuvelvollisuuden täyttä-

mistä. Tällaisessa tapauksessa velallinen voidaan ohjata hakemaan maksuohjelman muuttamista käräjäoikeudelta.

Yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain mukainen velkajärjestely on maksukyvyttömän henkilön ensisijainen järjestelmä hänen taloudellisen tilanteensa korjaamiseksi. Säilyttääkseen muutoin realisoitavan omaisuutensa velkajärjestelyä hakeva ei voi sitoutumalla tinkimään elinkustannuksistaan siirtää velkavastuuta toimeentulotuella katettavaksi. Myös velkajärjestelyn saaneen henkilön oikeus toimeentulotukeen määräytyy kuitenkin toimeentulotuesta annetun lain ja asetuksen säännösten mukaisesti henkilön tai perheen käytettävissä olevien tulojen ja varojen sekä toimeentulotukeen oikeuttavien menojen erotuksen perusteella. Huomioon ottaen se, ettei K:lla asiakirjojen mukaan ollut enää mahdollisuutta velkajärjestelyn maksuohjelman muuttamiseen, hänen huomioon otettaviin asumismenoihinsa oli tullut sisällyttää myös asunnon hankkimiseksi tai perusparantamiseksi otetun lainan korkomenot. (KHO 16.8.2000 taltio 2164).

3.8. Elatusvelvollisuus

Elatusvelvollisuus määritellään toimeentulotukilain 2 §:n 2 momentissa seuraavasti:

Jokaisella on velvollisuus kykynsä mukaan pitää huolta itsestään ja omasta elatuksestaan sekä, siinä laajuudessa kuin avioliittolaissa (234/1929), lapsen elatuksesta annetussa laissa (704/1975) ja muussa laissa säädetään, puolisonsa sekä alaikäisten lastensa ja ottolastensa elatuksesta.

Toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa otetaan huomioon, että jokaisella henkilöllä on velvollisuus kykynsä mukaan pitää huolta itsestään ja omasta elatuksestaan. Tämä voi toteutua muun muassa hakeutumalla ansiotyöhön joko itsenäisesti tai työnvälityksen kautta.

Jokaisella on myös velvollisuus huolehtia puolisonsa sekä alaikäisen lapsensa ja ottolapsensa elatuksesta siten kuin muissa laeissa säädetään.

Avioliittolain 46 §:n mukaan kummankin puolison tulee kykynsä mukaan ottaa osaa perheen yhteiseen talouteen ja puolisoiden elatukseen. Avioliittolaki ei enää sisällä mainintaa puolison velvollisuudesta osallistua toisen puolison alaikäisen lapsen elatukseen.

Lapsen oikeudesta saada elatusta vanhemmiltaan säädetään lapsen elatuksesta annetussa laissa. Sen mukaan lapsella on oikeus riittävään elatukseen, josta vanhemmat vastaavat kykynsä mukaan. Elatusvelvollisuus lapseen nähden kuuluu vain vanhemmille tai ottovanhemmille. Vanhemman sijasta tai ohella lapsen huoltajaksi määrätty henkilö tai kas-

vattivanhempi ei ole velvollinen elättämään hoidossaan olevaa lasta. Elatusvelvollisuutta koskevia säännöksiä sisältyy lisäksi muun muassa vahingonkorvauslakiin (412/1974) ja rikosvahinkolakiin (935/1973).

Y oli toimeentulotukea koskevaa päätöstä tehtäessä ollut 17-vuotias ja siten X:n kanssa asumisestaan riippumatta vajaavaltainen ja vanhempiensa päätösvallan alainen sekä oli kuulunut heidän elatusvastuuseensa. Vanhemmat vastaavat alaikäisen lapsensa elatuksesta kykynsä mukaan, vaikka lapsi ei asu vanhempiensa luona. Mikäli alaikäinen ei saa toimeentuloaan omista tuloistaan tai varoistaan tai vanhempiensa huolenpidolla, hän on oikeutettu saamaan tarpeen mukaan toimeentulotukea. Lapselle maksettu toimeentulotuki voidaan periä takaisin vanhemmilta, mikäli vanhemmat ovat tahallaan laiminlyöneet elatusvelvollisuutensa. Y:lle oli laadittava hänen menoistaan sekä tuloistaan ja varoistaan laskelma, jonka perusteella hänen oikeutensa toimeentulotukeen voitiin ratkaista. Laskelmaa laadittaessa oli otettava huomioon hänen vanhempiensa elatusvelvollisuus vain siltä osin kuin vanhemmat ovat tosiasiallisesti avustaneet häntä. (KHO 28.11.2001 taltio 2975, ään. 3-2.)

Lapsen elatuksesta annetun lain 3 § kuuluu seuraavasti:

Lapsen oikeus saada elatusta vanhemmiltaan päättyy, kun hän täyttää kahdeksantoista vuotta.

Vanhemmat vastaavat lapsen koulutuksesta aiheutuvista kustannuksista myös sen jälkeen, kun lapsi on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, mikäli se harkitaan kohtuulliseksi. Tällöin otetaan erityisesti huomioon lapsen taipumukset, koulutuksen kesto aika, siitä aiheutuvien kustannusten määrä sekä lapsen mahdollisuudet koulutuksen päätyttyä itse vastata koulutuksestaan aiheutuneista kustannuksista.

Toimeentulotukilain 2 §:n 2 momentissa tarkoitettu vanhempien elatusvelvollisuus kohdistuu vain alaikäiseen lapseen. Täysi-ikäisen opiskelijan mahdollisuus saada elatusta vanhemmiltaan ei perustu toimeentulotuesta annetun lain 2 §:n 2 momentissa säädettyyn elatusvelvollisuuteen, vaan se on 2 §:n 1 momentissa tarkoitettu muu tapa, jolla opiskelija voi saada tarpeen mukaisen toimeentulonsa tai osan siitä. Tästä seuraa, että täysi-ikäiselle opiskelijalle myönnettyä toimeentulotukea ei voida periä takaisin hänen vanhemmiltaan.

Toimeentulotukea opiskelijalle myönnettäessä on syytä selvittää, saako hän taloudellista apua vanhemmiltaan tai muilta läheisiltään. Jos on esimerkiksi selvitetty, että täysi-ikäisen opiskelijan vanhemmat tosiasiallisesti huolehtivat lapsensa opiskelun aikaisesta toimeentulosta, toimeentulotukea ei ole perusteltua myöntää. Jos vanhemmilta saatu avustus ei kata kaikkia toimeentulotukea myönnettäessä huomioon otettavia menoja, vanhemmilta saatu avustus voidaan toimeentulotukilaskelmalla merkitä opiskelijan tuloksi, ellei kyse

ole toimeentulotukilain 11 §:n 2 momentissa tarkoitettulla tavalla vähäisestä avustuksesta. Avustamisen on siis oltava tosiasiallista. Pelkkä arvio siitä, että vanhemmalla on mahdollisuus avustaa opiskelevaa lastaan, ei ole peruste olla myöntämättä toimeentulotukea.

Korkein hallinto-oikeus on erään ratkaisunsa perusteluissa todennut muun muassa seuraavaa:

Vanhemmat eivät ole toimeentulotuesta annetun lain mukaan elatusvelvollisia täysi-ikäisiin lapsiinsa nähden. Vanhempien elatusvelvollisuutta ei voida perustaa myöskään lapsen elatuksesta annetun lain 3 §:n 2 momentin mukaiseen vanhempien vastuuseen lapsen koulutuskustannuksista. Jos toimeentulotuen hakija kuitenkin saa tosiasiallisesti vanhemmiltaan varoja toimeentuloonsa tai muuta elatusta, tämä otetaan hakijan käytettävissä olevina varoina huomioon.

X:n tuloina oli ollut vain opintoraha 1 270 markkaa kuukaudessa. X ei ollut kiistänyt saaneensa toimeentuloaan osittain vanhemmiltaan 31.5.1999 asti. Vanhempien perhettä koskevan toimeentulotukilaskelman mukaan heidän tuloistaan olisi kuitenkin riittänyt antaa varoja X:n elatukseen vain osa perusosan määrästä. Koska vanhemmat eivät ole toimeentulotukilain säännösten perusteella elatusvelvollisia täysi-ikäiseen lapseensa nähden, ei X:n äiti ollut ollut velvollinen myymään varallisuuttaan saadakseen varoja X:n toimeentulomenojen kattamiseen. Edellä mainitut seikat huomioon ottaen X:n ei ollut osoitettu saaneen toimeentuloaan vanhempiensa avustuksella kesä-heinäkuussa 1999. (KHO 21.11.2000, taltio 3001, ään. 4-1.)

22-vuotias opiskelija X kertoi toimeentulotukea hakiessaan saaneensa vanhemmiltaan avustusta vuokraan ja elämiseen, mutta toimitti valituksen yhteydessä todistuksen, jonka mukaan kyseessä oli laina. Kun otettiin huomioon mitä laissa lapsen elatuksesta on säädetty vanhempien vastuusta lapsen koulutuskustannuksista sekä asiasta saatu selvitys, oli X saanut tosiasiallisesti toimeentulonsa vanhemmiltaan lainavaroilla, joita ei ollut tarkoitettu ainakaan välittömästi opiskelun jatkuessa maksettavaksi takaisin. X:n ei ollut näissä olosuhteissa toimeentulotuen tarpeessa. (KHO 20.12.2001, taltio 3187, ään. 4-1.)

Elatusvelvollisuuden laiminlyönti ei ole peruste toimeentulotuen epäämiseen. Lakiin perustuvan yksityisoikeudellisen elatusvelvollisuuden tahallinen laiminlyönti voi kuitenkin olla tuen takaisinperinnän peruste. Takaisinperintää on käsitelty tarkemmin luvussa 8.

3.9. Yksityiset avustukset tarpeenmukaiseen toimeentuloon

Yksi toimeentulotuen hakijoiden ryhmä, jonka kohdalla tuen tosiasiallisen tarpeen arvioiminen saattaa olla vaikeaa, ovat täysi-ikäiset henkilöt, joita ei koske vanhempien elatusvelvollisuus mutta jotka esimerkiksi asuvat edelleen vanhempiensa luona. Jos tällainen henkilö saa avustusta vanhemmiltaan, hänen voidaan katsoa saavan tarpeen mukaisen toimeentulon tai osan siitä toimeentulotukilain 2 §:n 1 momentissa tarkoitetulla muulla tavalla. Myös näissä tapauksissa on tarpeen selvittää henkilön mahdollisuus ensisijaisiin etuuksiin kuten asumistukeen. Jos selvitystä tuen tarpeen kattamisesta kokonaan tai osittain avustuksella ja muilla tuloilla tai varoilla ei ole, tuki myönnetään toimeentulotukilaskelman osoittaman tarpeen mukaisesti.

3.10. Toimeentulotuen suhde lastensuojeluun ja vammaisille tarkoitettuihin tukitoimiin

Taloudellista tukea voidaan myöntää myös muun muassa lastensuojelulain (683/1983) sekä vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain (vammaispalvelulaki, 380/1987) nojalla.

Lastensuojelulain 13 §:n mukaan kunnan on viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeenmukainen asunto, kun lastensuojelun tarve oleelliselta osin johtuu riittämättömästä toimeentulosta, puutteellisista asumisolosta tai asunnon puuttumisesta, tai kun mainitut seikat ovat oleellisenä esteenä lapsen ja perheen tai sellaisen itsenäistymässä olevan nuoren kuntoutumiselle, joka ennen 18 vuotiaan on ollut lastensuojelun asiakkaana. Lisäksi kunnan tulee tarvittaessa muun muassa tukea lasta ja nuorta koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankkimisessa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa ja muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä muun muassa taloudellista tukea antamalla.

Avohuollon tukitoimien järjestäminen lastensuojelulain 13 §:n mukaisina on kuntia sitova velvoite. Tukitoimia järjestäessään kunta ei ole sidottu kunnallisesta toimeentulotuesta annettuihin säännöksiin, eikä asumisen järjestämistä koskeviin yleisiin ohjeisiin, vaan sitova velvoite on täytettävä viivytyksettä ja tuen on oltava riittävää puutteen poistamiseksi.

Kunnan on myös lastensuojelulain 34 §:n 1 momentin mukaan aina sijaishuollon päättymisen jälkeen järjestettävä lapselle tai nuorelle jälkihuolto tukemalla muun muassa taloudellisin tukitoimin sijaishuollossa ollutta lasta tai nuorta sekä hänen vanhempiaan ja huoltajiaan, sekä henkilöä, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi tai nuori on. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy, kun nuori täyttää 21 vuotta.

Vammaista toimeentulotuen hakijaa on neuvottava hakemaan niitä palveluita ja taloudellisia tukitoimia, joita hän voi saada **vammaispalvelulain** nojalla. Vammaisella henkilöllä tarkoitetaan vammaispalvelulaissa henkilöä, jolla vamman tai sairauden johdosta on pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista.

Kunnan on vammaispalvelulain 8 §:n mukaan järjestettävä vaikeavammaiselle henkilölle kohtuulliset kuljetuspalvelut niihin liittyvine saattajapalveluineen, tulkkipalvelut sekä palveluasuminen siten kuin asetuksella tarkemmin säädetään, jos henkilö vammansa tai sairautensa johdosta välttämättä tarvitsee palvelua suoriutuakseen tavanomaisista elämän toiminnoista.

Vammaispalvelulain 9 §:n mukaan vammaiselle henkilölle korvataan hänen vammansa tai sairautensa edellyttämän tarpeen mukaisesti kokonaan tai osittain kustannukset, jotka hänelle aiheutuvat henkilökohtaisen avustajan palkkaamisesta ja muista vammaispalvelulain toteuttamiseksi tarpeellisista tukitoimista. Vastaavasti korvataan ylimääräiset kustannukset, jotka aiheutuvat vamman tai sairauden edellyttämän tarpeellisen vaatetuksen ja erityisravinnon hankkimisesta. Vaikeavammaiselle henkilölle on korvattava myös asunnon muutostöistä sekä asuntoon kuuluvien välineiden ja laitteiden hankkimisesta aiheutuvat kohtuulliset kustannukset, jos hän vammansa tai sairautensa johdosta välttämättä tarvitsee näitä toimenpiteitä suoriutuakseen tavanomaisista elämän toiminnoista eikä hän ole jatkuvan laitoshuollon tarpeessa.

Lisäksi vammaiselle korvataan päivittäisistä toiminnoista suoriutumisessa tarvittavien välineiden, koneiden ja laitteiden hankkimisesta aiheutuvat kustannukset vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetussa asetuksessa (759/1987) tarkemmin säädettyin tavoin.

4. TOIMEENTULOTUEN MYÖNTÄÄ OLESKELUKUNTA

Toimeentulotuen hakemisesta ja myöntämisestä säädetään toimeentulotukilain 14 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuen myöntää hakemuksesta sen kunnan toimielin, jonka alueella henkilö tai perhe vakinaisesti oleskelee.

Jos henkilö tai perhe muutoin kuin satunnaisesti oleskelee useamassa kuin yhdessä kunnassa, toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella oleskelusta henkilön tai perheen menot johtuvat.

Jos tuen tarve on kiireellinen, toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jossa perhe tai henkilö oleskelee hakemusta tehtäessä.

Toimeentulotukiasiat on käsiteltävä kunnassa viivytyksettä (L 923/2000).

Toimeentulotukiasioiden viivytyksetöntä käsittelyä koskevaa 4 momenttia käsitellään tarkemmin kohdassa 9.2.

Toimeentulotuki myönnetään hakemuksesta. Perheen puolesta hakemuksen voi tehdä kuka hyvänsä perheen täysivaltaisista jäsenistä, mikä käytännössä tarkoittaa jompaakumpaa vanhemmista. Vajaavaltaisen oikeus hakea toimeentulotukea määräytyy tosiasiallisen tilanteen mukaan. Yleensä vajaavaltaisen puolesta puhevaltaa käyttää huoltaja tai edunvalvoja. Toimeentulotuen luonteesta johtuu, että tuen hakemisen suhteen ei aina ole tarkoituksenmukaista noudattaa tarkkoja kriteerejä, koska tarkoitus on taata henkilön viimesijainen toimeentulo. Olennaisinta on, että toimeentulotuen tarpeessa olevat saavat tukea. Alaikäisen saama toimeentulotuki voi tulla perittäväksi takaisin häneen nähden elatusvelvolliselta henkilöltä.

Lain 14 §:ssä on säädetty toimeentulotuen järjestämisvastuusta. Pykälän 1 momentin mukaan toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella henkilö tai perhe vakinaisesti oleskelee. Yleensä vakinaisen oleskelukunnan selvittäminen ei aiheuta ongelmia. Vakinaisen oleskelukunta on yleensä se kunta, jossa henkilöllä tai perheellä on vakituinen asunto. Säännös merkitsee myös sitä, että oleskelukunta on määrättävä jokaiseen avunsaajaan nähden itsenäisesti. Perheenjäsenillä voi siten olla eri oleskelukuntia säännöksen tarkoittamassa mielessä.

X asui vakinaisesti S:n kaupungissa ja hänen aviopuolisonsa N:n kaupungissa. Toimeentulotuesta annetun lain 3 §:n mukaan perheellä tarkoitetaan tässä laissa muun ohella yhteistaloudessa asuvia aviopuolisoita. Asiassa ei ollut esitetty selvitystä siitä, että puoliset olisivat asuneet yhteistaloudessa. X:n oikeus toimeentulotukeen oli määrättävä hänen toimeentulotukeen oikeuttavien menojensa ja käytettävissä olevien tulojensa ja varojensa perusteella. X:n toimeentulotukea määrättäessä hänen menoinaan oli otettava huomioon myös hänen tarpeellisen suuruiset asumismenonsa. Hakijan käytettävissä olevina varoina on otettava huomioon myös aviopuolisolta saadut varat, mikäli hän on tosiasiasaanut varoja puolisoltaan. (KHO 29.12.2000, taltio 3424.)

Koska kunnan järjestämisvastuu, eli tässä yhteydessä toimeentulotuen myöntäminen, on sidottu vakinaisen oleskelun käsitteeseen, voi lyhytaikainen tai satunnainen oleskelu muussa kunnassa vain hyvin poikkeuksellisissa tilanteissa perustaa järjestämisvastuun. Esimerkiksi satunnainen pistäytyminen toisessa kunnassa kuten lyhyehkö lomamatka tai vierailu tuttavaperheessä ei merkitse vielä sitä, että henkilön tai perheen oleskelukunta olisi muuttunut. Tällöin velvollisuus järjestää tukea on edelleen varsinaisella oleskelukunnalla.

Korkein hallinto-oikeus katsoi, että oleskelu viikonloppuisin keskimäärin seitsemän päivän ajan kuukaudessa muualla kuin vakinaisessa oleskelukunnassa on sellaista satunnaista oleskelua muualla, jonka perusteella ei voida vähentää hakijan oikeutta saada toimeentulotukea perusosaan luettaviin menoihin hänen vakinaisesta oleskelukunnastaan. (KHO 18.12.2000, taltio 3248.)

Säännöksen 2 momentti koskee tilannetta, jossa henkilö oleskelee useamman kuin yhden kunnan alueella muutoin kuin satunnaisesti. Tällainen tilanne voi muodostua esimerkiksi silloin, kun henkilö asuu vakinaisesti asuinkunnassaan, mutta opiskelee tällöin toisessa kunnassa. Jos opiskelukunnassa oleskelu on vakinaisen luonteista, esimerkiksi henkilöllä on asunto myös opiskelukunnassa, ja hän oleskelee arkisin tässä kunnassa, jakaantuu järjestämisvastuu näiden kahden kunnan kesken.

Toimeentulotukea myöntää näissä tapauksissa se kunta, jossa henkilö oleskelee ja jonka alueella oleskelusta henkilön tai perheen menot ovat johtuneet. Kunnan vastuu ulottuu siten vain niihin kustannuksiin, jotka ovat syntyneet tai aiheutuneet vakinaisesta tässä kunnassa oleskelusta.

Järjestämisvastuu voi siten jakaantua useamman kunnan kesken niin, että toimeentulotukea myönnettäessä on selvitettävä kuntien kesken, mitkä toimeentulotukeen oikeuttavista kustannuksista ja menoista kohdistuvat kulloinkin kyseisessä kunnassa oleskeluun. Esimerkissä mainitussa tapauksessa asumismenoista vastaa opiskelupaikkakunnan toimielin opiskelupaikkakunnan osalta ja varsinaisen kotikunnan asumismenoista kotikunnan toimielin. Muut perusosaan sisältyvät menot ja tarpeellisen suuruisina huomioon otettavat menot on harkittava erikseen. Tulojen ja varojen huomioon ottamisessa tulee soveltaa 15 §:n 2 momenttia siten, että tulot otetaan huomioon samoilta jaksoilta, joita menotkin rajataan koskemaan.

Puolisot olivat muuttaneet 1.7.2000 X:n kunnasta Y:n kaupunkiin. X:n kunnassa sijainneen asunnon sähkölasku oli erääntynyt maksettavaksi 4.7.2000, jolloin puolisot asuivat ja oleskelivat Y:n kaupungissa. KHO:n mukaan velvollisuus toimeentulotuen myöntämiseen kuuluu laskun erääntymisajankohdan oleskelukunnalle eli Y:n kaupungille. (KHO 23.10.2001 taltio 2566.)

Säännöksen 3 momentti koskee tilannetta, jossa toimeentulotuen tarve on kiireellinen. Tällaisia tilanteita voi syntyä esimerkiksi silloin, kun henkilö on joutunut muun kuin vakinaisen oleskelunsa johdosta toimeentulotuen tarpeeseen. Tällöin henkilölle tai perheelle on myönnettävä välttämätön osuus, esimerkiksi matkalippu varsinaisen kotikunnan alueelle ja välttämättömät terveydenhuoltomenot. Tuloista ja varoista otetaan vastaavasti huomioon vain ne, jotka tuolloin ovat käytettävissä.

Pykälästä ilmenee myös se lähtökohta, että huomioon otettavien menojen on täytynyt syntyä jossain Suomen kunnassa. Säännöksellä ei ole tarkoitettu laajentaa kuntien järjestämisvastuuta siten, että kunnille syntyisi velvollisuus myöntää toimeentulotukea muusta kuin oman kuntansa alueella oleskelusta johtuviin menoihin.

Kun henkilöllä on yhtymäkohtia useaan kuntaan, voi olla vaikeaa ratkaista, mikä kunta on velvollinen antamaan toimeentulotukea (ks. KHO:n tätä koskeva ratkaisu jaksossa 6.4.4.). Epäselvissä tapauksissa on suositeltavaa pyrkiä ratkaisemaan kuntien yhteistyöllä niiden välinen vastuunjako. Asiassa tulee huolehtia aina siitä, ettei hakija jää vaille hänelle kuuluvaa toimeentulotukea sen vuoksi, että kunnat ovat eri mieltä vastuunjaosta.

Ulkomaalaista ja maahanmuuttajaa toimeentulotuen hakijana on käsitelty tarkemmin luvussa 5.

5. ULKOMAALAINEN JA MAAHANMUUTTAJA TOIMEENTULOTUEN HAKIJANA

Tässä luvussa tarkastellaan Suomessa kotikunnan saaneiden maahanmuuttajien sekä Suomessa tilapäisesti oleskelevien ulkomaalaisten oikeutta toimeentulotukeen ja kotoutumistukeen. Luvussa pyritään antamaan taustatietoa, joka voi olla avuksi ulkomaalaisten toimeentulotukiasiakkaiden palvelussa. Lisäksi luvussa selvitetään 1.5.1999 voimaan tulleen kotouttamista koskevan lainsäädännön ja siihen tehtyjen muutosten sisältöä ja vaikutusta kotouttamissuunnitelman ja kotoutumistuen, paluumuuttajien toimeentulotuen korvaamisen sekä turvapaikanhakijoiden toimeentulotuen osalta.

Luvun valmisteluun ovat osallistuneet työministeriö, ulkoasiainministeriö, sisäasiainministeriö sekä Ulkomaalaisvirasto.

5.1. Oikeus toimeentulotukeen ja kotoutumistukeen sekä oleskelukunnan vastuu

5.1.1. Oikeus toimeentulotukeen

Perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Tämä perusoikeus on tarkoitettu koskemaan kaikkia Suomen oikeuspiiriin kuuluvia henkilöitä kansalaisuudesta riippumatta.

Sosiaalihuoltolain 13 §:n mukaan kunnan on huolehdittava toimeentulotuen antamisesta kunnassa oleskelevalle henkilölle. Säännöksessä ei edellytetä, että kyseinen kunta olisi henkilön kotikuntalaissa (201/1994) tarkoitettu kotikunta. Hakijan oleskelu kunnan alueella voi perustaa hänelle oikeuden saada toimeentulotukea oleskelukunnasta.

Ulkomaalaisen ja muun Suomessa pysyvästi asuvan maahanmuuttajan oikeudesta toimeentulotukeen säädetään toimeentulotukilaissa ja -asetuksessa sekä maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetussa laissa (kotouttamislaki, 493/1999, muut. 118/2002 ja 1292/2002) sekä työministeriön asetuksessa vastaanottokeskusten ryhmäkotien henkilöstöstä ja turvapaikanhakijoiden ja tilapäistä suojelua saavien toimeentulotuen jakamisesta rahamääräiseen osaan ja hyödykkeinä annettavaan osaan (työministeriön asetus, 158/2002).

Toimeentulotukilain 14 § sisältää sosiaalihuoltolain 13 §:ää täydentävät erityissäännökset. Lähtökohtaisesti toimeentulotukilain 14 § sääntelee kuntien välistä järjestämisvastuuta, mutta sen tulkinnalla on merkitystä myös arvioitaessa, milloin ja missä laajuudessa maahanmuuttaja ja tilapäisesti maassa oleskeleva ulkomaalainen voi kuulua Suomen toimeentulotukijärjestelmän piiriin.

Toimeentulotukilain 14 §:n mukaan kunta voi olla velvollinen myöntämään toimeentulotukea ulkomaalaiselle ja muulle ulkomailta Suomeen muuttaneelle henkilölle (a) jos tämä oleskelee kunnassa vakinaisesti tai (b) jos toimeentulotuen tarve on kiireellinen. Ulkomaalaisella saattaa olla oikeus toimeentulotukeen siinäkin tapauksessa, että hänellä ei ole tarvittavaa lupaa maassa oleskeluun. Toimeentulotukilain 2 §:ssä säädettyjä toimeentulotuen myöntämisedellytyksiä harkittaessa on ratkaisevaa, missä määrin hakijan arvioidaan olevan tuen tarpeessa ja missä määrin hänen arvioidaan voivan saada toimeentulonsa muutoin kuin toimeentulotuen avulla. Yksinomaan luvan puuttumisen perusteella ei voi hylätä toimeentulotukihakemusta, mikä on todettu myös lääninoikeuden antamissa ratkaisuisissa.

Pääsäännön mukaan toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella henkilö tai perhe vakinaisesti oleskelee (toimeentulotukilain 14 §:n 1 momentti). Toimeentulotukilakia koskevissa hallituksen esityksen perusteluissa todetaan, että vakinainen oleskelukunta on yleensä se kunta, jossa henkilöllä tai perheellä on vakituinen asunto. Edelleen todetaan säännöksen merkitsevän myös sitä, että oleskelukunta on määrättävä jokaiseen avunsaajaan nähden itsenäisesti, joten perheenjäsenillä voi olla eri oleskelukuntia säännöksen tarkoittamassa mielessä.

Pykälän 2 momentti koskee tilannetta, jossa henkilöllä tai perheellä on useampia vakinaiseksi katsottavia oleskelukuntia. Toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella oleskelusta henkilön tai perheen menot johtuvat. Jos vakinainen oleskelu tapahtuu osittain Suomessa ja osittain maan rajojen ulkopuolella, oleskelukunnan vastuu rajoittuu niihin kustannuksiin, jotka johtuvat siinä kunnassa oleskelusta.

Lyhytaikainen tai satunnainen oleskelu muussa kuin vakinaisessa asuinkunnassa ei yleensä perusta oleskelukunnalle vastuuta toimeentulotuen myöntämisestä. Vastuu kuuluu hakijan vakinaiselle oleskelukunnalle. Tästä seuraa, että toimeentulotukea ei pääsäännön mukaan myönnetä, jos henkilöllä ei ole vakinaista oleskelukuntaa Suomessa. Koska vakinainen oleskelu määräytyy kunkin henkilön osalta itsenäisesti, on myös mahdollista, että esimerkiksi puolisoista toisen katsotaan oleskelevan Suomessa vakinaisesti ja toisen tilapäisesti.

5.1.2. Kiireelliset tapaukset

Vain kiireellisissä tapauksissa kunta voi olla velvollinen antamaan toimeentulotukea alueellaan tilapäisesti oleskelevalle henkilölle, myös ulkomaalaiselle (toimeentulotukilain 14 §:n 3 momentti). Hallituksen esityksen perustelujen mukaan toimeentulotuesta olisi tällöin myönnettävä vain välttämätön osuus, esimerkiksi matkalippu varsinaisen kotikunnan alueelle ja välttämättömät terveydenhuoltomenot. Tällaisissa tilanteissa voidaan ottaa

huomioon myös se, että toimeentulotukilain 15 §:n mukaisesti tukea voidaan tarpeen mukaan myöntää ja maksaa kuukautta lyhyemmältä ajalta, jopa yhden päivän ajalta.

5.2. Ulkomaalaisen maahan tulon ja maassa oleskelun edellytykset

5.2.1. Vaadittavat matkustusasiakirjat

Ulkomaalaisen Suomessa oleskelun luonteella on merkitystä arvioitaessa, katsotaanko hänen asuvan maassa vakituisesti ja onko hänellä oikeus toimeentulotukeen toimeentulotukilain 2 §:n nojalla. Päätelmiä oleskelun luonteesta voidaan tehdä ulkomaalaisen hallussaan olevien matkustusasiakirjojen perusteella.

Ulkomaalaislain (378/1991) mukaan ulkomaalaisella on Suomeen saapuessaan ja täällä oleskellessaan oltava passi tai muu vaadittava matkustusasiakirja, joka sisältää vaadittavan viisumin tai oleskeluluvan. EU/ETA-kansalaisille sekä heidän perheenjäsenilleen annetaan erillinen oleskelulupakortti, jota haetaan Suomessa. EU/ETA-kansalaisten maahantulon edellytyksenä on passi tai henkilötodistus.

5.2.2. Viisumi

Viisumilla tarkoitetaan matkailua tai muuta siihen verrattavaa lyhytaikaista, yleensä kerrallaan enintään kolmen kuukauden oleskelua varten myönnettävää lupaa, jonka perusteella ulkomaalainen voi saapua Suomeen ja oleskella täällä. Viisumi on hankittava Suomen edustustosta ennen maahan saapumista. Viisumivapaus sopimuksen Suomen kanssa solmineen valtion kansalaiselta, joka saapuu Suomeen matkailua tai siihen verrattavaa lyhytaikaista oleskelua (enintään kolme kuukautta) varten, ei vaadita viisumia, ellei hänen oleskelunsa maassa ylitä sopimuksessa mainittua aikaa. Ilman viisumia Suomeen saapuneelle ulkomaalaiselle voidaan myöntää viisumi myös Suomessa, jos hän esittää painavan syyn, miksi viisumia ei ole hankittu ennen Suomeen saapumista.

5.2.3. Oleskelulupa

Oleskeluluvalla tarkoitetaan muuta kuin matkailua tai vastaavaa lyhytaikaista maassa oleskelua varten myönnettävää lupaa, joka voi olla määräaikainen tai pysyvä. Oleskelulupa on yleensä hankittava Suomen edustustosta ennen maahan saapumista. Tämä ei koske EU/ETA-kansalaisia eikä heidän perheenjäseniään, joille oleskeluluvan myöntää paikallispoliisi maahan saapumisen jälkeen. Pohjoismaiden kansalaiset eivät tarvitse lainkaan oleskelulupaa. Ilman oleskelulupaa maahan saapuvalle ulkomaalaiselle voidaan Suomessa myöntää määräaikainen oleskelulupa muun muassa silloin, kun hän on jo ennen Suomeen

saapumistaan asunut yhdessä Suomessa asuvan avio- tai avopuolisonsa kanssa noin kaksi vuotta tai jos puolisoilla on yhteinen lapsi. Pysyvä oleskelulupa voidaan myöntää ulkomaalaiselle, joka on oleskellut luvallisesti (yhden tai useamman määräaikaisen oleskeluluvan perusteella) maassa yhtäjaksoisesti kahden vuoden ajan pysyvässä tarkoituksessa. Jos oleskelu on ollut luonteeltaan pysyvää, luvassa on ollut A-status.

5.2.4. Statusmerkintä

Ulkomaalaisasemaa eli statusta kuvataan viisumeihin ja määräaikaisiin oleskelulupiin merkittävillä kirjain-numeroyhdistelmillä (statusmerkintä). EU/ETA-kansalaisille sekä heidän perheenjäsenilleen annettavaan oleskelulupakorttiin ei tehdä statusmerkintöjä. Statusmerkintä A kuvaa tarkoitukseltaan pysyväisluonteista maassa oleskelua. Merkintä B kuvaa tarkoitukseltaan määräaikaista oleskelua. D-ryhmään kuuluvat ne, joita ei tilapäisesti voida palauttaa kotimaahansa. Tähän ryhmään kuuluvat eivät voi saada pysyvää oleskelulupaa. Merkintä F tarkoittaa viisumia.

5.2.5. Vaadittava varallisuus ja matkustajavakuutus

Ulkomaalaisella on oltava toimeentuloon tarvittavat varat, kun otetaan huomioon suunnitellun oleskelun kesto ja paluu lähtömaahan. Jos esimerkiksi viisumilla maahan pyrkivällä ei kyseessä olevia varoja ole, hänet käännytetään maasta pois.

Riittävät varat maassa oleskeluun tutkitaan maahantulon edellytysten selvittämiseksi rajanylityspaikalla tai tarvittaessa ulkomaalaisen jo maassa ollessa.

Viisumiveliollisen maan kansalaiselta edellytetään jo viisumin saannin ehtona, että hänellä on matkustajavakuutus, joka korvaa terveydenhoitomenot ja kotiuttamisen ilman omavastuusuutta.

5.2.6. Käännyttäminen ja maasta karkottaminen

Ilman oleskelulupaa tai ilman passia maassa oleskeleva ulkomaalainen, jolla on ollut oleskelulupa, voidaan ulkomaalaislain nojalla karkottaa maasta. Myös luvallisesti maassa oleskeleva ulkomaalainen voidaan eräissä tapauksissa karkottaa. Perusteena voi olla esimerkiksi rikokseen syyllistyminen tai se, että ulkomaalainen on lyhyen maassa oleskelun aikana saattanut itsensä kykenemättömäksi huolehtimaan itsestään. Karkottamisesta päättää Ulkomaalaisvirasto. Karkottamista koskeva päätös voidaan panna täytäntöön vasta sen tultua lainvoimaiseksi, ellei ulkomaalainen itse suostu täytäntöönpanoon aikaisemmin.

Ulkomaalaisen käännättäminen tulee kysymykseen esimerkiksi silloin, jos hän ei täytä maahantulon edellytyksiä eli kun hän on tarvittavien varojen puuttumisen vuoksi kykenemätön huolehtimaan maassa oleskelustaan ja kotimatkastaan ja jos hänellä ei ole maassa oleskelu- ja kotimatkakustannuksistaan vastaavaa vastaanottajaa. Käännättää voidaan myös ulkomaalainen, jonka oleskelun jatkuminen maassa edellyttäisi oleskelulupaa, mutta jolle oleskelulupaa ei ole myönnetty.

Passintarkastusviranomaisen tai poliisin on tehtävä päätös käännättämisestä kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun ulkomaalainen on saapunut maahan. Tällainen päätös voidaan panna täytäntöön valituksesta huolimatta, jollei tuomioistuin kiellä täytäntöönpanoa. Yli kolme kuukautta maassa oleskelleen ulkomaalaisen käännättämisestä päättää Ulkomaalaisvirasto.

5.2.7. Matkustusasiakirjan tarkistaminen toimeentulotukihakemuksen yhteydessä

Ulkomaalaista toimeentulotuen hakijaa on syytä pyytää esittämään matkustusasiakirjansa. Tämä on tarpeen ensinnäkin hakijan henkilöllisyyden toteamiseksi. Lisäksi matkustusasiakirjoista voidaan saada tietoa, jota tarvitaan arvioitaessa hakijan oikeutta toimeentulotukeen. Toimeentulotukilain 17 §:n mukaan hakijan on annettava toimielimelle kaikki tiedossaan olevat toimeentulotukeen vaikuttavat välttämättömät tiedot. Matkustusasiakirjoissa olevia tietoja voidaan pitää säännöksessä tarkoitettuina välttämättöminä tietoina.

Jos ulkomaalaisella toimeentulotuen hakijalla ei lainkaan ole esittää matkustusasiakirjoja tai jos niissä olevien merkintöjen tulkinta tuottaa vaikeuksia, sosiaaliviranomaisella on mahdollisuus virka-aputeitse saada selvitystä hakijan maassa oleskelun luonteesta ja viisumin tai oleskeluluvan tarpeellisuudesta. Kysymykseen tulevat poliisi- ja passintarkastusviranomaiset sekä Ulkomaalaisvirasto. Viisumiasioissa tietoja antaa ulkoasiainministeriön passi- ja viisumiyksikkö.

Sosiaalitoimisto voi yhteistoiminnassa passintarkastusviranomaisten kanssa pyrkiä selvittämään maahantulon yhteydessä todettujen rahavarojen määrän. Sosiaaliviranomaisten oikeudesta saada muilta viranomaisilta tietoja ja virka-apua säädetään sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 4 luvussa.

5.3. Maassa oleskelun peruste vaikuttaa oikeuteen saada toimeentulotukea

5.3.1. Turisti

Turistilla tarkoitetaan tässä ulkomaalaista, joka saapuu Suomeen oleskellakseen täällä lyhyen ajan (enintään kolme kuukautta) matkailu- tai muussa vastaavassa tarkoituksessa.

Tällaisen henkilön ei voida katsoa oleskelevan Suomessa vakituisesti siten kuin toimeentulotukilain 14 §:n 1 momentissa tarkoitetaan. Toimeentulotuen myöntäminen voi siten tulla kysymykseen vain kiireellisessä tapauksessa lain 14 §:n 3 momentin nojalla.

Lähtökohtaisesti on oletettava, että Suomeen saapuneella turistilla on mukanaan tarvittavat varat täällä oleskelua ja kotimatkaa varten. Näiden varojen puuttuessa ulkomaalainen voidaan käännättää, kuten edellä on todettu.

Tuen tarpeessa olevalla henkilöllä on oikeus toimeentulotukeen vain silloin, kun hän ei voi saada tarpeenmukaista toimeentuloaan millään muulla tavalla. Jos ulkomaalainen turisti on joutunut rahavaikeuksiin tilapäisen oleskelunsa aikana Suomessa, hänet tulee ensisijaisesti ohjata hoitamaan asiansa itse. Harkinnan mukaan tällaisessa tapauksessa tulisi tehdä ilmoitus poliisille mahdollista käännättämistä varten.

Pankkipalveluita ja rahansiirtomahdollisuuksia käyttämällä ulkomaalainen voi siirtää rahaa asuinmaassaan olevalta tililtään Suomessa olevaan pankkiin tai pyytää sukulaistaan tai muuta henkilöä tekemään rahojen siirron. Esimerkiksi Western Union Money Transferin kautta rahalähetys ulkomailta on nostettavissa suomalaisen pankin konttorista noin 10 minuutissa.

Ulkomaalainen voidaan myös ohjata kääntymään oman maansa edustuston tai sen maan edustuston puoleen, joka Suomessa edustaa hänen maataan. Maansa edustajien kanssa henkilö voi sopia raha-asioistaan ja paluulipuistaan. Henkilö voi myös itse sopia matkanjärjestäjän kanssa paluunsa järjestämisestä ja matkakustannusten suorittamisesta. Hänellä saattaa myös olla matka- tai muu vakuutus, joka korvaa tilapäisen rahan tarpeen ulkomailta.

Rajatarkastuksen yhteydessä voidaan varattoman ulkomaalaisen maahantulon sallimiseksi edellyttää Suomessa asuvan henkilön sitoumus vastata hänen oleskelukustannuksistaan. Tällainen sitoumus velvoittaa sitoumuksen antajaa oikeudellisesti. Poliisilta voidaan pyytää virka-apua sen selvittämiseksi, onko sitoumuksen antajalla kykyä ja halua vastata sitoumuksestaan. Sitoumus on voitu antaa myös Suomen edustustossa silloin, kun viisumia on haettu.

Toimeentulotuen myöntäminen tulee kysymykseen vasta viimesijaisesti, jos välttämätöntä avun tarvetta ei voida millään muulla keinoin hoitaa. Toimeentulotuen tarkoituksena ei ole, että turisti voisi sen turvin jatkaa oleskeluaan Suomessa. Rahapulaan joutuneen turistin tulee mahdollisimman pikaisesti palata asuinmaahansa, vaikka hänen viisuminsa olisi vielä voimassa. Näin ollen on katsottava, että toimeentulotuen tarve laajimmillaankin rajoittuu vain kotimatkakustannuksiin sekä niihin ruokailu- ja muihin välttämättömiin kustannuksiin, jotka syntyvät ennen kuin turisti kohtuudella ennättää palata asuinmaahansa. Toimeentulotukilain 15 §:n mukaan toimeentulotuki voidaan tarpeen mukaan myöntää ja maksaa kuukautta lyhyemmältä ajalta, vaikka vain yhdeltä päivältä.

Toimeentulotuki voidaan erityisestä syystä käyttää hakijan toimeentulosta aiheutuvien menojen suorittamiseen, esimerkiksi antamalla hakijalle matkalippu tai ravinnon hankkimiseen tarkoitettu osto-osoitus (toimeentulotukilain 16 §:n 2 mom.). Erityisenä syynä voi-

daan pitää esimerkiksi sitä, että hakija on osoittautunut kykenemättömäksi huolehtimaan niiden rahavarojen riittävydestä, jotka hänellä on täytynyt olla maahan saapuessaan ja joiden turvin hänen olisi tullut rahoittaa täällä oleskelunsa.

5.3.2. EU/ETA-valtioiden kansalaiset

EU/ETA-valtioiden kansalaisilla on oikeus oleskella maassa kolme kuukautta ilman oleskelulupaa. Tänä aikana he ovat toimeentulotuen kannalta pääasiassa samassa asemassa kuin turistit (ks. kohta 5.3.1).

EU/ETA-kansalaisten maahantulolle ei saa asettaa muita edellytyksiä kuin voimassaolevan passin tai henkilötodistuksen esittäminen ja se, että he eivät ole vaaraksi yleiselle järjestykselle tai turvallisuudelle. Maassa oleskelun edellytyksenä on yleensä lisäksi se, että henkilön toimeentulo on turvattu. EU/ETA-maiden kansalaisten tulee hakea kolmea kuukautta pidempää oleskelua varten poliisiviranomaisen antamaa oleskelulupakorttia. Hakemisen yhteydessä voidaan edellyttää selvitystä turvatusta toimeentulosta. Jos henkilö turvautuu maassa ollessaan jatkuvasti normaalien elinkustannustensa järjestämiseksi toimeentulotukeen, on mahdollista, että oleskelun edellytyksenä oleva turvattu toimeentulo ei enää täyty. Erityisasemassa ovat kuitenkin täällä työssä olevat EU/ETA-maiden kansalaiset ja heidän Suomessa oleskelevat perheenjäsenensä, joihin sovelletaan EY-asetusta 1612/68. Asetuksen 1612/68 mukaisesti heillä on työskentelynsä perusteella aina oikeus samoihin sosiaaliin etuihin ja palveluihin kuin muilla Suomessa asuvilla. Asetuksessa tarkoitettuihin sosiaaliin etuihin kuuluu myös toimeentulotuki.

EU/ETA-valtion kansalaisen hakiessa toimeentulotukea voidaan olla harkinnan mukaan yhteydessä poliisiin oleskeluoikeuden olemassaolon selvittämiseksi. Voimassa olevan oleskeluluvan perusteella Suomessa oleskelevalle EU/ETA-kansalaiselle myönnetään periaatteessa toimeentulotukea samoin perustein kuin Suomen kansalaiselle vastaavassa tilanteessa. Toimeentulotuen tarpeen arvioinnin kannalta ratkaisevia seikkoja ovat kunnassa oleskelun pysyvyys ja muut tapauskohtaisesti arvioitavat olosuhteet.

Oman ryhmänsä muodostavat EU- tai ETA-valtioista tulevat työnhakijat, joilla on oikeus hakea kolmen kuukauden ajan työtä toisesta EU- tai ETA-maasta ja joilla on oikeus työttömyysturvaan oman maansa kustannuksella. Työttömyysturvaa saadakseen työnhakijan on täytynyt ilmoittautua työnhakijaksi kotimaansa lainsäädännön mukaisesti ennen lähtöään. Hänellä on oltava mukanaan Kelan toimistoon tai työttömyyskassalle toimitettava todistus työttömyysetuuden määrästä ja kestosta. Suomeen tultuaan työnhakijan on ilmoitettava Suomessa työttömäksi työnhakijaksi seitsemän päivän kuluessa maahan saapumisestaan. Työnhakijana oleva EU/ETA-valtion kansalainen saa oleskella kolmen kuukauden jälkeenkin kohtuullisen ajan Suomessa, jos hän on edelleen työnhaussa ja jos hänellä on tosiasialliset mahdollisuudet saada työtä. Työnhakijat kuuluvat vielä lähtömaansa sosiaaliturvan piiriin ja heidän oleskelunsa Suomessa voidaan katsoa tilapäiseksi ennen mahdollista työskentelyn aloittamista. Työnhakijan oikeutta toimeentulotukeen arvioidaan siten kussakin yksittäisessä tilanteessa oleskelun pysyvyyden mukaan.

5.3.3. Oleskeluluvan perusteella Suomessa oleskeleva ulkomaalainen

Jos ulkomaalaisen Suomessa oleskelu perustuu voimassa olevaan oleskelulupaan, häntä voidaan pitää maassa vakinaisesti oleskelevana ainakin silloin, kun oleskelulupa on varustettu merkinnällä A tai se on ilman statusmerkintää oleva pysyvä oleskelulupa. (Statusluokitusta on kuvattu kohdassa 5.2.4.) Hänen vakituinen oleskelukuntansa on velvollinen antamaan hänelle toimeentulotukea, jos toimeentulotukilain 2 §:ssä säädettyt tuen myöntämisedellytykset täyttyvät. Jos oleskeluluvassa on tunnus B, ulkomaalaisen maassa oleskelu on luonteeltaan tilapäistä, jolloin toimeentulotuen myöntäminen rajoittuu yleensä kiireellisiin tapauksiin ja välttämättömiin kustannuksiin. B-statuksella myönnettävän oleskeluluvan edellytyksenä on turvattu toimeentulo.

Kun oleskeluluvan perusteella Suomessa oleskeleva ulkomaalainen hakee toimeentulotukea, on syytä selvittää, onko hakija oikeutettu asumiseen perustuvan sosiaaliturvalainsäädännön soveltamisesta annetun laissa (1573/1993) tarkoitettuihin ensisijaisiin etuuksiin kuten esimerkiksi sairausvakuutuspäivärahaan, lapsilisään, työttömyyspäivärahaan tai työmarkkinatukeen. Lain 3 §:n 2 momentin mukaan Suomeen muuttavan henkilön voidaan katsoa asuvan Suomessa jo maahan tulosta lukien, edellyttäen, että hänen tarkoituksenaan on jäädä Suomeen vakinaisesti asumaan ja että hänellä on lisäksi yhden vuoden oleskeluun oikeuttava voimassa oleva oleskelulupa, milloin sellainen häneltä vaaditaan.

Opiskelun perusteella oleskeluluvan (tunnus B 2) saaneella ulkomaalaisella ei ole oikeutta saada Suomesta opintotukea (opintotukilaki 65/1994 1 §). Opiskelijalle myönnetään oleskelulupa yleensä lukuvuodeksi kerrallaan. Ennen oleskeluluvan myöntämistä opiskelijan on osoitettava, että hänen toimeentulonsa on turvattu Suomessa kyseisenä lukuvuonna. Toimeentulon edellytykset voidaan osoittaa niin, että opiskelijalla on Suomessa talletettuna riittävän suuri rahamäärä tai hänen opiskelunsa ja toimeentulonsa rahoitetaan muulla hyväksyttävällä tavalla, kuten esimerkiksi stipendillä. Opiskelun perusteella oleskeluluvan saaneen ulkomaalaisen tulisi siten lähtökohtaisesti selviytyä ilman toimeentulotukea. Muussa tapauksessa henkilön tulisi palata kotimaahansa, koska toimeentulon osalta edellytyksiä oleskeluluvalla ei ole enää olemassa ja oleskelulupa voidaan peruuttaa.

5.3.4. Ilman vaadittavaa oleskelulupaa Suomessa oleskeleva ulkomaalainen

Jos ulkomaalainen oleskelee Suomessa ilman vaadittavaa oleskelulupaa, hänen maassa oleskeluaan ei lähtökohtaisesti voida pitää toimeentulotukilain 14 §:ssä tarkoitetulla tavalla vakituksena. Näissäkin tapauksissa voidaan pääsääntöisesti edellyttää, kuten turistien kohdalla, että ulkomaalainen hankkiutuu mahdollisimman pikaisesti asuinmaahansa, jolloin mahdollinen toimeentulotuki rajoittuu välttämättömiin matkaynnä muihin kustannuksiin. Toimeentulotukea voidaan myöntää vain jos ulkomaalaisella ei ole mahdollisuutta auttaa itse itseään esimerkiksi niillä keinoilla, joita turistien edellytetään ensisijaisesti käyttävän. (Ks. kohta 5.3.1.)

Kun ulkomaalainen saapuu Suomeen ilman viisumia tai oleskelulupaa ja tekee sitä koskevan hakemuksen vasta maahan saavuttuaan, hänen passinsa otetaan lupa-asian käsittelyä ajaksi passintarkastusviranomaisen tai Ulkomaalaisviraston haltuun. Passin haltuunotto ei kuitenkaan estä ulkomaalaista palaamasta kotimaahansa. Kun ulkomaalainen ilmoittaa poliisille haluavansa lähteä maasta, hän saa passinsa takaisin välittömästi tai viimeistään parin vuorokauden kuluessa. Samalla lupahakemuksen käsittely raukeaa. Toimeentulotuen myöntäminen välttämättömiin kustannuksiin voi tulla kysymykseen siihen asti kun paluumatka järjestyy.

Ilman vaadittavaa oleskelulupaa Suomessa oleskelevan ulkomaalaisen voidaan poikkeuksellisesti katsoa oleskelevan maassa vakituisesti. Tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi silloin, kun hakijalla on oleskelulupahakemus vireillä ja on todennäköistä, että hän saa oleskeluluvan. Vastaava tilanne voi syntyä myös silloin, kun ulkomaalainen on päätetty käännättää tai karkottaa maasta, mutta päätös ei ole vielä täytäntöönpanokelpoinen. Toimeentulotuesta päätettäessä on näin ollen perusteltua kiinnittää huomiota hakijan täällä oleskelun syihin ja hänen olosuhteisiinsa kokonaisuudessaan. Sosiaaliviranomainen ei kuitenkaan voi ottaa kantaa siihen, myönnetäänkö ulkomaalaiselle lupa vai ei. Asian selvittämiseksi tarvitaan useissa tapauksissa lisätietoja Ulkomaalaisvirastosta.

Ulkomaalainen on saattanut tulla Suomeen viisumilla, vaikka hänen täällä oleskelunsa luonne edellyttäisi oleskeluluvan hankkimista. Tällainen tilanne voi olla käsillä esimerkiksi silloin, kun henkilö on avioitunut Suomessa asuvan henkilön kanssa ja hänen tarkoituksenaan on jäädä tänne asumaan yhdessä puolisonsa kanssa. Jos tällainen henkilö on toimeentulotuen hakijana, häntä on syytä neuvoa hakemaan oleskelulupaa, koska se avaisi hänelle mahdollisuuden päästä toimeentulotukeen nähden ensisijaisten etuuksien piiriin. Jos toimeentulotuen tarve on jatkuva tai toistuva eikä oleskelulupahakemusta ole tehty, voidaan harkita toimeentulotuen epäämistä ainakin siltä osin kuin hakija voisi saada ensisijaisia etuuksia oleskeluluvan saatuaan. Jos oleskelulupahakemus on tehty ja luvan myöntäminen on todennäköistä, ulkomaalaisen voidaan katsoa asuvan vakituisesti Suomessa ja olevan oikeutettu toimeentulotukeen sen mukaisesti. Ulkomaalaisvirastosta saadaan selvillä, onko oleskeluluvan myöntäminen todennäköistä.

Oleskelulupaa vailla oleviin voidaan lukea myös turvapaikanhakijat. He kuuluvat turvapaikanhakijoiden vastaanoton piiriin, jolloin toimeentulotuen myöntää vastaanottokeskus (ks. kohta 5.5.3).

5.4. Kotoutumissuunnitelma ja kotoutumistuki toimeentulotukena

Kotouttamislain piiriin voi kuulua Suomeen muuttanut henkilö, jolla on kotikuntalaissa tarkoitettu kotikunta Suomessa. Kotouttamislakia voidaan soveltaa Suomeen pysyvässä tarkoituksessa muuttaneisiin ulkomaalaisiin ja ulkomailta Suomeen pysyvässä tarkoituksessa muuttaneisiin Suomen kansalaisiin ja suomalaista alkuperää oleviin. Sillä, onko henkilö ETA-valtion tai jonkun muun valtion kansalainen, ei ole merkitystä kotouttamis-

lain piiriin kuulumista arvioitaessa. Kotouttamislakia ei sovelleta muun muassa opiskelun perusteella tai muussa tilapäisessä tarkoituksessa oleskeluluvan saaneisiin ulkomaalaisiin.

Kotouttamislain 10 §:n nojalla maahanmuuttajalla, joka ilmoittautuu työttömäksi työnhakijaksi tai hakee toimeentulotukea, on oikeus kunnan ja työvoimatoimiston kanssa yhteistyössä laadittavaan kotoutumissuunnitelmaan. Maahanmuuttajalla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan enintään kolme vuotta hänen ensimmäisen kotikuntansa väestötietojärjestelmään merkitsemisestä. Kotoutumissuunnitelma on laadittava viimeistään silloin kun asiakkaan työttömyys tai toimeentulotuen saaminen on kestänyt viisi kuukautta.

Kotoutumissuunnitelmassa sovitaan kunnan, työvoimatoimiston ja maahanmuuttajan kesken toimenpiteistä, jotka tukevat maahanmuuttajaa ja hänen perhettään yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavien tietojen ja taitojen hankkimisessa. Kotoutumissuunnitelmassa voidaan sopia suomen tai ruotsin kielen opiskelun, työvoimapolitiittisen aikuiskoulutuksen, maahanmuuttajan omaehtoisen koulutuksen, ammatinvalinnanohjauksen ja kuntoutuksen, työharjoittelun, työelämävalmennuksen, valmistavan opetuksen, lasten ja nuorten kotoutumisen tukemisesta sekä muiden niihin rinnastettavien kohtuullisiksi katsottavien kotoutumista tukevien toimenpiteiden järjestämisestä.

Maahanmuuttajalla, jolla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan, on velvollisuus osallistua kotoutumissuunnitelman laatimiseen sekä suunnitelmassa sovittuihin palveluihin ja toimenpiteisiin.

Kotoutumistuki on maahanmuuttajalle kotoutumissuunnitelman aikaisen toimeentulon turvaava tuki, joka muodostuu työmarkkinatuesta ja toimeentulotuesta (työttömyysturvalaki 1290/2002 7 luku 1 ja 4 § ja kotouttamislaki 12 §). Kotoutumistuki myönnetään toimeentulotukena, kun maahanmuuttajalle on vahvistettu kotoutumissuunnitelma, jos hän ei voi saada kotoutumistukea työmarkkinatukena ja on toimeentulotuen tarpeessa. Toimeentulotukea voidaan myös myöntää kotoutumistukena maksettavan työmarkkinatuen täydennyksenä, jos asiakas on tuen tarpeessa.

Maahanmuuttajalla, joka ilman pätevää syytä kieltäytyy osallistumasta kotoutumissuunnitelmassa yksilöidysti sovittuun, kohtuulliseksi katsottavaan työllistymistä edistävään toimenpiteeseen tai keskeyttää tällaisen toimenpiteen, ei ole oikeutta työmarkkinatukeen 60 päivän ajalta kieltäytymisestä tai keskeyttämisestä lukien (työttömyysturvalaki 8 luku 5 §). Jos maahanmuuttaja on ilman perusteltua syytä kieltäytynyt kotoutumissuunnitelman laatimisesta tai osallistumasta kotoutumissuunnitelmassa yksilöidysti sovittuihin, työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin taikka jos hän on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei kotoutumissuunnitelmaa ole voitu laatia, sovelletaan toimeentulotukea myönnettäessä hänen osaltaan myös näissä tilanteissa, mitä toimeentulotuesta annetun lain 10 §:ssä (1294/2002) säädetään tuen perusosan alentamisesta.

Työministeriö ja Suomen Kuntaliitto ovat julkaisseet kuntatiedotteen maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanoton kustannusten korvaamisesta (28.4.1999, Dnro 923/61/99 TM). Lisäksi työministeriö on antanut ohjeen maahanmuuttajien kotouttamisesta, kotoutumissuunnitelmasta ja kotoutumistuesta (O/15/2003 TM) sekä

ohjeen turvapaikanhakijoiden toimeentulotuesta ja työ- ja opintotoiminnan järjestämisestä (O/6/99 TM).

5.5. Eräitä erityiskysymyksiä

5.5.1. Pakolainen ja tilapäistä suojelua saava henkilö toimeentulotuen hakijana

Pakolaisen oleskelukunta myöntää hänelle toimeentulotukea samoin perustein kuin muillekin kunnassa oleskeleville henkilöille. Toimeentulotuki maksetaan kotoutumistukena kotoutumissuunnitelmaan oikeutetulle pakolaiselle, jolle on vahvistettu kotoutumissuunnitelma, jos hän on toimeentulotuen tarpeessa ja jos hän ei saa kotoutumistukena työmarkkinatukea (oikeudesta kotoutumissuunnitelmaan ja kotoutumistuesta ks. kohta 5.4.).

Valtio korvaa kunnalle pakolaisen kotoutumistuesta tai toimeentulotuesta aiheutuvat kustannukset kolmelta vuodelta pakolaisen ensimmäisen kotikunnan väestötietojärjestelmään merkitsemisestä. Kunnalle korvataan myös pakolaiselle myönnetystä paluumuuttoavustuksesta aiheutuvat kustannukset ilman aikarajoitusta. Korvaukset maksetaan kunnalle, joka on tehnyt työvoima- ja elinkeinokeskuksen kanssa sopimuksen pakolaisten vastaanotosta ja joka on laatinut tai sitoutunut laatimaan maahanmuuttajien kotouttamisohjelman. Korvaukset maksaa työvoima- ja elinkeinokeskus kunnan hakemuksesta. Korvauksista säädetään pakolaisista ja eräistä muista maahanmuuttajista sekä turvapaikanhakijoiden vastaanoton järjestämisestä aiheutuvien kustannusten korvaamisesta annetussa valtioneuvoston päätöksessä (512/1999 siihen myöhemmin tehtyine muutoksineen, jäljempänä valtioneuvoston päätös).

Kotouttamislaissa ulkomaalaislain (378/1991) 35 §:ssä tarkoitettuun pakolaiseen rinnastetaan myös henkilö,

- 1) jolle on myönnetty oleskelulupa ulkomaalaislain 31 §:n mukaan suojelun tarpeen vuoksi tai ulkomaalaislain 18 §:n 4 kohdassa tarkoitettusta painavasta humanitaarisesta syystä;
- 2) joka on hakenut turvapaikkaa tai saanut tilapäistä suojelua Suomessa ja saanut tämän jälkeen pysyväisluonteisen oleskeluluvan ulkomaalaislain 20 §:n 1 momentin 3 kohdan perusteella, ei kuitenkaan, jos oleskelulupa on myönnetty opiskelun, työntöön tai ammatin harjoittamisen tai avioliiton johdosta; sekä
- 3) joka on pakolaisen tai 2 kohdassa tarkoitetun henkilön perheenjäsen tai muu omainen edellyttäen, että hänellä on ollut perheside pakolaisen tai oleskeluluvan saaneen henkilön kanssa ennen tämän tuloa Suomeen.

Pakolaiselle voidaan myöntää paluuvastusta hänen kotimaahansa tai entiseen asuinmaahansa palaamista varten. Erittäin painavasta syystä paluumuuttoavustusta voidaan myöntää myös muuhun kuin kotimaahansa tai entiseen asuinmaahansa palaavalle pakolaiselle. Paluumuuttoavustuksena voidaan myöntää kohtuulliset matkakustannukset ja muuttokustannukset sekä avustusta paluumaahan asettumista varten.

Matkakustannukset korvataan halvimman ja tarkoituksenmukaisimman matkustustavan mukaisina, elleivät asiakkaan tai hänen perheenjäsenensä vamma, sairaus tai muut erityiset olosuhteet edellytä matkaan liittyviä erityisjärjestelyjä. Esimerkiksi oman auton käytöstä voidaan maksaa kilometrikorvaus, jos autolla matkustaminen on muuta matkustustapaa edullisempaa ja paluumaan olosuhteet huomioon ottaen turvallista. Muuttokustannuksiin voidaan sisällyttää kohtuullisia rahtikuluja asiakkaalle ja hänen perheelleen tarpeellisten tavaroiden paluumaahan kuljettamista varten.

Avustus on yksin muuttavalle henkilölle enintään toimeentulotuen perusosan määrä kahdelta kuukaudelta ja perheelle enintään edellä tarkoitettu määrä kaksinkertaisena. Paluumuuttoavustus voidaan myöntää senkin jälkeen, kun valtioneuvoston päätöksessä tarkoitettujen korvausten korvausajat ovat päättyneet, jos asiakas on edelleen pakolainen tai pakolaiseen rinnastettava henkilö eikä hän ole menettänyt oikeuttaan maassa oleskeluun.

5.5.2. Paluumuuttajat

Paluumuuttajille annetun toimeentulotuen ja kotoutumistuen kustannukset korvataan kunnalle valtion varoista puolelta vuodelta asianomaisen henkilön ensimmäisen kotikunnan väestötietojärjestelmään merkitsemisestä. Lisäksi paluumuuttajalle voidaan myöntää eläkettä tai muuta sosiaaliturvaa korvaavaa toimeentulotukea silloin, kun hän maahantuloon liittyvän asemansa vuoksi ei voi saada eläkettä tai muuta sosiaaliturvaa. Eläkettä vastaavan toimeentulotuen kustannukset valtio korvaa kunnalle enintään viideltä vuodelta paluumuuttajan ensimmäisen kotikunnan väestötietojärjestelmään merkitsemisestä.

Korvausten piiriin kuuluu entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttanut henkilö,

- 1) jolle on myönnetty oleskelulupa ulkomaalaislain 18 a §:n mukaan suomalaisen syntyperän perusteella;
- 2) joka on ollut Suomen kansalainen tai jonka vanhemmista jompikumpi on ollut Suomen kansalainen; käytännössä oleskelulupa myönnetään myös ulkomaalaiselle, jonka isovanhempi on tai on ollut Suomen kansalainen;
- 3) joka on vapaaehtoisena palvellut Suomen sodissa vuosina 1939 – 1945; sekä
- 4) joka on edellä tarkoitettujen henkilön aviopuoliso tai hänen huollettavanaan oleva alle 18-vuotias lapsi.

Aviopuoliso on rinnastetaan henkilö, jonka kanssa edellä tarkoitettu oleskeluluvan saanut henkilö elää jatkuvasti yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Pääasiassa paluumuuttajia koskeva laki maahanmuuttajan erityistuesta (1192/2003) tulee voimaan 1.10.2003. Lain tavoitteena on turvata kansaneläkkeen tasoinen toimeentulo vanhuuden ja työkyvyttömyyden ajalta sellaiselle Suomessa asuvalle maahanmuuttajalle, joka ilmeisesti muutoin olisi jatkuvasti toimeentulotuen tarpeessa. Maahanmuuttajan erityistuki voidaan myöntää 65 vuotta täyttäneelle tai työkyvyttömälle maahanmuuttajalle. Lisäksi tuen saamisen edellytyksenä on, että tuen hakija on laillisesti asunut Suomessa 16 vuotta

täytettyään vähintään viiden vuoden yhdenjaksoisen ajan välittömästi ennen erityistuen alkamista. Maahanmuuttajan erityistuen toimeenpanosta huolehtii Kansaneläkelaitos.

5.5.3. Turvapaikanhakijat

Turvapaikanhakijoiden toimeentulotuesta säädetään kotouttamislain 22 – 24 §:ssä ja kotouttamisasetuksen 5 ja 6 §:ssä. Toimeentulotukeen sovelletaan toimeentulotukilakia, ellei kotouttamislaissa tai sen nojalla ole säädetty toisin. Lisäksi noudatetaan työministeriön antamia ohjeita turvapaikanhakijoiden toimeentulotuesta sekä työ- ja opintotoiminnan järjestämisestä (06/99 TM). Keskeisimmät toimeentulotuen määrää koskevat poikkeukset ovat perusosan jakautuminen rahana maksettavaan osuuteen ja vastaanoton palveluihin, perusosan alentaminen työ- ja opintotoiminnasta kieltäytymisen perusteella sekä paluumatkakustannusten myöntäminen toimeentulotukena lähtömaahan palaamista varten. Lisäksi kotouttamislaissa on turvapaikanhakijoiden toimeentulotuen takaisinperintää ja muutoksenhakua koskevat erityyssäännökset.

Turvapaikanhakijoiden toimeentulotuki rahoitetaan kokonaan valtion varoista valtioneuvoston päätöksen 14 §:n nojalla. Tuen myöntää ja maksaa vastaanottokeskus. Vastaanottokeskus hakee myös takaisinperintää myöntämänsä toimeentulotuen osalta.

Turvapaikanhakijoiden vastaanoton piiriin kuuluu Suomessa ulkomaalaislain 30 §:n perusteella turvapaikkaa hakenut henkilö kunnes hänelle on myönnetty oleskelupa tai hänen maasta poistumistaan koskeva asia on lainvoimaisella päätöksellä ratkaistu ja pantu täytäntöön. Saman lain 34 d §:n mukaan tilapäistä suojelua Suomessa saava henkilö kuuluu tilapäistä suojelua saavien vastaanoton piiriin maahantulostaan lukien, kunnes hänelle on myönnetty pysyväisluonteinen oleskelulupa tai hänen maasta poistamista koskeva asiansa on ratkaistu ja päätös pantu täytäntöön (kotouttamislaki 118/2002, 3 §:n 2 mom.).

Vastaanottokeskus myöntää ja maksaa toimeentulotuen myös turvapaikanhakijalle, jolle on myönnetty oleskelulupa pakolaiseen rinnastettavalla perusteella (status A.3 tai status D.1) ja joka odottaa kuntapaikkaa vastaanottokeskuksessa. Vastaanottokeskus myöntää ja maksaa toimeentulotuen siihen saakka, kunnes pakolainen on osoitettu kuntaan kotouttamislain 9 §:n mukaisesti. Pakolaisen kuntaan osoittamisesta päättää työvoima- ja elinkeinokeskus sovittuaan pakolaisen vastaanotosta asianomaisen kunnan kanssa.

Vastaanottokeskus myöntää ja maksaa toimeentulotuen tilapäistä suojelua saaville henkilöille, joilla on statusmerkintä B.5. Jos tilapäistä suojelua saavan statusmerkintä muutetaan statukseksi A.3, hänet voidaan osoittaa kuntaan pakolaisten vastaanoton piiriin kuuluvana ja kunnalle maksetaan hänen toimeentulotuestaan pakolaisten vastaanoton korvaus. Tilapäistä suojelua saavia otetaan Suomeen valtioneuvoston päättämin perustein.

Kunnat ovat vastaanottaneet oleskeluluvan saaneita turvapaikanhakijoita ja kuntaan osoitukset on tehty, mutta asunnon järjestäminen on vaikean asuntotilanteen vuoksi viivästynyt jopa useilla kuukausilla. Kunta myöntää ja maksaa toimeentulotuen, jos oleskeluluvan saanut turvapaikanhakija asuu yksityismajoituksessa kunnan alueella tai jos vastaanotto-

keskus sijaitsee kunnan alueella ja oleskeluluvan saanut turvapaikanhakija odottaa kunnan asuntoa vastaanottokeskuksessa. Kummassakin tapauksessa oleskeluluvan saaneen turvapaikanhakijan kotikunta on vastaanottosopimuksen tehnyt kunta, jonka velvollisuus myöntää toimeentulotukea alkaa turvapaikanhakijan väestötietojärjestelmään merkitsemisestä. Jos kuntaan vastaanotettu turvapaikanhakija odottaa kunnan asuntoa toisen kunnan alueella, voivat vastaanottokeskus ja asianomaisen henkilön vastaanottanut kunta sopia, että toimeentulotuen myöntää ja maksaa vastaanottokeskus, kunnes asianomaiselle henkilölle on saatu asunto kunnasta.

5.5.4. Pohjoismaisen sosiaalipalvelusopimuksen piiriin kuuluvat henkilöt

Uusi pohjoismainen sosiaalipalvelusopimus tuli voimaan 1.10.1996. Sopimus koskee kaikkia pohjoismaissa asuvia henkilöitä ja pohjoismaiden kansalaisia. Sopimusteksti on toimitettu kuntiin julkaisuna Pohjoismaisen sosiaalipalvelusopimuksen soveltamisohjeet (sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön määräyskokoukseen 1996:24). Sopimuksen soveltamisohjeet on saatettu ajan tasalle vuonna 2003 ja julkaistu suomeksi ja ruotsiksi Haloo Pohjolan verkkosivuilla www.hallonorden.org→Sopimuksia ja sääntöjä→Sosiaali. Soveltamisohjeiden lisäksi verkossa on lyhyt esite sosiaalipalvelusopimuksen pääkohdista ("Pohjoismainen sosiaalipalvelusopimus lyhyesti").

Sopimuksella on vaikutusta muun muassa toimeentulotukea saavan henkilön kotiin lähettämisen edellytyksiin. Jos toimeentulotuen myöntämiseen liittyy kysymys muuttoavustuksen myöntämisestä toiseen pohjoismaahan siirtymistä varten, on suositeltavaa pyrkiä yhdessä asiakkaan sekä vastaanottavan maan viranomaisien kanssa selvittämään asiakkaan toimeentuloedellytyksiä uudessa maassa.

6. TOIMEENTULOTUEN RAKENNE JA SUURUUS

6.1. Toimeentulotuen määräytyminen

Toimeentulotuen rakenne ja suuruus on pyritty muodostamaan siten, että toimeentulotuki kattaa tukea tarvitsevien riittävän peruskulutuksen. Tavoitteena on myös tuen mahdollisimman yhtenäinen taso koko maassa.

Toimeentulotuen suuruuden määrittäminen koskeva perussäännös toimeentulotukilain 6 §:ssä on seuraava:

Toimeentulotuen määrä on tämän lain mukaan määriteltävien menojen sekä käytettävissä olevien tulojen ja varojen erotus.

6.2. Huomioon otettavat menot

Toimeentulotukea myönnettäessä huomioon otettavia menoja koskevat säännökset ovat toimeentulotukilain 7 ja 8 §:ssä. Näistä kaikkia menoryhmiä koskevat seuraavat:

(7 § 1 mom.) Toimeentulotukea myönnettäessä otetaan huomioon perusosalla katettavat menot (perusosa) ja tarpeellisen suuruisina huomioon otettavat menot (lisäosa).

(8 §) Menoja ei oteta huomioon toimeentulotukeen oikeuttavina siltä osin kuin ne korvataan tai niitä vastaava etuus saadaan muulla perusteella.

Lain 8 § antaa viimesijaisuuden periaatteen mukaisesti mahdollisuuden pitää tässä laissa tarkoitettuina menoina vain niitä menoja, joita ei korvata muusta järjestelmästä tai joita ei voi saada muulla perusteella. Pykälä voi myös tulla sovellettavaksi esimerkiksi laitoshuollossa olevan henkilön toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa. Toimeentulotukeen oikeuttavina menoina ei oteta huomioon menoja, jotka vastaavat laitoshuoltoon sisältyviä etuuksia. Ravinnon lisäksi tällaisia etuuksia voivat olla hoidon luonteesta riippuen esimerkiksi terveydenhuolto ja vaatetus. Laitoshuollossa olevalla henkilöllä voi olla kuitenkin myös sellaisia toimeentulotukeen oikeuttavia menoja, joita vastaavat etuudet eivät sisälly laitoshuoltoon.

Lyhytaikaisessa laitoshoidossa olevan henkilön käyttövaroiksi tulisi myöntää toimeentulotukena sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun asetuksen (912/1992) 15 §:n mukainen määrä, vähintään 80 €/kk. Käyttörahan lisäksi otetaan huomioon sellaiset hoidon aikana erääntyvät perusosaan sisältyvät menot, jotka eivät sisälly laitoshuoltoon, ja tarpeellisen suuruisina toimeentulotukiasetuksen 1 §:ssä tarkoitettut lisäosalla katettavat menot.

6.3. Perusosa

6.3.1. Perusosan sisältö

Perusosan sisältö määritellään lain 7 §:n 2 momentissa:

Perusosalla katettaviin menoihin kuuluvat ravintomenot, vaatemenot, vähäiset terveydenhuoltomenot sekä henkilökohtaisesta ja kodin puhtaudesta, paikallisliikenteen käytöstä, sanomalehden tilauksesta, televisioluvasta, puhelimen käytöstä ja harrastus- ja virkistystoiminnasta aiheutuvat menot sekä vastaavat henkilön ja perheen jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot. Lisäksi perusosaan sisältyy seitsemän prosenttia tarpeellisen suuruisesta asumistukilain (408/1975) 6 §:ssä tarkoitettujen asumismenojen määrästä.

6.3.2. Perusosan suuruus

Perusosan suuruudesta säädetään lain 9 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuen perusosa kuukautta kohti on:

- 1) yksin asuvalla henkilöllä ja yksinhuoltajalla kansaneläkelaisissa (347/1956) tarkoitettussa ensimmäisessä kuntaryhmässä 361,86 euroa ja toisessa kuntaryhmässä 346,29 euroa;*
- 2) muulla kuin 1 kohdassa tarkoitettulla 18 vuotta täyttäneellä henkilöllä 85 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta, jollei 3 kohdasta muuta johdu;*
- 3) vanhempansa luona asuvalla 18 vuotta täyttäneellä henkilöllä 73 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta;*
- 4) 10—17-vuotiaalla lapsella 70 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta; sekä*
- 5) alle 10-vuotiaalla lapsella 63 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta.*

Edellä 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettu perusosa kuuluu myös vanhemmalle, joka asuu yhdessä 18 vuotta täyttäneen lapsensa kanssa eikä ole avioliitossa tai elä tämän lain 3 §:n 1 momentin mukaisissa avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Jos perheeseen kuuluu useampia 1 momentin 4 ja 5 kohdassa tarkoitettuja lapsia, perusosa on toisesta lapsesta viisi prosenttiyksikköä ja kolmannesta ja kustakin seuraavasta lapsesta kymmenen prosenttiyksikköä alempi kuin 1 momentissa säädetään.

Perusosan indeksitarkistuksesta säädetään asetuksella.

Yksin asuvan tai yksinhuoltajan perusosaa korotettiin vuoden 2003 alusta siten, että se on vuonna 2003 ensimmäisessä kuntaryhmässä 374,92 euroa ja toisessa kuntaryhmässä 358,79 euroa.

Perusosan määrä on laskennallinen oletama eri henkilöryhmien vähimmäiskulutustasoa vastaavien, jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvien menojen suuruudesta. Perusosien euromäärät 1.1.2003 lukien on esitetty liitteessä 8.

Tarkoitus on, että tuen hakijalta ei vaadita erillistä selvitystä perusosan käytöstä. Perusosalla katettavien menojen suuruutta joudutaan poikkeuksellisesti arvioimaan silloin, kun jotakin menoryhmää ei oteta huomioon toimeentulotukeen oikeuttavana sen vuoksi, että se korvataan tai sitä vastaava etuus saadaan muulla perusteella. Toisaalta perusosa on sillä katettaviin menoihin tarkoitettu vähimmäismäärä, josta voidaan asiakkaan eduksi poiketa silloin, kun se henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuen harkitaan tarpeelliseksi.

X oli vaatinut toimeentulotuen myöntämistä normaalia suurempiin ruokakuluihinsa, koska hän oli suurikokoinen. X ei ollut esittänyt selvitystä erityisistä ruokakuluistaan tai erityisestä ruokavaliostaan eikä asiassa ollut muutoinkaan selvitystä siitä, että X:n ruokakulut olisivat tosiasiasa olleet keskimääräistä olennaisesti suuremmat. X:n toimeentulotukihakemus voitiin näiltä osin hylätä. (KHO 16.12.2002, taltio 3325.)

6.3.3. Yksin asuvan ja yksinhuoltajan perusosa

Yksin asuvan ja yksinhuoltajan perusosan suuruudesta on säädetty toimeentulotukilain 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa. Perheeseen kuuluvien muiden henkilöiden perusosan suuruus määräytyy prosenttiosuuksina yksin asuvan henkilön perusosasta siten kuin lain 9 §:ssä on säädetty.

Pykälän 2 momentin mukaan yksin asuvan perusosa kuuluu myös vanhemmalle, joka asuu yhdessä 18 vuotta täyttäneen lapsensa kanssa eikä ole avioliitossa tai elä toimeentulotukilain 3 §:n 1 momentin mukaisissa avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Kulutustutkimukseen perustuvat perusosan laskennalliset perusteet yksin asuvan henkilön osalta ovat vuoden 2003 tasossa seuraavat:

	Prosenttia perusosasta	I kr €/kk	II kr €/kk
Ravintomenot	48	179,96	172,22
Vaate- ja jalkinemenot	7	26,24	25,12
Informaatiomenot (lehti, TV, puheli- men käyttömenot)	19	71,24	68,17
Vähäiset terveydenhuoltomenot	3	11,25	10,76
Muut jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot ^{*)}	23	86,23	82,52
Yhteensä	100	374,92	358,79

^{*)} Henkilökohtainen ja kodin puhtaus, asiointimatkat, harrastus- ja virkistysmenot, vastaavat muut jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot sekä 7 prosenttia asumismenoista.

Ministeriö korostaa, että jako eri menoryhmiin kuvaa Tilastokeskuksen vuoden 2001 – 2002 kulutustutkimukseen perustuvia kahteen alimpaan tulonsaajaviidennekseen kuuluvien yksin asuvien henkilöiden toimeentulotuen perusosaan sisältyviin menoihin käyttämiä rahamääriä. Niitä voidaan kuitenkin ohjeellisesti soveltaa, mikäli tuen hakija saa avustusta kyseisiin menoeriin jostain muusta lähteestä.

6.3.4. Muun 18 vuotta täyttäneen henkilön perusosa

Tätä toimeentulotukilain 9 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettua perusosan määrää sovelletaan erilaisista syistä yhteistaloudessa asuvien aikuisten osalta (avio- ja avopuolisot, yhdessä asuvat sisarukset tai yhteistaloudessa asuvat samaa sukupuolta olevat henkilöt). Tämän perusosan soveltamisen edellytyksenä on, että yhteistaloudessa asuminen on todellista. Samassa asuinhuoneistossa asumisen ei välttämättä tarvitse merkitä asukkaiden yhteistaloutta. Yhteistaloudesta on kysymys lähinnä silloin, kun henkilöillä on yhteinen ruokatalous ja taloudessa olevat käyttötavarat kuten TV, sanomalehti ja kodinkoneet ovat yhteiskäytössä.

On huomattava, että jos yhteistaloudessa asuvat täysi-ikäiset henkilöt eivät muodosta toimeentulotukilain 3 §:ssä tarkoitettua perhettä, heidät kumpikin katsotaan itsenäiseksi tulonsaajaksi eli heille laaditaan erillinen toimeentulotukilaskelma. Heidän perusosansa suuruus määräytyy kuitenkin tämän kohdan mukaisesti. (Ks. perheen määrittelystä toimeentulotukilaissa tarkemmin luku 6.8.)

6.3.5. Vanhempiensa luona asuvan 18 vuotta täyttäneen perusosa

Vanhempansa tai vanhempiensa luona asuvan 18 vuotta täyttäneen henkilön perusosan määrästä on säädetty toimeentulotukilain 9 §:n 1 momentin 3 kohdassa.

On huomattava, että kyseiselle henkilölle tehdään oma toimeentulotukilaskelma, jossa otetaan huomioon ainoastaan hänen omat tulonsa ja toimeentulotukeen oikeuttavat menonsa. Yläikärajaa ei laissa ole säädetty.

6.3.6. Lasten perusosat

Lasten perusosien suuruutta koskevat säännökset ovat toimeentulotukilain 9 §:n 1 momentin 4 ja 5 kohdassa sekä 9 §:n 3 momentissa. Alaikäiset lapset merkitään vanhempiensa toimeentulotukilaskelmaan eikä heille tehdä omaa laskelmaa.

Jos alaikäinen nuori joutuu esimerkiksi opiskelujen vuoksi muuttamaan toiselle paikkakunnalle eivätkä vanhemmat pysty kustantamaan perheelle tästä elämäntilanteesta aiheutuvia menoja, voidaan nuorelle myöntää toimeentulotukea hänen oleskelupaikkakunnallaan. Opintotuki ja opintolaina ovat kuitenkin tällaisessa tilanteessa pääsääntöisesti nuoren ensisijaisia tulonlähteitä. Muutto pois kotoa voi tapahtua myös esimerkiksi vanhemman ja nuoren välien rikkoutumisen vuoksi, jolloin nuorella ei useinkaan ole toimeentuloa turvaavaa ensisijaista etuutta tai tuloja käytettävissään.

Koska yksin asuva alaikäinen nuori ei saa muun perheen kanssa yhteistaloudessa asumisesta tulevia etuja, hänen perusosanaan on toimeentulotukea myönnettäessä perusteltua käyttää yksin asuvan perusosaa.

Alle 18-vuotiaan nuoren muutto pois kotoa ei pääsääntöisesti poista vanhempien elatusvelvollisuutta. Nuorelle myönnetty toimeentulotuki voidaan periä takaisin vanhemmilta, jos nämä ovat tahallisesti laiminlyöneet elatusvelvollisuutensa ja takaisinperintä on vanhempien olosuhteet huomioon ottaen kohtuullista. (Ks. toimeentulotukilain 21 §; takaisinperinnästä tarkemmin luvussa 8.)

6.3.7. Perusosan indeksitarkistus

Perusosan indeksitarkistuksesta säädetään toimeentulotukiasetuksen 2 §:ssä. Vuoden 2002 alusta voimaan tulleella asetuksenmuutoksella (1000/2001) 2 § on muutettu kuulumaan seuraavasti:

Toimeentulotuesta annetun lain 9 §:ssä säädettyjä perusosan määriä tarkistetaan siten kuin kansaneläkeindeksistä annetussa laissa (456/2001) säädetään.

Käytännössä indeksitarkistus suoritetaan kunkin vuoden alusta sovellettavan kansaneläkeindeksin pisteluvun mukaisesti, mikä puolestaan lasketaan edellisen kalenterivuoden kolmannen vuosineljänneksen keskimääräisen elinkustannusindeksin pisteluvun perusteella. Viimeisin toimeentulotukilain mukaisten perusosien indeksitarkistus on tehty 1.1.2003 lukien. Ministeriö tulee jatkossakin kuntatiedotteiden avulla ilmoittamaan kunnille indeksitarkistusten vaikutuksista perusosien määriin.

6.3.8. Alennettu perusosa

Perusosan suorittamisesta alennettuna säädetään toimeentulotukilain 10 §:ssä. Pykälä koski alkuperäisessä muodossaan työstä tai työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä kieltäytymistä, mutta siihen lisättiin kuntouttavaa työtoimintaa koskevat säännökset toimeentulotukilain muuttamisesta annetulla lailla 191/2001, joka tuli voimaan 1.9.2001. Vuoden 2003 alusta voimaan tulleella toimeentulotukilain muuttamisesta annetulla lailla 1294/2002 lisättiin 10 §:ään vielä maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain tarkoittaman yhteistyövelvollisuuden laiminlyönnin vaikutuksia koskevat säännökset. Samalla pykälän sanamuotoa on pyritty selkeyttämään. Nykyisessä muodossaan toimeentulotukilain 10 § on seuraava:

Perusosan suuruutta voidaan alentaa enintään 20 prosenttia sellaisen henkilön osalta, jonka toimeentulotuen tarve aiheutuu siitä, että:

1) henkilö on ilman perusteltua syytä kieltäytynyt yksilöidysti ja todistetusti tarjotusta työstä tai sellaisesta työvoimapoliittisesta toimenpiteestä, joka kohtuullisen pitkän ajan turvaisi hänen toimeentulonsa tai jos hän on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei työtä tai työvoimapoliittista toimenpidettä ole voitu tarjota;

2) maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetussa laissa (493/1999) tarkoitettu maahanmuuttaja on ilman perusteltua syytä kieltäytynyt kotoutumissuunnitelman laatimisesta tai osallistumasta kotoutumissuunnitelmassa yksilöidysti sovittuihin, työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin taikka jos hän on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei kotoutumissuunnitelmaa ole voitu laatia;

3) kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain (189/2001) 3 §:ssä tarkoitettu henkilö on kieltäytynyt osallistumasta aktivointisuunnitelman laatimiseen; tai

4) kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain 3 §:n 1 momentissa tarkoitettu henkilö on ilman työttömyysturvalain 8 luvun 7 §:ssä tarkoitettua pätevää syytä kieltäytynyt kuntouttavasta työtoiminnasta taikka keskeyttänyt tai omasta syystään joutunut keskeyttämään kuntouttavan työtoiminnan.

Perusosan alentamisen yhteydessä on aina laadittava, mikäli mahdollista yhdessä toimeentulotuen hakijan ja tarvittaessa yhteistyössä työvoimaviranomaisten ja muiden viranomaisten kanssa suunnitelma toiminnasta asiakkaan itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi.

Perusosan suuruutta voidaan alentaa 1 momentissa säädettyä enemmän, kuitenkin yhteensä enintään 40 prosenttia:

1) jos henkilön toistuvasta 1 momentissa tarkoitettua menettelystä on pääteltävissä, ettei hän halua ottaa vastaan työtä tai osallistua julkisesta työvoimapalvelusta annetussa laissa (1295/2002), maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetussa laissa tai kuntouttavasta työtoiminnasta annetussa laissa tarkoitettuihin toimenpiteisiin; tai

2) jos henkilö sen jälkeen, kun hänen toimeentulotuen perusosaansa on alennettu 1 momentissa tarkoitettulla tavalla, kieltäytyy ilman perusteltua syytä työvoimapoliittisesta toimenpiteestä tai jos hän toiminnallaan aiheuttaa sen, ettei työvoimapoliittista toimenpidettä

voida tarjota ja hän tämän lisäksi kieltäytyy ilman perusteltua syytä 2 momentissa tarkoitetusta suunnitelman mukaisesta toimintakykyä edistävästä toiminnasta.

Edellä 1 ja 3 momentissa tarkoitettu alentaminen voidaan tehdä vain edellyttäen, että alentaminen ei vaaranna ihmisarvoisen elämän edellyttämän turvan mukaista välttämätöntä toimeentuloa eikä alentamista voida pitää muutenkaan kohtuuttomana. Alentaminen voi olla kestoaltaan enintään kaksi kuukautta kerrallaan kieltäytymisestä tai laiminlyönnistä lukien.

Toimeentulotuen perusosan alentaminen on pykälässä säädetyissä tilanteissa mahdollista. Työvoimaviranomaisilta saadut tiedot sekä työttömyysturvaa koskevat ratkaisut otetaan huomioon toimeentulotuen perusosan alentamista harkittaessa. Kuitenkin perusosan alentamisen tarvetta ja määrää harkitaan tapauskohtaisesti ottaen huomioon tuen hakijan ja hänen perheensä olosuhteet kokonaisuutena sekä toimeentulotuen tavoitteet siten kuin 10 §:ssä säädetään.

Pykälän 1 momentin nojalla, jos henkilön toimeentulotuen tarve aiheutuu siitä, että hän on ilman perusteltua syytä momentissa tarkemmin säädetyissä tilanteissa kieltäytynyt työstä tai työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä tai on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, että työtä tai työvoimapolitiittista toimenpidettä ei ole voitu tarjota hänelle, voidaan perusosan suuruutta alentaa hänen osaltaan enintään 20 prosenttia. Pykälän 3 momentin nojalla, jos henkilö on toistuvasti menetellyt edellä kuvatuin tavoin, voidaan perusosan suuruutta tapauskohtaisesti alentaa hänen osaltaan enintään 40 prosenttia.

Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaan lain soveltamispiiriin kuuluvan henkilön perusosaa voidaan myös tietyissä tilanteissa alentaa. Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain tarkoituksena on kannustaa ja auttaa pitkään työttömänä ollutta henkilöä osallistumaan aktiiviseen toimintaan ja siten parantamaan hänen mahdollisuuksiaan työllistyä työmarkkinoilla. On tärkeää, että henkilö on mukana jo lain tarkoittamaa aktivointisuunnitelmaa tehtäessä. Tämän vuoksi on säädetty, että toimeentulotuen perusosaa voidaan alentaa enintään 20 prosenttia, jos kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain tarkoittama henkilö kieltäytyy osallistumasta mainitun lain mukaisen aktivointisuunnitelman tekemiseen. Aktivointisuunnitelman tekemisestä kieltäytymisen seuraamukset on siirretty 1.1.2003 alkaen kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain 10 §:n 3 momentista toimeentulotukilain 10 §:ään.

Kuntouttavan työtoiminnan tavoitteena on kannustaa erityisesti nuoria, alle 25-vuotiaita valitsemaan työ tai koulutus passiivisen toimeentulotuen sijaan. Tarkoituksena on poistaa yhä korkeana pysynyt nuorisotyöttömyyttä. Kuntouttavasta työtoiminnasta annetussa laissa on alle 25-vuotiaille asetettu velvollisuus osallistua kuntouttavaan työtoimintaan, toisin kuin sitä vanhemmille, joille osallistuminen on vapaaehtoista. Alle 25-vuotiaan toimeentulotuen saajan perusosaa voidaan alentaa siten kuin toimeentulotukilain 10 §:n 1 ja 4 momentissa säädetään, enintään 20 prosenttia, jos hän ilman pätevää syytä kieltäytyy kuntouttavasta työtoiminnasta taikka keskeyttää tai omasta syystään joutuu keskeyttämään

kuntouttavan työtoiminnan. Mikäli henkilö, johon sovelletaan kuntouttavasta työtoiminnasta annettua lakia, toistuvasti menettelee edellä tarkoitetuin tavoin, voidaan hänen perusosaansa alentaa enintään 40 prosenttia. Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain toimenpiteistä kieltäytymistä ja keskeyttämistä koskevat 19–21 § kumottiin 1.1.2003 voimaan tulleella lailla 1293/2002 ja niitä vastaavat säännökset siirrettiin toimeentulotukilain 10 §:ään ja työttömyysturvalain 8 luvun 7 §:ään.

Kuten edellä todettiin, toimeentulotukilain 10 §:n 1 ja 3 momentit on muutettu toimeentulotukilain muuttamisesta annetulla lailla 1294/2002, joka on tullut voimaan 1.1.2003. Pykälän 1 momenttiin on lisätty maahanmuuttajien kotouttamislain 15 §:n yhteistyövelvoitteen laiminlyöntiä koskeva säännös ja 3 momenttiin säännös perusosan alentamisesta tilanteissa, joissa maahanmuuttajan 1 momentin 2 kohdan menettelystä olisi pääteltävissä, ettei hän ylipäätään halua osallistua kotouttamislaissa tai kuntouttavaa työtoimintaa koskevassa laissa tarkoitettuihin toimenpiteisiin.

Toimeentulotukilain 10 §:n 4 momentin mukaan pykälässä tarkoitetut alentamiset voidaan tehdä vain edellyttäen, että alentaminen ei vaaranna ihmisarvoisen elämän edellyttämän turvan mukaista välttämätöntä toimeentuloa eikä alentamista voida pitää muutenkaan kohtuuttomana. Säännös voi johtaa siihen, että alentamisen tulee olla mainittuja määriä vähäisempi tai alentaminen tulee jättää kokonaan tekemättä. Pykälän 4 momentin mukaan alentaminen voi olla kestoaltaan enintään kaksi kuukautta kerrallaan kieltäytymisestä tai laiminlyönnistä lukien.

Toimeentulotuen perusosaa voitiin alentaa 40 prosentilla kahdeksi kuukaudeksi välittömästi edellisen kahden kuukauden samansuuruisen alennusjakson jälkeen, kun tuen saaja ei ollut noudattanut uutakaan kehotusta ilmoittautua työvoimatoimistoon työttömäksi työnhakijaksi ja kun perusosan alentaminen ei ollut kohtuutonta eikä se vaarantanut hakijan ihmisarvoisen elämän kannalta välttämätöntä toimeentuloa. (KHO 6.3.2000, taltio 452.)

6.3.9. Perusosan alentamisen yhteydessä tehtävä suunnitelma

Toimeentulotukilain 10 §:n 2 momentin mukaan perusosan alentamisen yhteydessä on aina laadittava, mikäli mahdollista yhdessä tuen hakijan kanssa ja tarvittaessa yhteistyössä työvoimaviranomaisten ja muiden viranomaisten kanssa suunnitelma toiminnasta asiakkaan itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi. Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnan kannanoton (StVM 33/1997 vp) mukaan, mikäli tuen hakija ei halua osallistua suunnitelman tekemiseen, katsotaan, että suunnitelman tekeminen ei ole ollut 10 §:n tarkoittamalla tavalla mahdollista.

Työvoimahallinnon puolella on 1.1.2003 voimaan tullessa laissa julkisesta työvoimapalvelusta (1295/2002) määritelty työttömän työnhakijan oikeus työnhaun tueksi laadittavaan työnhakusuunnitelmaan, jonka laatimiseksi, tarkistamiseksi tai uudistamiseksi työvoimatoimiston tulee varata mahdollisuus työnhakuhaastatteluun määräajoin (4 luku 4 §). Lain

5 luvussa määritellään työnhakusuunnitelman laadinta, sisältö, sen korvaaminen kotoutumissuunnitelmalla tai aktivointisuunnitelmalla sekä työttömän työnhakijan yhteistyövelvollisuus. Työministeriö on myös laatinut työvoimatoimistojen käyttöön ohjeen työnhakusuunnitelmasta ja yksilöidystä työnhakusuunnitelmasta.

Jos toimeentulotukiasiakkaalle on vastikään tehty työnhakusuunnitelma, sitä voidaan käyttää myös toimeentulotukilain 10 §:ssä tarkoitettuna suunnitelmana. Vastaavasti voidaan käyttää kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaisesti tehtyä aktivointisuunnitelmaa. Tällöin kopio asiakkaan työnhaku- tai aktivointisuunnitelmasta on perusteltua liittää asiakkaan asiakirjoihin.

Jos työnhakusuunnitelmaa ei toimeentulotuen perusosan alentamista koskevaa päätöstä tehtäessä ole käytettävissä, tulee suunnitelma laatia toimeentulotukipäätöksen valmistelun yhteydessä. Itsenäisen suoriutumisen edistämiseen tähtäävään suunnitelmaan voidaan sisällyttää ainakin seuraavat asiakasta koskevat tiedot:

- henkilötiedot
- ammatti
- peruskoulutus ja ammattikoulutus
- kielitaito ja erityisaidot
- viimeisimmät työsuhteet ja niiden kesto
- työttömyyden syy ja kesto
- asiakkaan työnhakutavoitteet ja suunnitelmat
- asiakkaan koulutusvaihtoehdot ja niitä koskevat suunnitelmat
- muut toimenpiteet ja asiakkaan osuus suunnitelman toteuttamisessa

Muina itsenäisen suoriutumisen edistämiseen kuuluvina toimenpiteinä voivat tulla kysymykseen esimerkiksi työharjoittelu, työkokeilu, kuntoutus, tukityöllistäminen, osallistuminen kuntouttavaan työtoimintaan, yrittäjäyys yms. toiminnot.

Suunnitelmaa laadittaessa tulisi pyrkiä siihen, että asiakas sitoutuisi suunnitelmaan kirjatujen toimenpiteiden toteuttamiseen. Suunnitelma tulisi päivätä ja varmentaa asiakkaan ja viranhaltijan allekirjoituksilla.

6.4. Lisäosa

6.4.1. Lisäosalla katettavat menot

Perusosan lisäksi tarpeellisen suuruusina huomioon otettavista menoista (lisäosa) säädetään toimeentulotukilain 7 §:n 3 momentissa sekä toimeentulotukiasetuksen 1 §:ssä. Asetuksen 1 § kuuluu seuraavasti:

Toimeentulotuen lisäosalla katetaan tarpeellisen suuruusina:

- 1) *muu kuin perusosaan sisältyvä osuus asumistukilain (408/1975) 6 §:ssä tarkoitettujen asumismenojen määrästä ja muut asumisesta aiheutuvat menot;*
- 2) *muut kuin perusosaan sisältyvät terveydenhuoltomenot;*
- 3) *lasten päivähoitomenot; sekä*
- 4) *henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeelliseksi harkitut menot.*

Henkilön tai perheen erityisenä tarpeena tai olosuhteena voidaan pitää esimerkiksi pitkäaikaista toimeentulotuen saamista, pitkäaikaista tai vaikeaa sairautta sekä lasten harrastustoimintaan liittyviä erityisiä tarpeita (A 112/2001).

Edellä 1 momentin 4 kohdan mukaisina menoina voidaan poikkeuksellisesti ottaa huomioon myös toimeentulotuesta annetun lain (1412/1997) 7 §:n 2 momentin nojalla toimeentulotuen perusosalla katettavia asumismenoja.

Toimeentulotuen lisäosalla katettavat menot otetaan yleensä huomioon todellisen suuruisina. Menojen tarpeellisuuden arvioinnissa voidaan soveltaa kohtuullisuusharkintaa. Yleensä lähtökohtana kohtuullisuusharkinnassa on paikkakunnalla vallitseva yleinen kustannustaso.

6.4.2. Asumismenojen huomioon ottaminen toimeentulotukea myönnettäessä

Asumismenoja huomioon otettaessa on tarkoituksena turvata hakijan asuminen. Asumismenojen tarpeellista suuruutta harkittaessa otetaan huomioon asunnon koko ja laatu suhteessa perheen kokoon ja tarpeisiin sekä kohtuullista asumistasoa vastaava kustannustaso paikkakunnalla. Kohtuulliset asumismenot otetaan huomioon todellisen määräisinä.

Toimeentulotuen saajan tulee kattaa osa asumismenoista toimeentulotuen perusosalla (asumismenojen omavastuu). Tämän osuuden määrä on toimeentulotukilain 7 §:n 2 momentin mukaisesti seitsemän prosenttia tarpeellisen suuruudesta asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettujen asumismenojen määrästä. Asumismenoja tarkastellaan tukea myönnettäessä kokonaisuutena riippumatta mahdollisesta asumistuesta, eli asumistuen määrää ei vähennetä asumismenoista ennen omavastuuosuuden laskemista. Sen sijaan asumistuki otetaan huomioon tuen saajan tulona.

Toimeentulotukilakia koskevan hallituksen esityksen (HE 217/1997) perustelujen mukaan asumismenojen omavastuun tarkoituksena on säilyttää tuen hakijan kiinnostus asumiskustannuksiinsa ja siksi asumismenoja ei kateta kokonaisuudessaan erikseen huomioon otettavina menoina. Varsinkin pitkällä aikavälillä on tarkoituksenmukaista edistää hakeutumista kohtuuhintaiseen asumistuen yleiset laatu- ja kustannusnormit täyttävään asumiseen. Kohtuullisuusharkinta ei myöskään saa johtaa siihen, että hakija jää ilman asuntoa tai jou-

tuu muuttamaan sellaiseen asuntoon, joka ei täytä yleisesti hyväksyttävää tai henkilön tai perheen erityisiä tarpeita vastaavaa asumistasoa. Tässä yhteydessä huomioon otettavia erityisiä tarpeita voivat olla esimerkiksi lasten koulunkäynti tai erityinen hoidon tarve.

Muu kuin perusosaan sisältyvä osa asumismenoista eli 93 prosenttia henkilön tai perheen asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettua asumismenoista otetaan huomioon toimeentulotuen lisäosassa.

Kunnilla on oikeus harkita asumismenojen tarpeellista suuruutta. Useissa kunnissa on kunnan sisäisin ohjein määritelty eri kokoisten kotitalouksien kohtuullisten asumismenojen suuruus. Ministeriö korostaa, että toimeentulotuessa tämä kohtuullisuusharkinta on perinteisesti tuen luonteesta johtuen väljempi kuin asumismenojen kohtuullisuusnormit asumistuessa. Pääsääntö on, että asumismenojen perusosaan sisältyvä osuus sekä lisäosassa huomioon otettava osuus lasketaan henkilön tai perheen todellisista asumismenoista kohtuullisuusharkintaa noudattaen. Kunnan ohjeistusta suuremmat asumismenot on perusteltua ottaa huomioon todellisen suuruusina, jos toimeentulotuen hakijalla ei ole tosiasiallisuutta saada paikkakunnalta asuntoa, jonka menot olisivat sen suuruiset kuin kunnassa on arvioitu kohtuulliseksi. Uudelle toimeentulotukiasiakkaalle on myös annettava riittävä aika hakeutua edullisempaan asuntoon, ennen kuin asumismeno voidaan ottaa tukea myönnettäessä kohtuullistettuna huomioon.

Korkein hallinto-oikeus katsoi, että kun valittajan asunnon käyttömenot kuukaudessa olivat vain noin 115 markkaa suuremmat, kuin mitä kunnan peruspalvelulautakunta oli ottanut huomioon tarpeellisen suuruusina asumismenoina, ei valittajan asumismenoja ollut pidettävä kohtuuttomina. (KHO 31.12.1999, taltio 4312.)

6.4.3. Asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettut asumismenot

Asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettuja asumismenoja ovat toisaalta vuokra-asunnoista, toisaalta omistusasunnoista aiheutuvat menot. Milloin asunnossa asuu eri perheisiin kuuluvia henkilöitä (esim. vanhemmat ja heidän 18 vuotta täyttänyt lapsensa), jaetaan asumiskustannukset pääluvun mukaisesti, ellei erityisestä syystä muuta johdu.

Vuokra-asunnossa asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettuja asumismenoja ovat vuokra sekä erikseen maksettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut asunnosta.

Vuokra-asunnossa asuminen voi perustua vuokra- tai alivuokrasuhteeseen. Vuokrasuhteen olemassaolo ja ehdot on yleensä syytä selvittää vuokrasopimuksen avulla. Vuokraa ei hyväksytä asumismenoksi siltä osin kuin sen maksaa muu kuin kyseessä oleva henkilö tai perhe, esimerkiksi työnantaja, yrittäjä tai vanhemmat.

Asumisoikeusasunnon hallinta perustuu asumisoikeusasunnoista annetun lain (650/1990) mukaiseen hallintaoikeuteen, jonka osalta on tehty asumisoikeussopimus. **Osaomistus-asunnon** hallinta perustuu vähintään ensimmäiset kymmenen vuotta vuokrasopimukseen.

Toimeentulotukea määrättäessä asumisoikeusasunto ja osaomistusasunto rinnastetaan vuokra-asuntoon. Asumisoikeusasunnon ja osaomistusasunnon hyväksyttäviä asumismenoja ovat käyttövastike ja erikseen maksettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut. Osaomistusasunnon pääomavastiketta, joka on lainanlyhennysosuutta ja jolla vähennetään kyseessä olevan huoneiston asunto-osakkeiden loppuosuuden kauppahintaa, ei hyväksytä asumistuessa vuokraksi. Asumisoikeusmaksun ja osaomistukseen oikeuttavan osamaksun maksamista varten otettujen lainojen korkoja ei asumistuessa hyväksytä asumismenoiksi.

Omistusasunnossa (osakeasunto) asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettuja asumismenoja ovat vastike sekä erikseen maksettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut. **Omakotitalossa** kiinteistön hoitomenoja ovat lämmityskustannusten ja vesimaksujen lisäksi muun muassa palovakuutus, tontin vuokra, kiinteistövero ja puhtaanapitokustannukset.

Asumismenoiksi luetaan myös asunnon hankkimiseksi tai perusparantamiseksi otettujen henkilökohtaisten lainojen vuotuisista koroista aiheutuvat menot. Asumistukijärjestelmästä poiketen toimeentulotuessa otetaan kuitenkin edellä mainitut korkomenot huomioon vallitsevan käytännön mukaisesti kokonaisuudessaan edellyttäen, että tuen hakijalla verotuksen ennakonpidätyksessä on asuntolainojen korot otettu huomioon. Tämä menettely on perusteltua toimeentulotuessa, koska toimeentulotukea myönnettäessä menot otetaan pääsääntöisesti huomioon todellista tarvetta vastaavina.

Toimeentulotukilaissa säädetty jokaisen velvollisuus pitää kykynsä mukaan huolta omasta elatuksestaan ja toimeentulotuen viimesijaisuus tarkoittavat myös sitä, että henkilön tulee mahdollisuuksien mukaan ennalta varautua tiedossaan olevien, myöhemmin eräännyvien maksujen, kuten asuntolainan korkojen suorittamiseen. Toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa tarpeellisiksi asumismenoiksi voitiin hyväksyä asuntolainan koroista kuukautta kohti laskettu osuus. Asunto-osakeyhtiön perimä remonttikustannus oli asunnon perusparantamiseen verrattavissa oleva meno, josta otettiin huomioon ainoastaan menon maksamiseen otettujen lainojen korkomenot. (KHO 5.12.2001, taltio 3033.)

Milloin sähkölämmityksen kustannuksia ei saa selvitettyksi erikseen, voidaan lämmitys-sähkön osuus sähkömenoista arvioida kohtuullisuusharkintaa noudattaen. Tarvittaessa voidaan arvioinnissa käyttää mahdollisessa asumistukipäätöksessä hyväksytyjä lämmityskustannuksia tai asumistuen määräytymisperusteista annetun valtioneuvoston asetuksen (1039/2000) 4 §:n mukaisia lämmityskustannusten määriä.

6.4.4. Muut asumisesta aiheutuvat menot

Asumisesta aiheutuvina menoina otetaan huomioon lisäksi muita kuin asumistukilain 6 §:n mukaisia asumismenoja. Näitä ovat muun muassa taloussähkö (ei lämmityssähkö) ja kotivakuutus. Muina asumisesta aiheutuvina menoina voidaan ottaa huomioon myös takuuvuokra, vuokraennakko ja välityspalkkio. Nämä menot otetaan huomioon toimeentulo-

tukiasetuksen 1 §:n perusteella pääsääntöisesti täysimääräisinä, ellei niitä ole pidettävä kohtuuttomina. Maaliskuun 2001 alusta voimaan tulleen kiinteistöjen ja vuokrahuoneistojen välityksestä annetun lain (1074/2000) mukaan välityspalkkio voidaan periä vain toimeksiantajalta. Näin ollen välityspalkkio ei enää automaattisesti tule vuokralaisen maksettavaksi.

Lisäksi ministeriö suosittaa, että tilanteissa, joissa henkilö tai perhe joutuu asunnon homevaurion tai vastaavan asunnon terveyshaitan vuoksi asumaan muualla kuin omassa asunnossaan, molempien asuntojen kustannukset otettaisiin huomioon niin kauan kun ruokakunta välttämättä joutuu asumaan poissa omasta asunnostaan.

Muutosta tai takuuvuokrasta aiheutuvat kustannukset otetaan pääsääntöisesti huomioon siinä kunnassa, jossa oleskeltaessa kustannukset erääntyvät maksettaviksi.

Hakijan oli tullut maksaa K:n kaupungissa sijaitsevan uuden asunnon takuuvuokra vielä O:n kunnassa asuessaan. O:n hyvinvointilautakunta hylkäsi hakemuksen toimeentulotuen saamisesta K:n kaupungissa sijaitsevan asunnon takuuvuokraan, koska toimeentulotuen myöntää se kunta, jonka alueella oleskelusta henkilön tai perheen menot johtuvat, eikä asumiskustannus tässä tapauksessa kohdistunut O:n kuntaan. Hallinto-oikeuden päätöksen perustelujen mukaan toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella henkilö tai perhe vakinaisesti oleskelee. Tämän vuoksi O:n hyvinvointilautakunnan olisi tullut harkita, oliko hakijalle myönnettävä toimeentulotukea takuuvuokraan, eikä hylätä hakemusta päätöksessään mainitsemilla perusteilla. KHO pysytti hallinto-oikeuden päätöksen. (KHO 29.8.2000, taltio 1735.)

R:n perhe oli muuttanut toukokuussa 2000 S:n kunnan omistamaan vuokratervitaloon. Asiassa ei ollut ilmennyt, että asunnon kiireelliseen vaihtamiseen toukokuun alusta 2000 olisi ollut aikaisempaan asuntoon liittyviä tai muita erityisiä tarpeita. R:n perheen olisi siten ollut mahdollista järjestää asunnon vaihtonsa niin, että he olisivat olleet velvollisia maksamaan vuokraa ainoastaan yhdestä asunnosta. Kahden asunnon asumismenoja ei siten pidetty R:n tarpeellisina toukokuun asumismenoina. (KHO 9.10.2002, taltio 2463).

6.4.5. Terveys- ja huoltomenot

Vähäiset terveydenhuoltomenot sisältyvät perusosaan. Perusosan suuruutta mitoitettaessa vähäisten terveydenhuoltomenojen määräksi on arvioitu noin 11,25 euroa/kk/henkilö vuoden 2003 kustannustasossa (I kuntaryhmä). Tätä suuremmat terveydenhuoltomenot tulee ottaa huomioon toimeentulotuen lisäosassa. Eräät kunnat ovat menetelleet terveydenhuol-

tomenojen huomioon ottamisessa siten, että ilman lääkärin määräystä syntyneet terveydenhuoltomenot katsotaan yleensä perusosaan sisältyviksi. Sen sijaan lääkärin määräykseen perustuvat menot, kuten esimerkiksi lääkkeet, otetaan huomioon täysimääräisenä. Estettä tällaiseen menettelyyn ei ole.

Korkein hallinto-oikeus katsoi ratkaisussaan 16.12.1999, taltio 4 143, että toimeentulotuen perusosaan sisältyvinä terveydenhuoltomenoina on pidettävä ilman lääkärin määräystä hankituista lääkkeistä ja lääkinnällisistä tarvikkeista aiheutuvia menoja ja muita vastaavia jokapäiväisen elämän aiheuttamia terveydenhuoltomenoja siltä osin kuin niiden määrä keskimäärin on vähäinen. Näistä terveydenhuoltomenoista ei vaadita erillistä selvitystä, niin kuin ei muustakaan perusosan käytöstä. Tapauksessa hakijan esittämät lääkärin määräyksellä hankituista lääkkeistä aiheutuneet menot ja terveyskeskusmaksut katsottiin kokonaisuudessaan hänen lisäosalla katettaviksi menoikseen.

Toimeentulotukilaskelmassa oli otettava huomioon lisäosalla katettavina menoina lääkärin määräämistä lääkkeistä aiheutuvat menot, mukaan lukien lääkärin määräämät ehkäisypillerit. Koska hallinto-oikeudella sekä sosiaali- ja terveyslautakunnalla oli ollut asiasta toinen käsitys, asia palautettiin lautakunnalle uudelleen käsiteltäväksi. (KHO 28.2.2003 taltio 444).

Terveydenhuoltomenoja ovat muun muassa lääkekulut, poliklinikka- ja vuodeosastomaksut, hammashoidosta ja silmälasien hankinnasta aiheutuneet kustannukset sekä vastaavat muut henkilön tarpeellisesta terveyden- ja sairaanhoidosta aiheutuneet menot tarpeellisen suuruisina.

X oli saanut hedelmöityshoitoa julkisen terveydenhuollon palveluna yliopistollisessa keskussairaalassa. Hoidosta aiheutuneet X:n maksettavaksi jääneet kustannukset hoitoon liittyvine lääkemenoineen olivat hänen toimeentulotuen lisäosalla katettavia terveydenhuoltomenojaan. Sosiaali- ja terveyslautakunnan hallinto-oikeuden päätöksestä tekemä valitus hylättiin tältä osin. (KHO 13.2.2001, taltio 247).

Terveydenhuoltomenot otetaan huomioon siltä osin kuin niitä ei korvata sairausvakuutuslain (364/1963) nojalla. Yleensä edellytetään käytettäväksi julkisia terveydenhoitopalveluja. Yksityisistä terveydenhuollon palveluista aiheutuvat kustannukset voidaan ottaa huomioon, kun erikoishoidon tarve tai hoidon kiireellisyys sitä perustellusti edellyttävät. Perusteena voi olla myös jatkuva hoitosuhde. Terveydenhuoltoviranomaisten määräämästä terveydenhuollosta syntyneet menot otetaan huomioon todellisen suuruisina. Muilta osin terveydenhuollon menojen kohtuullisuutta harkittaessa voidaan tarvittaessa käyttää terveydenhuollon asiantuntijan arviota.

Perusturvalautakunta oli hylännyt X:n hakemuksen toimeentulotuen saamisesta yksityisessä hoitolaitoksessa annetun fysikaalisen hoidon kustannuksiin. Hallinto-oikeus oli päätöksessään todennut, että lääkärin määräämää fysikaalista hoitoa oli sinänsä pidettävä hakijalle tarpeellisenä hoitona. Yksityisistä terveydenhuoltopalveluista johtuvat kustannukset voidaan kuitenkin toimeentulotukea myönnettäessä ottaa huomioon vain poikkeuksellisesti, esimerkiksi silloin kun erikoishoidon tarve tai hoidon kiireellisyys sitä perustellusti edellyttävät. Tässä tapauksessa kustannuksia ei voitu ottaa huomioon, koska kysymys ei ollut sellaisesta erikoishoidosta, jota ei olisi voitu antaa julkisessa terveydenhuollossa. Hoidon tarve ei ollut myöskään sairauden laatu huomioon ottaen ollut sillä tavalla kiireellistä, että syntyneitä kustannuksia olisi voitu pitää toimeentulotuen tarvetta harkittaessa huomioon otettavina terveydenhuoltomenoina. Korkein hallinto-oikeus hylkäsi X:n valituksen ja pysytti hallinto-oikeuden päätöksen. (KHO 18.12.2000, taltio 3247.)

Mikäli tuen saaja on käyttänyt yksityisiä palveluja, meno voidaan toimeentulotukea myönnettäessä ottaa huomioon sen suuruksena kuin se olisi ollut julkisia palveluja käytettäessä.

Julkisen terveydenhuollon maksuista voi myös hakea vapautusta. Kunnallisten maksujen perimättä jättämistä ja maksukattoa on käsitelty tarkemmin kohdassa 6.10.

6.4.6. Lasten päivähoitomenot

Lasten päivähoidosta annetussa laissa (36/1973) tarkoitetusta kunnan järjestämästä päiväkotij- ja perhepäivähoidosta voidaan periä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain (734/1992, muut. 1134/1996, 1292/1999 ja 1231/2001) nojalla perheen koon ja palvelujen käyttäjien tulojen perusteella määräytyvä maksu. Kunnallisten maksujen perimistä on käsitelty tarkemmin kohdassa 6.10.

Yksityisestä päivähoidosta perheelle aiheutuvat menot otetaan huomioon toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa. Tällöin otetaan tuen tarvetta vähentävänä tekijänä huomioon lasten kotihoidon tuesta ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain (1128/1996) mukainen tuki. Toimeentulotuen tarpeen ollessa pitkäaikaista perheen mahdollisuus kunnan järjestämään päivähoitoon on syytä selvittää. Perheen hoitopaikkaa koskevat toivomukset tulisi kuitenkin ottaa huomioon. Lapsen etu on syytä ottaa huomioon siten, ettei esimerkiksi lapsen pitkäaikaista hoitosuhdetta katkaista.

6.4.7. Erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat menot

Toimeentulotukiasetuksen 1 §:n 1 momentin 4 kohta antaa mahdollisuuden joustavasti harkiten ottaa huomioon henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvia toimeentulon turvaamiseksi ja itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeellisiksi katsottuja menoja.

Erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvia erikseen huomioon otettavia menoja ovat esimerkiksi välttämättömät kodin irtaimiston hankkimisesta aiheutuvat menot, lastentarvikkeista, kuten lasten vaunuista ja rattaista aiheutuvat menot, matkakulut, jotka aiheutuvat esimerkiksi kotipaikkakunnalle palaamisesta tai muista erityistilanteista, opinnoista aiheutuvat menot silloin, kun opiskelua ei tueta muuta kautta, sekä velat ja osamaksut silloin, kun ne kohdistuvat menoihin, joihin voidaan myöntää toimeentulotukea.

Jäännösvero ei ollut hakijan tai hänen perheensä erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuva, toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeellinen toimeentulotuen lisäosalla katettava meno. (KHO 23.5.2000, taltio 939.)

Toimeentulotuen hakijan eläke maksettiin sosiaalilautakunnan välityksellä käytettäväksi hänen huoltoonsa. Takuu-Säätiö oli myöntänyt hakijalle takauksen pankkilainalle, joka kohdistui kulutusluottojen järjestämiseen. Takuu-Säätiö oli edellyttänyt takauksen myöntäessään, että lainan kuukausimaksu suoritetaan sosiaalilautakunnan välityksessä olevista hakijan eläkevaroista. Kyseinen lainan maksu ei ollut hakijan olosuhteissakaan toimeentulotukeen oikeuttava meno. (KHO 21.8.2000, taltio 2193.)

X oli tullut Suomeen vuonna 1992. Hän oli työtön työnhakija ja sai työmarkkinatukea. KHO katsoi, että Suomen kansalaisuuden saaminen on ollut omiaan edistämään X:n ja hänen perheensä itsenäistä suoriutumista. X:n ja hänen alaikäisen poikansa kansalaisuuden hakemisesta aiheutuneet kustannukset olivat erityisistä tarpeista ja olosuhteista johtuvia tarpeellisiksi harkittuja lisäosalla katettavia menoja. (KHO 22.8.2001, taltio 1903).

Erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvina menoina voidaan ottaa huomioon myös esimerkiksi hautausmenot. Hautausmenojen yhteydessä otetaan huomioon kuolinpesän varat.

KHO pysytti lääninoikeuden päätöksen, jonka mukaan kuolinpesälle tuli myöntää noin 3 300 markkaa toimeentulotukea välttämättömiin hautauskustannuksiin, ottaen huomioon kuolinpesän varattomuus sekä lesken taloudellisista olosuhteista saatu selvitys. (KHO 17.11.2000, taltio 2972.)

B:llä oli kuollessaan asunto ja kotipaikka L:n kunnassa, mutta hänet haudattiin J:n kaupunkiin. L:n kunta oli velvollinen myöntä-

mään kuolinpesälle tarpeellisen toimeentulotuen hautaamisesta aiheutuviin kustannuksiin. B:n ja hänen kuolinpesänsä sekä perheensä olosuhteista saadun selvityksen perusteella vainajan kuljetuskustannukset eivät olleet sellaisia erityisistä tarpeista johtuvia olosuhteita, joihin L:n sosiaalilautakunta olisi velvollinen myöntämään toimeentulotukea. (KHO 29.3.2001, taltio 623).

Lapsen oikeus pitää yhteyttä siihen vanhempaansa, jonka luona hän ei asu, on keskeinen lapsen oikeus, joka on turvattu lailla lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983). Lapsen oikeus tavata vanhempiaan tulee turvata tarvittaessa myöntämällä tarkoitusta varten toimeentulotukea.

Tukea tapaamisiin myönnetään tavallisesti sen mukaan kuin kuluista on vanhempien kesken sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella sovittu tai tuomioistuimen päätöksellä määrätty.

Asiakkaan on esitettävä kulujen syntymisestä selvitys, ainahan tapaamiset eivät toteudu sovitulla tai määrättyllä tavalla. Lapsella tarkoitetaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa alle 18-vuotiasta lasta, joten täysi-ikäisen lapsen tapaamisesta aiheutuvat kulut eivät ole toimeentulotukeen oikeuttavia.

Tavanomaista suurempiin vaatemenoihin voidaan myös myöntää toimeentulotukea. Tällaisia menoja ovat esimerkiksi romaninaisen vaatemenot.

Sosiaali- ja terveyslautakunta oli hylännyt hakemuksen toimeentulotuen saamisesta romaninaisen vaatemenoihin, koska vaatemenot sisältyivät perusosalla katettaviin menoihin ja koska toimeentulotuen myöntäminen kyseiseen tarkoitukseen oli lautakunnan näkemyksen mukaan viranomaisen harkinnassa oleva asia. Lääninoikeus kumosi sosiaali- ja terveyslautakunnan päätöksen ja palautti asian lautakunnalle uudelleen käsiteltäväksi seuraavin perustein: Romanneilla on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Romaninaisen puku on osa romanien kulttuuria. Romanihameen hankintamenot ovat niin suuret, että niitä ei voida lukea kokonaan perusosalla katettaviin menoihin. Kysymys menon tarpeellisuudesta ja toimeentulotukea määrättäessä huomioon otettavasta määrästä oli laillisuuskysymys eikä se ollut kunnan vapaasti harkittavissa. KHO hylkäsi sosiaali- ja terveyslautakunnan valituksen ja pysytti lääninoikeuden päätöksen. (KHO 7.4.2000 taltio 686.) Päätös perustui muun muassa hallitusmuodon 14 §:n 3 momentissa olevaan säännöksen, jonka mukaan romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa mieltään ja kulttuuriaan. Nykyisin vastaava perusoikeussäännös on perustuslain 17 §:n 3 momentissa.

KHO:n mukaan raskauden aikana voi aiheutua odottavan äidin normaalista poikkeava pukeutumistarve ja siten tavallista suurempia

vaatekustannuksia siinä määrin, että niitä ei voida lukea kokonaan perusosalla katettaviin menoihin. (KHO 26.9.2002, taltio 2320).

Toimeentulotukiasetuksen 1 §:ään on 1.4.2001 voimaan tulleella asetuksen muutoksella (112/2001) lisätty uusi 2 momentti, jossa on esimerkinomaisesti mainittu kolme henkilön tai perheen erityistä tarvetta tai olosuhdetta, jotka olisi otettava huomioon toimeentulotukea myönnettäessä. Esimerkit ovat pitkäaikainen toimeentulotuen saaminen, pitkäaikainen tai vaikea sairaus sekä lasten harrastustoimintaan liittyvät erityiset tarpeet.

Toimeentulotuen ja siihen läheisesti liittyvien muiden tukijärjestelmien uudelleenjärjestelyjen vaikutuksista ja toimeentulotuen mitoitusperusteista tehdyissä selvityksissä on todettu, että toimeentulotuen taso on riittävä lyhytaikaiseen ja tilapäiseen tarpeeseen, mutta tilanne muuttuu, kun henkilö tai perhe joutuu vuosikautia turvautumaan toimeentulotukeen ja mitoittamaan menonsa sen mukaisesti. Mitä pidempään asiakas joutuu olemaan toimeentulotuen varassa, sitä niukemmaksi muodostuu taloudellinen liikkumavara, mikä yllättävien menojen ilmaantuessa voi aiheuttaa tinkimistä välttämättömyyskulutuksesta, kuten ruokamenoista. Pitkäaikainen toimeentulotuen varassa eläminen on perusteltua ottaa huomioon myönnettäessä toimeentulotukea esimerkiksi joihinkin kodin hankintoihin, terveydenhuoltoon kuuluviin menoihin ja muihin henkilökohtaisista tarpeista aiheutuviin perusteltuihin menoihin.

Pitkäaikaissairaalle korvataan hänen sairaudestaan aiheutuvia menoja ensisijaisesti sairausvakuutuksesta. Pitkäaikaissairaalle voidaan maksaa toimeentulotukea sairaudesta aiheutuviin kustannuksiin, jos ensisijaiset järjestelmät, kuten sairausvakuutus eivät niitä kata, ja toimeentulotuen saamisen yleiset edellytykset täyttyvät. Toimeentulotuen lisäosalla on jo tähänkin saakka voitu kattaa muun muassa muita kuin perusosaan sisältyviä terveydenhuoltomenoja, jotka ovat vähäistä suurempia. Toimeentulotukiasetuksen 1 §:n 2 momentin tarkoituksena on kiinnittää huomiota siihen, että pitkäaikaisesti tai vakavasti sairaana olevalle henkilölle voi aiheutua muitakin kuin suoranaisesti sairaudenhoidosta aiheutuvia kuluja. Henkilön voi olla esimerkiksi vaikea liikkua kotinsa ulkopuolella ja tästä tai jostakin muusta sairaudesta johtuvasta syystä hänen puhelinmenonsa voivat muodostua tavanomaisia suuremmiksi. Tällöin normaalit puhelinmenot ylittävä osa olisi perusteltua ottaa huomioon toimeentulotuen lisäosassa.

Erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvia, sairaudesta aiheutuvia menoja voivat olla myös esimerkiksi erityisruokavaliosta aiheutuvat kustannukset. Tuen hakijalta on tällöin perusteltua pyytää selvitys erityisruokavalion tarpeellisuudesta ja siitä aiheutuvista kustannuksista. Toimeentulotukea myönnettäessä tulee ottaa huomioon, että keliakiaa sairastavat voivat saada 1.10.2002 alkaen Kelalta korvausta gluteenittoman ruokavalion aiheuttamista kustannuksista. Korvaus on suuruudeltaan 21 euroa kuukaudessa.

Lasten harrastusmenot sisältyvät pääsääntöisesti lasten perusosalla katettaviin menoihin. On kuitenkin harrastuksia, joissa tarvittavien välineiden hankkiminen tai muiden kustannusten maksaminen eivät ole perusosan puitteissa mahdollista. Esimerkiksi erilaisten kerhojen ja seurojen toimintaan osallistuminen on, osin 1990-luvun laman seurauksena, tullut aiempaa kalliimmaksi. Harrastukset ovat lapsen ja nuoren kehittymisen ja sosiaalistumisen kannalta erittäin tärkeitä, ja niitä on perusteltua tukea. Harrastusten tukemisella voidaan

ehkäistä ja vähentää esimerkiksi lastensuojelullisia ongelmia. Erilaista harrastustoimintaa vetävät aikuiset antavat lapsille ja nuorille myös aikuisen malleja kodin ulkopuolelta.

Lisäksi toimeentulotukiasetuksen 1 §:n 3 momentin nojalla henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista aiheutuvina menoina voidaan poikkeuksellisesti ottaa huomioon myös perusosalla katettavia asumismenoja. Näin voidaan menetellä, jos se henkilön tai perheen toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi harkitaan tarpeelliseksi.

6.5. Toimintaraha ja matkakorvaus

Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaiseen kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla maksettavasta matkakorvauksesta sekä toimeentulotuen saajalle suoritettavasta toimintarahasta säädetään toimeentulotukilain 10 a §:ssä:

Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaiseen kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla toimeentulotuen saajalle maksetaan julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain (1295/2002) 10 luvun 3 §:n 1 momentissa tarkoitetun ylläpitokorvauksen suuruinen toimintaraha osallistumispäivää kohti. Toimintaraha maksetaan korotettuna noudattaen, mitä työvoimapolitiittisen aikuiskoulutukseen osallistuvalla opiskelijalle maksettavan korotetun ylläpitokorvauksen määrästä ja saamisedellytyksistä säädetään julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain 10 luvun 3 §:n 2 momentissa. Toimintarahaa ei kuitenkaan suoriteta niiltä päiviltä, joilta henkilö saa työttömyysturvalain 7 luvun 8 §:ssä tarkoitettua ylläpitokorvausta.

Lisäksi kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla maksetaan osallistumisesta aiheutuvista matkamenoista toimeentulotukena matkakorvausta halvimman matkustustavan mukaisesti.

Työttömyysturvalain muuttamisen ja julkista työvoimapalvelua koskevan lain säätämisen yhteydessä muutettiin myös toimeentulotukilain 10 a §:ää siten, että toimintaraha on julkisesta työvoimapalvelua koskevassa laissa tarkoitetun ylläpitokorvauksen suuruinen. Toimintarahan suuruus on ollut 1.1.2002 lukien 7 euroa ja korotetun toimintarahan 14 euroa osallistumispäivältä. Oikeus korotettuun toimintarahaan on henkilöllä, joka osallistuu kuntouttavaan työtoimintaan työssäkäyntialueensa ulkopuolella. Toimintaraha maksetaan myös korotettuna, jos henkilö osallistuu kuntouttavaan työtoimintaan kotikuntansa ulkopuolella ja hänelle aiheutuu osallistumisesta majoituskustannuksia.

Toimintarahan tarkoitus on olla saajalleen ylimääräistä kannustavaa tukea, jota maksetaan eräänlaisena toimeentulotukeen kuuluvana lisänä. Henkilö ei voi saada samanaikaisesti

sekä ylläpitokorvausta että toimintarahaa. Toimintaraha on muun toimeentulotuen tavoin verotonta tuloa.

Kaikilla kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvilla henkilöillä on oikeus saada työtoimintaan osallistumisesta aiheutuvista matkamennoista toimeentulotukena maksettavaa matkakorvausta. Matkakorvaus maksetaan halvimman matkustustavan mukaisesti. Oman kuluneuvon käyttämisestä aiheutuvat menot voidaan ottaa huomioon silloin, kun oman kuluneuvon käyttö on välttämätöntä esimerkiksi puuttuvien tai hankalien joukkoliikenneyhteyksien vuoksi. Oman auton käytön osalta voidaan noudattaa niitä periaatteita, joita noudatetaan korvattaessa sairausvakuutuslain (364/1963) nojalla vakuutetulle sairauden takia tehdyn matkan kustannuksia.

Kuntouttavaa työtoimintaa on kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaan järjestettävä henkilön työttömyysturvalain (1290/2002) 1 luvun 9 §:ssä tarkoitetulla työssäkäyntialueella. Henkilön suostumuksella kuntouttava työtoiminta voidaan järjestää myös työssäkäyntialueen ulkopuolella, millä voi olla vaikutusta matkakorvauksen määrään.

6.6. Huomioon otettavat tulot ja varat

6.6.1. Huomioon otettavat tulot

Toimeentulotuen suuruutta määrittäessä huomioon otettavista tuloista säädetään toimeentulotukilain 11 §:ssä seuraavasti (4 a kohta on muutettu lailla 1294/2002 ja 3 kohta väliaikaisesti lailla 1410/2001 ajalla 1.4.2002-31.3.2005, ks. tarkemmin kohta 6.6.2):

Tuloina otetaan huomioon henkilön ja perheenjäsenten käytettävissä olevat tulot.

Tuloina ei kuitenkaan oteta huomioon:

- 1) vähäisiksi katsottavia avustuksia ja ansiotuloja;
- 2) tuloja, siltä osin kuin ne vastaavat työmatkamennoja ja muita työssäkäynnistä aiheutuvia menoja;
- 3) Vähintään 20:tä prosenttia ansiotuloista, kuitenkin enintään 100 euroa kuukaudessa (voimassa ajalla 1.4.2002-31.3.2005);
(Aiempi sanamuoto:
kunnan harkitsemaa, muuta kuin 2 kohdassa tarkoitettua osaa ansio- tai yrittäjätuloista, joiden hankkimisen voidaan katsoa edistävän tuen saajan omatoimista selviytymistä;)
- 4) äitiysavustuslain (477/1993) mukaista äitiysavustusta, kansaneläkelain (347/1956) mukaista eläkkeensaajien hoitotukea, vammaistukilain (124/1988) mukaista vammaistukea eikä lapsen hoitotuesta annetun lain (444/1969) mukaista lapsen hoitotukea;

- 4 a) *työttömyysturvalaissa tai julkisesta työvoimapalvelusta annetussa laissa tarkoitettua ylläpitokorvausta sekä kuntoutusrahalain (611/1991) 24 a §:ssä tarkoitettua ylläpitokorvausta;*
- 5) *alle 18-vuotiaan lapsen säännöllisiä tuloja siltä osin kuin ne ylittävät hänen osaltaan 7 §:n nojalla huomioon otettavat menot; eikä*
- 6) *edellä 8 §:ssä tarkoitettuja korvauksia ja tuloja.*

Tuloilla tarkoitetaan kaikkia henkilön tai perheen käytettävissä olevia tuloja tulolähteestä riippumatta. Tässä suhteessa ei ole merkitystä sillä, ovatko tulot veronalaisia tai verottomia. Huomioon otettavia tuloja ovat esimerkiksi palkka-, yrittäjä- ja omaisuustulot sekä yksityisistä ja julkisista lähteistä saatavat avustukset. Pitkäaikaisesti työttömyysturvaa saavia tulee tarvittaessa kehottaa hakemaan veroviranomaisilta muutosta ennakonpidätykseen, jotta heidän suoritettavakseen ei tulisi lopulliseen verotukseen nähden ylisuurta ennakonpidätystä.

Toimeentulotukea myönnettäessä huomioon otettavaksi tuloksi on katsottu esimerkiksi rikosperusteinen korvaus muun muassa pysyvistä viasta ja haitasta, joka oli suuruudeltaan yhteensä noin 46 000 markkaa, ja jota ei voitu pitää toimeentulotukilaissa tarkoitettuna omatoimista selviytymistä edistävänä vähäisenä tuloeränä. (KHO 15.12.1999, taltio 4117.)

Jos tulot ovat ulosoton kohteena, niistä on perusteltua ottaa tulona huomioon vain ulosoton jälkeen tosiasiallisesti käytettävissä oleva osuus. Tämä koskee kuitenkin vain ulosmittausta, joka toimitetaan suoraan palkasta, eläkkeestä tai muusta tulosta. Mikäli henkilö on vapaaehtoisella suorituksella lyhentänyt ulosotossa olevaa velkaansa, suoritukseen tulee toimeentulotukea myönnettäessä suhtautua samalla tavoin kuin muihinkin velanhoidtoimenoihin. Jos toimeentulotuen tarve arvioidaan pitkäaikaiseksi, voidaan asiakas ohjata ulosottoviranomaisen puoleen sen selvittämiseksi, voidaanko tulosta ulosmitattavaa osuutta alentaa tai voidaanko hänelle myöntää niin sanottuja vapaakuukausia.

Eläkkeestä tai palkasta ulosmitattava osuus on tulon osa, johon saajalla ei ole määräämisvaltaa. Henkilö ei tältä osin itse voi päättää, maksaako hän velkansa vai pitääkö huolta itsestään jättämällä velat maksamatta. Ulosmitatun tulon käsittelyä toimeentulotukea määrättäessä ei voida ratkaista sillä perusteella, onko ulosmittaus aikanaan aiheutunut toimeentulotukeen oikeuttavista menoista. (KHO 3.4.2001 taltio 674).

Suoritettu elatusapu tulisi ottaa huomioon maksajan tulon vähennyksenä ja saajan tulona sen suuruisena kuin maksu on tosiasiallisesti suoritettu. Mikäli elatusapu on maksajan maksukykyyn nähden asetettu liian suureksi, tulee asiakas ohjata panemaan vireille menettely elatusavun alentamiseksi. Jos elatustukea suoritetaan, se otetaan tulona huomioon.

Lapsilisä otetaan tulona huomioon toimeentulotukea myönnettäessä, mikä on otettu huomioon lasten perusosien mitoituksessa.

Toimeentulotukea voidaan yksittäistapauksissa myöntää myös silloin, kun toimeentulotukilaskelma osoittaa tuloylijäämää, mutta varoja ei ole tosiasiallisesti käytettävissä lainkaan tai laskelman osoittamaa määrää. Tällöin selvitetään, mihin varat on käytetty ja mitä mahdollisuuksia tuen hakijalla on saada toimeentulonsa muulla tavalla. Tuen tarpeen muodostuessa pitkäaikaiseksi tulisi laatia yhdessä asiakkaan kanssa suunnitelma vaikeuksista selviytymiseksi.

6.6.2. Tulot, joita ei oteta huomioon

Vähäisiksi katsottavia avustuksia ja ansioita ei oteta huomioon toimeentulotukea myönnettäessä (toimeentulotukilain 11 § 2 momentin kohta 1). Jättämällä nämä tulot tuen tarvisijan vapaaseen käyttöön voidaan edistää hänen omatoimista elatuksensa hankkimista.

Maahanmuuttopolitiikan ja etnisten suhteiden ministerityöryhmän päättämien linjausten mukaisesti ministeriö suosittaa, että natsivallan aikana pakkotyössä olleille Saksan kerta-suorituksena maksamaa pakkotyökorvausta ei oteta tulona huomioon toimeentulotukea myönnettäessä. Samoin ministeriö suosittaa, että tulona ei oteta huomioon erälle ulkomaalaisille vapaaehtoisille rintamasotilaille maksettavaa rintama-avustusta.

Ministeriö suosittaa edelleen, että toimeentulotuen hakijan tuloina ei otettaisi huomioon äidinmaidon luovutuksesta saatavaa tuloa. Tätä tuloa saadaan yleensä hyvin lyhytaikaisesti ja äidinmaidon saannin turvaaminen sitä tarvitseville vastasyntyneille on terveystaloudellisesti tärkeää.

Tuloja ei myöskään oteta huomioon siltä osin kuin ne vastaavat työmatkamenot ja muita työssäkäynnistä aiheutuvia menoja (toimeentulotukilain 11 § 2 mom. kohta 2). Tämän mukaisesti nämä menot vähennetään kokonaisuudessaan tuen hakijan tuloista. Muut kuin työmatkamenoihin kuuluvat paikallisliikenteen käytöstä aiheutuvat menot sisältyvät perusosalla katettaviin menoihin.

Sosiaali- ja terveysministeriö suosittaa, että työmatkamenot otetaan huomioon edullisimman matkustustavan mukaan. Oman kulkuneuvon käyttämisestä aiheutuvat menot voidaan ottaa huomioon esimerkiksi silloin, kun oman kulkuneuvon käyttö työmatkoilla on välttämätöntä työtehtävien, puuttuvien tai hankalien liikenneyhteyksien, sairauden tai vamman vuoksi. Muita työssäkäynnistä aiheutuvia menoja voivat olla muun muassa työvaatteista ja työvälineistä aiheutuvat menot.

Tulona ei oteta huomioon kunnan harkitsemaa osaa ansio- tai yrittäjätuloista, joiden hankkimisen voidaan katsoa edistävän tuen saajan omatoimista selviytymistä (11 § 2 mom. kohta 3). Tätä kohtaa voidaan soveltaa esimerkiksi työllistymisen tai kuntoutumisen tukemiseksi tai tilanteissa, joissa henkilöllä on omatoimista selviytymistä edistäviä sivuan-sioita tai yrittäjätuloa.

Edellä mainittu toimeentulotukilain 11 § 2 momentin 3 kohta on voimassa väliaikaisesti muutettuna ajalla 1.4.2002 – 31.3.2005 (Laki toimeentulotukilain väliaikaisesta muuttamisesta 1410/2001). Kyseessä on koko maata koskeva kolmivuotinen kokeilu, jossa on tarkoitus selvittää, mitä vaikutuksia toimeentulotukea saavien työllistymiseen ja tuen määrään on sillä, että osa tukea saavien ansiotuloista jätetään ottamatta huomioon tukea myönnettäessä. Samanaikaisesti on voimassa muutettuna toimeentulotukilain 15 § (ks. luku 6.6.3).

Kokeilun aikana tuen hakijan saamasta nettoansioista vähennetään niin sanottuna etuoikeutettuna tulona vähintään 20 prosenttia ja toimeentulotukilaskelmassa otetaan huomioon loppuosa nettotulosta kuitenkin niin, että etuoikeutetun tulon määrä voi olla enintään 100 euroa kuukaudessa toimeentulotuen saajataloutta kohden. Tuensaajataloudella tarkoitetaan yhden henkilön taloutta tai toimeentulotukilain 3 §:n määritelmän mukaista perhettä. Etuoikeutetun tulon maksimimäärä on siten kotitalouskohtainen. Esimerkiksi kahden henkilön taloudessa voi tuloja olla molemmilla, mutta puolisoiden yhteenlaskettu etuoikeutettu tulo voi olla korkeintaan 100 euroa kuukaudessa. Etuoikeutetun tulon enimmäismäärä on siten sama riippumatta siitä, onko samassa taloudessa tulonsaajia yksi vai useampia.

Lakiesityksen perustelujen mukaan säännöksen tarkoittamaksi ansiotuloksi katsotaan muun muassa työsuhteen perusteella maksettava palkka ja siihen rinnastettava tulo. Lisäksi ansiotuloa on ammatinharjoittajana tai yrittäjänä hankittu tulo. Ansiotulona pidetään myös esimerkiksi luonnontuotetuloa ja omaishoitajalle maksettavaa palkkiota. Sen sijaan lasten kotihoidontuki, eläke tai vastaavat etuudet eivät ole tässä kohdassa tarkoitettua tuloa.

Sosiaali- ja terveysministeriö korostaa, että edelleen jää voimaan 11 §:n 2 momentin 1 kohta, jonka mukaan vähäisiksi katsottavia avustuksia ja ansiotuloja ei toimeentulotukea myönnettäessä oteta huomioon. Vähäisiksi katsottavien tulojen sisältö ja määrä ovat tuen myöntäjän harkittavissa.

Tukea myönnettäessä ei äitiysavustusta, kansaneläkkeen hoitotukea, vammaistukea eikä lapsen hoitotukea oteta tulona huomioon (11 § 2 mom. kohta 4). Vastaavasti myöskään menoerät, jotka nämä etuudet on tarkoitettu kattamaan, eivät kuulu toimeentulotukilain 8 §:n perusteella huomioon otettaviin menoihin (11 § 2 mom. kohta 6). Kansaneläkelain (347/1956) mukainen hoitotuki on tarkoitettu sairauden tai vamman johdosta tarvittavan hoidon ja palvelun tai erityiskustannusten korvaukseksi. Vammaistukea on vammaistukilain (124/1984) mukaan oikeus saada sairaudesta tai vammasta johtuvan avuntarpeen, haitan ja erityiskustannusten perusteella.

Toimeentulotuesta annetun lain 11 §:n 2 momenttiin lisättiin 1.9.2001 uusi 4 a kohta, jossa todetaan, ettei muun muassa työttömyysturvaan liittyviä ylläpitokorvauksia oteta tulona huomioon toimeentulotukea myönnettäessä. Kyseistä kohtaa on muutettu teknisluonteisesti työttömyysturvalain (1290/2002) ja julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain (1295/2002) säätämisen yhteydessä lailla toimeentulotukilain muuttamisesta (1294/2002).

Koska lapsi (alle 18-vuotias) ei ole velvollinen elättämään vanhempiaan ja sisaruksiaan, vanhempien kanssa yhteistaloudessa elävän lapsen säännöllisistä tuloista otetaan huomi-

oon vain se osa, jonka katsotaan kattavan hänen osaltaan toimeentulotuessa huomioon otettavat menot (11 § 2 mom. kohta 5). Lapsen osuus lasketaan lähinnä perusosasta ja asumismenoista.

6.6.3. Tuki määrätään yleensä kuukaudelta

Toimeentulotuen jaksotuksesta säädetään toimeentulotukilain 15 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuki määrätään kuukaudelta. Toimeentulotuki voidaan tarpeen mukaan myöntää ja maksaa kuukautta lyhyemmältä tai pidemmältä ajalta.

Toimeentulotuen perusteena olevia 7 §:ssä tarkoitettuja menoja sekä 11 ja 12 §:ssä tarkoitettuja tuloja ja varoja laskettaessa menot, tulot ja varat otetaan huomioon siltä ajanjaksolta, jota koskevana toimeentulotuki määrätään. Tulo voidaan kuitenkin jakaa eriin otettavaksi huomioon useampana toimeentulotuen määräämisen ajanjaksona, jos se tulon kertaluonteisuus taikka sen saamisen peruste tai käyttötarkoitus huomioon ottaen on kohtuullista.

Sellainen ansiotulo, joka ei ole ollut tiedossa toimeentulotuesta päätettäessä, voidaan ottaa jälkikäteen tulona huomioon, jos toimeentulotukea haetaan päätöstä seuraavien kahden ensimmäisen kalenterikuukauden aikana, jollei sitä voida pitää kohtuuttomana. Tukea myönnettäessä on tuen hakijalle ilmoitettava mahdollisuudesta ottaa kyseessä oleva tulo huomioon taannehtivasti (voimassa ajalla 1.4.2002 – 31.3.2005).

Toimeentulotuki määrätään pääsääntöisesti kuukaudelta. Tarvittaessa tuki voidaan myöntää ja maksaa myös kuukautta lyhyemmältä tai pidemmältä ajalta.

Pykälän 2 momentin mukaan tulot ja varat otetaan huomioon siltä ajanjaksolta, jota koskevana toimeentulotuki määrätään. Tästä pääsäännöstä on tarpeen poiketa esimerkiksi tilanteissa, joissa henkilö tai perhe saa suuren kertakorvauksen, esimerkiksi erorahan, lopukorvauksen työsuhteen päättyessä, perinnön tai suuren työsuorituspalkkion. Yrittäjyyteen sisältyy yritysrisi, minkä vuoksi yrittäjän on varauduttava tuloissa tapahtuviin muutoksiin. Tällöin arviointikautena voi olla koko tilikausi. Opiskelijoiden osalta opintolaina on tarkoituksenmukaista jaksottaa kuukausittaiseksi tuloksi.

Opintolaina tulee jaksottaa kuukausittaiseksi tuloksi sille ajanjaksolle, jolta opintolaina maksetaan. Asiaan ei vaikuttanut se, että opiskelija oli käyttänyt opintolainan määrän jo syyslukukaudella. Elokuussa saatuja palkkatuloja ei voitu ottaa huomioon toimeentulotukea haettaessa tammikuussa. Takuuvuokra oli otettava huomioon toimeentulotukilaskelmassa vuokramenona vuokrasuhteen päättymistä

edeltäneenä sinä aikana, jolloin vuokra oli suoritettu takuuna annetuilla varoilla. (KHO 28.2.2003 taltio 444).

Hyväksyessään toimeentulotukilain eduskunta on samalla antanut sosiaali- ja terveystieteiden liokunnan mietintöön perustuvan lausuman, jonka mukaan ”eduskunta edellyttää, että toimeentulotukea koskevassa ohjeistuksessa todetaan, että huomioon otettavien tulojen osalta tulolaskelmassa huomioidaan tältä osin ainoastaan todelliset tulot”. Lausumassa mainituilla tuloilla tarkoitetaan erityisesti työttömyyspäivärahaa. Kaikkia tuloja koskee kuitenkin jaksottamistavasta riippumatta lain 11 §:n säännös siitä, että vain käytettävissä olevat tulot otetaan huomioon. Lain 12 §:n mukaan varoina otetaan huomioon tukea myönnettäessä käytettävissä olevat varat.

Työttömyyspäivärahat maksetaan yleensä siten, että ensimmäinen erä suoritetaan kahden viikon työttömyysjaksolta ja tämän jälkeen päivärahat maksetaan neljän viikon jaksoissa. Siten kalenterikuukauden aikana maksettu päiväraha perustuu useimmiten 20 päivän perusteella laskettuun päivärahan määrään ($4 \times 5 \text{ pv} = 20 \text{ pv}$), vaikka tosiasiallisesti päivärahoja maksetaan keskimäärin 21,5 päivältä kalenterikuukautta kohti. Esimerkiksi pitkäaikaistyöttömän osalta vuoden aikana on siten yksi sellainen kalenterikuukausi, jonka aikana hänelle maksetaan kaksi 20 päivän päivärahasuoritusta. Työttömyyspäiväraha voidaan siten jakaa kuukausittaisiin eriin niin, että keskimääräisenä kertoimena käytetään 21,5 päivää.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on päätöksensä 10.6.1998, dnro 1141/4/98 perusteluissa todennut, ettei edellä esitetty näkemys työttömyyspäivärahan jaksottamisesta ole toimeentulotukilain 11 ja 15 §:n vastainen. Myös korkein hallinto-oikeus on antanut kaksi työmarkkinatuen jaksottamista koskevaa päätöstä (7.11.2001 taltio 2762 ja 31.12.2001 taltio 3320), joissa on selvennetty työttömyyspäivärahan jaksottamisessa noudatettavia periaatteita. KHO:n päätösten mukaan työttömyyspäivärahan muuntamisessa kuukausituloksi voidaan käyttää kerrointa 21,5. Jaksotusta ei voida kuitenkaan aloittaa ennen kuin henkilö on tosiasiallisesti saanut kaksi työttömyyspäivärahasuoritusta saman kuukauden aikana.

Ministeriön näkemyksen mukaan kahden saman kuukauden aikana maksettavan päivärahasuorituksen on tullut tapahtua silloin, kun henkilö on saanut toimeentulotukea. Kertoi-men mahdollinen käyttöönotto tulisi aloittaa sinä kuukautena, jolloin tuen saaja saa kaksi työttömyyspäivärahasuoritusta, jolloin hänelle jää ”säästöön” osa toisesta päivärahasuorituksesta tulevia kuukausia varten. Ministeriö haluaa myös todeta, että kun kerrointa 21,5 on ryhdytty jonkin tuensaajan kohdalla käyttämään, sitä tulee käyttää johdonmukaisesti niin kauan kuin työttömyyskausi jatkuu. Kerrointa on siten käytettävä, sen jälkeen kun sen käyttö on aloitettu, myös sinä kuukautena, jolloin pitkäaikaistyötön saa yhden kuukauden aikana kaksi työttömyyspäivärahasuoritusta. Lisäksi ryhdyttäessä käyttämään kerrointa 21,5 työttömyyspäivärahan muuttamiseksi kuukausituloksi, asiakkaalle on riittävän seikkaperäisesti selvitettävä kertoimen käytön perusteet.

Tukea myönnettäessä on tarpeen erityisesti työttömyysjakson alkaessa, lyhyen työttömyysjakson aikana tai työttömyyspäivärahan maksamisen muutoin vaihdellessa keskimääräistä enemmän ottaa huomioon hakijan tosiasialliset tulot kuukauden ajalta, jotta hänen

oikeutensa saada tukea ei edellä tarkoitettusta työttömyyspäivärahan kaavamaisesta jaksotamisesta johtuen kaventuisi tai vaarantuisi.

Edellä kohdassa 6.6.2 selostetun ansiotulojen huomioon ottamista koskevan kokeilun yhteydessä lisättiin toimeentulotukilakiin 15 §:n 3 momentti (L 1410/2001), joka on väliaikaisesti voimassa 1.4.2002 – 31.3.2005. Toimeentulotukilain 11 §:n väliaikaisen muutoksen eräänä tarkoituksena on kannustaa toimeentulotuen saajatalouksia ottamaan vastaan myös lyhytaikaista työtä. Tällaiset tuen myöntämisaikajaksoon kohdistuvat ansiotulot eivät aina ole tukea myönnettäessä tiedossa eikä niitä siten ole voitu ottaa huomioon toimeentulotukea koskevassa laskelmassa. Toimeentulotukilain 15 §:n uuden 3 momentin tarkoituksena on mahdollistaa ansiotulojen huomioon ottaminen joustavasti.

Lainmuutoksen mukaan sellainen ansiotulo, joka ei ole ollut tiedossa toimeentulotuesta päätettäessä, voidaan ottaa jälkikäteen tulona huomioon, jos tukea haetaan päätöstä seuraavien kahden kalenterikuukauden aikana, jollei sitä voida pitää kohtuuttomana. Säännöksen mukaan tukea myönnettäessä on tuen hakijalle ilmoitettava mahdollisuudesta ottaa kyseessä oleva tulo huomioon taannehtivasti. Tämä voinee tapahtua esimerkiksi tekemällä asiaa koskeva maininta toimeentulotukipäätökseen tai tiedottamalla siitä päätöksen liitteellä.

Väliaikaisella lainmuutoksella ei ole tarkoitus vaikuttaa sellaisten suurien kertaluontoisten tulojen huomioon ottamiseen, joita oikeuskäytännön mukaan on katsottu voitavan jaksottaa useammalle kuukaudelle. Tällaisia kertaluonteisia tuloja voivat olla esimerkiksi perintö, omaisuuden myynnistä saadut tulot, veikkausvoitot tai muut näihin verrattavat tulot.

6.6.4. Huomioon otettavat varat

Toimeentulotukea myönnettäessä huomioon otettavista varoista säädetään toimeentulotukilain 12 §:ssä seuraavasti:

Varoina otetaan huomioon henkilön ja perheenjäsenten toimeentulotukea myönnettäessä käytettävissä olevat varat.

Varoina ei kuitenkaan oteta huomioon:

- 1) henkilön tai perheen käytössä olevaa vakinaista asuntoa eikä tarpeellista asuinirtaimistoa;*
- 2) tarpeellisia työ- ja opiskeluvälineitä;*
- 3) alle 18-vuotiaan lapsen varoja siltä osin kuin ne ylittävät hänen osaltaan 7 §:n nojalla huomioon otettavat menot; eikä*
- 4) muita varoja, joiden katsotaan olevan tarpeen jatkuvan toimeentulon turvaamiseksi.*

Käytettävissä olevat varat kuten säästöt, arvopaperit ja muu helposti realisoitavissa oleva varallisuus otetaan huomioon kohtuullisuusharkintaa käyttäen esimerkiksi siten, että säästöistä voidaan vähäinen osa jättää henkilön tai perheen itsenäisen suoriutumisen turvaksi.

Tukea myönnettäessä voidaan tuki määrätä perittäväksi takaisin sellaisesta varallisuudesta, joka ei ole tarpeen tuen hakijan toimeentulon turvaamiseksi. Jos omaisuuden hankkimiseen on otettu lainaa, varallisuus tulisi ottaa huomioon nettomääräisenä.

X omisti rivitaloasunnon yhdessä entisen puolisonsa kanssa. Puolisot olivat eronneet, mutta heidän välillään ei oltu toimitettu omaisuuden ositusta. X:n entinen puoliso asui edelleen asunnossa. Puolisoiden tytär oli asunut alaikäisenä kyseisessä asunnossa ennen muuttamistaan X:n luokse asumaan. KHO:n mukaan rivitaloasunto ei ollut X:n käytettävissä olevaa varallisuutta, joka olisi voitu ottaa varoina huomioon toimeentulotukea myönnettäessä. (KHO 16.2.2001 taltio 279).

Alle 18-vuotiaan lapsen varoja ei oteta huomioon siltä osin kuin ne ylittävät hänen osaltaan toimeentulotuessa huomioon otettavat menot. Arvioitaessa, mitkä lapsen varat ovat käytettävissä olevia, tulee ottaa huomioon myös holhoustoimesta annetun lain (442/1999) periaatteet. Joissakin tapauksissa voi olla perusteltua, että lapsen varoja säilytetään myöhempään tarpeeseen.

6.6.5. Toimeentulotuen myöntäminen takautuvasti

Toimeentulotukea myönnetään pääsääntöisesti hakemisajankohdan tilanteen perusteella ja mahdollisesti joiksikin kuukausiksi eteenpäin kerrallaan. Tukea voidaan poikkeuksellisesti myöntää myös takautuvasti. Toimeentulotukilain 15 §:n 4 momentissa säädetään seuraavasti toimeentulotuen myöntämisestä takautuvasti:

Toimeentulotuki tai osa siitä voidaan erityisestä syystä takautuvasti myöntää toteennäytettyjen toimeentulotukeen oikeuttavien menojen maksamiseen.

Pykälän 4 momentissa tarkoitettuja takautuvasti huomioon otettavia menoja arvioitaessa tarkastellaan asiakkaan tilannetta sekä hänen mahdollisuuttaan selviytyä näistä menoista sillä hetkellä, kun tukea maksamattomiin tai lainarahalla maksettuihin menoihin haetaan.

Erityisinä syinä, joiden perusteella tukea voidaan myöntää takautuvasti, voidaan pitää sitä, että asiakasta uhkaa häätö, asunnottomaksi joutuminen tai perheen hajoaminen. Tällöin tavallisimpia toimeentulotuessa huomioon otettavia takautuvia menoja voivat olla esimerkiksi vuokratästä ja sähkölaskurästtit.

Arvioitaessa erityisiä syitä on lisäksi yleensä lähdettävä siitä, että hakija olisi ollut toimeentulotuen tarpeessa menojen syntyessä. Säännös ei kuitenkaan välttämättä edellytä, että menot olisivat maksamatta tukea myönnettäessä.

6.7. Toimeentulotukea voidaan tarkistaa

Toimeentulotuen tarkistamisesta säädetään toimeentulotukilain 18 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuki tarkistetaan, jos henkilön tai perheen olosuhteissa tai tuen tarpeessa tapahtuu muutoksia.

Toimeentulotuen saajalle asetetun ilmoitusvelvollisuuden perusteella kunnan toimielin voi tarkistaa toimeentulotuen. Tarkistaminen voi yleensä koskea vain maksamattomia eriä. Se, että tuki on myönnetty pidemmälle ajanjaksolle, ei vapauta ilmoitusvelvollisuudesta eikä estä tuen tarkistamista.

6.8. Toimeentulotuki määrätään henkilölle tai perheelle

Toimeentulotukea määrittäessä sovelletaan toimeentulotukilain 3 §:ään sisältyvää perheen määritelmää, joka kuuluu seuraavasti:

Tässä laissa tarkoitetaan perheellä yhteistaloudessa asuvia vanhempia, vanhemman alaikäistä lasta ja ottolasta, aviopuolisoita sekä miestä ja naista, jotka elävät avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Toimeentulotukea myönnettäessä kaikkia perheenjäseniä pidetään toimeentulotuen saajina tuen maksamispäivästä lukien. Toimeentulotuen katsotaan jakautuvan sen saajien kesken kullekin yhtä suurena osuutena, jolleivät olosuhteet muuta osoita.

Samaan perheeseen kuuluville tehdään yhteinen toimeentulotukilaskelma, jossa otetaan huomioon perheenjäsenten yhteenlasketut toimeentulotukeen oikeuttavat menot ja käytettävissä olevat tulot ja varat. (Vrt. luvussa 4 esitetty korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu 29.12.2000, taltio 3424, joka koski eri talouksissa asuvia aviopuolisoita.)

Samassa asunnossa asuvien eri sukupuolta olevien henkilöiden osalta voidaan joutua selvittämään, onko kysymys avioliitonomaisesta olosuhteesta ja yhteistaloudesta. Asiaa ratkaistaessa voidaan ottaa huomioon asunnon koko, yhdessä asumisen kesto, vuokrasopimus ja selvitykset vuokran maksusta sekä muu hakijan asumisolosuhteista ja yhteistaloudesta saatava selvitys. Hakijalle on varattava tilaisuus antaa selvitys viranomaisen muulta kuin hakijalta itseltään saaman selvityksen johdosta, mikäli muu selvitys ja hakijan antama selvitys ovat ristiriidassa keskenään.

Uutena lakina tuli voimaan 1.3.2002 samaa sukupuolta olevien parisuhteita koskeva laki rekisteröidystä parisuhteesta (950/2001). Lain mukaan rekisteröidyn parisuhteen osapuolilla on molemminpuolinen elatusvelvollisuus. Heitä koskee myös se, mitä muualla lainsäädännössä, kuten sosiaalilainsäädännössä säädetään aviopuolisoista. Sen sijaan uusi laki ei eduskunnan lakivaliokunnan mietinnön mukaan millään tavoin vaikuta niiden pari-

kumppaneiden asemaan, jotka elävät yhdessä suhdettaan rekisteröimättä. Laista ei siis seuraa, että rekisteröimätön samaa sukupuolta olevien parisuhde olisi katsottava avioliitonomaiseksi suhteeksi. Toimeentulotuessa tämä merkitsee, että yhdessä asuminen vaikuttaa perusosan määrään, mutta koska osapuolet eivät muodosta perhettä, ei heille tehdä yhteistä toimeentulotukilaskelmaa.

6.9. Toimeentulotuen maksaminen

Toimeentulotuen maksamisesta säädetään toimeentulotukilain 16 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuki maksetaan tuen hakijalle käytettäväksi hänen ja hänen perheensä elatukseen.

Toimeentulotuki voidaan erityisestä syystä maksaa tuen hakijan perheenjäsenelle tai tuen saajasta huolehtivalle henkilölle käytettäväksi tuen saajan elatukseen tai muutoin käyttää hänen toimeentulostaan aiheutuvien menojen suorittamiseen.

Toimeentulotuki maksetaan 1 momentin mukaan tuen hakijalle käytettäväksi henkilön ja perheen elatukseen. Siten perheelle myönnetty tuki maksetaan yleensä yhtenä suorituksena.

Lähinnä sellaisissa tapauksissa, joissa tuen hakija ei hallitse varojensa käyttöä, voidaan tuki pykälän 2 momentin nojalla maksaa myös hänen perheenjäsenelleen tai hänestä huolehtivalle henkilölle tuen saajan elatukseen käytettäväksi. Tuki voidaan maksaa myös muutoin toimeentulosta aiheutuvien menojen suorittamiseen. Tällaisia maksuja voidaan suorittaa esimerkiksi vuokranantajalle tai muissa vastaavatyypisissä tapauksissa henkilölle, jolle toimeentulotuen saaja on velvollinen säännönmukaisesti maksamaan vuokraa tai muuta maksua. Toimeentulotuen poikkeuksellisesta maksutavasta on yleensä tarpeen sopia asiakkaan kanssa.

6.10. Laitoshoido- ja sosiaalipalvelumaksuja voidaan sovitella

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain (734/1992, muut. 1288/1993) 11 §:n mukaan sosiaalihuollon palveluista määrätty maksu ja terveydenhuollon palveluista henkilön maksukykyyn mukaan määrätty maksu voidaan jättää perimättä tai sitä voidaan alentaa, jos henkilön elatusvelvollisuus, toimeentuloedellytykset tai huollolliset näkökohdat huomioon ottaen siihen on syytä. Palvelun tuottava kunta tai kuntayhtymä voi päättää, että maksun perimättä jättämistä tai alentamista sovelletaan myös muihin maksuihin.

Sosiaalipalveluista perittävän maksun alentaminen on aina ensisijaista toimeentulotuen myöntämiseen nähden.

Terveysdenhuollon laitoksessa annettavasta muusta kuin pitkäaikaishoidosta perittävä maksu on terveydenhuoltomeno, joka otetaan huomioon toimeentulotuen suuruutta määrittäessä samalla tavoin kuin muutkin terveydenhuoltomenot.

Kunnallisen terveydenhuollon asiakasmaksuille säädettiin vuotuinen maksukatto vuoden 2000 alusta voimaan tulleella lailla (1308/1999), jolla asiakasmaksulakiin lisättiin uusi 6 a §. Säännöksen tarkoituksena on estää terveydenhuollon vuotuisten maksujen kohoaminen kohtuuttoman korkeaksi. Maksukaton ylittymisen jälkeen maksukattoon sisältyvät palvelut ovat maksuttomia asianomaisen kalenterivuoden loppuun. Maksukatto on ollut vuodesta 2002 lähtien suuruudeltaan 590 euroa. Asiakasmaksuasetuksen (912/1992, muut. 1309/1999) 26 a §:n mukaan maksuja, joihin on myönnetty toimeentulotukea ei oteta huomioon asiakkaan maksukattoa laskettaessa. Asetuksen 26 b §:ssä säädetään maksukattoa kerryttävien maksujen seurannasta. Kunnilla on varsin paljon liikkumavaraa maksukattoon liittyvien käytäntöjen järjestämisessä.

7. EHKÄISEVÄ TOIMEENTULOTUKI

Huhtikuun alusta 2001 voimaan tulleiden, ehkäisevää toimeentulotukea koskevien lainmuutosten tavoitteena on tehostaa toimeentulotukijärjestelmää niin, että se voisi toimia nykyistä joustavammin taloudellisissa vaikeuksissa olevien ihmisten auttamiseksi ja syrjäytymisen torjumiseksi. Uudistuksella pyritään myös lisäämään ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä osana suunnitelmallista sosiaalityötä.

Ehkäisevästä toimeentulosta säädetään toimeentulotukilain 1 §:n 2 momentissa sekä 13 §:ssä seuraavasti:

(1 § 2 mom.) Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on edistää henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta (L 923/2000).

(13 § L 923/2000) Kunta myöntää päättämiensä perusteiden mukaan ehkäisevää toimeentulotukea 1 §:n 2 momentissa mainittujen tavoitteiden saavuttamiseksi.

Ehkäisevää toimeentulotukea voidaan myöntää muun muassa tuen saajan aktivointia tukeviin toimenpiteisiin, asumisen turvaamiseksi, ylivelkaantumisesta tai taloudellisen tilanteen äkillisestä heikentymisestä aiheutuvien vaikeuksien lieventämiseksi sekä muihin tuen saajan omatoimista suoriutumista edistäviin tarkoituksiin.

Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on henkilön ja perheen sosiaalisen turvallisuuden edistämisen lisäksi myös henkilön ja perheen omatoimisen suoriutumisen edistäminen sekä syrjäytymisen ja pitkäaikaisen toimeentulotukiriippuvuuden ehkäiseminen.

Ehkäisevän tuen myöntämisen perusteista päättää kunta.

Toimeentulotukilain 13 §:n 1 momentin mukaisesti kuntien tulee varata riittävät määrärahat ehkäisevää toimeentulotukea varten. Valtion talousarviossa kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon valtionosuuksia on lisätty vuosista 2001 ja 2002 lukien sillä perusteella, että ehkäisevän toimeentulotuen käyttö kunnissa säädosmuutosten johdosta keskimäärin nelinkertaistuisi vuoden 2000 tilanteeseen nähden. Käytännössä tämä merkitsee, että ehkäisevän toimeentulotuen osuuden tulisi olla noin 3,3 prosenttia varsinaisen toimeentulotuen menoista.

Tilastojen mukaan ehkäisevän toimeentulotuen käyttö on lisääntynyt lakimuutosten jälkeen huomattavasti. Stakesin tilaston mukaan vuonna 2001 ehkäisevää toimeentulotukea maksettiin yhteensä 17 100 kotitaloudelle kun vastaava luku vuonna 2000 oli 10 500.

Toimeentulotukilain 13 §:n 2 momentissa säädetään esimerkinomaisesti niistä tarkoituksista, joihin ehkäisevää toimeentulotukea voidaan käyttää. Lainkohdan tarkoituksena on nostaa esiin joitakin elämäntilanteita, joissa ehkäisevää toimeentulotukea käyttämällä voidaan toteuttaa tuen käytölle toimeentulotukilain 1 §:n 2 momentissa asetettuja tavoitteita.

Ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä ei kuitenkaan ole rajattu vain mainittuihin tarkoituksiin, vaan sitä tulee käyttää tarpeen mukaan. Ehkäisevän toimeentulotuen riittävän varhaisella ja suunnitelmallisella käytöllä voidaan puuttua henkilöä ja perhettä uhkaaviin riskeihin ja toimeentulo-ongelmiin. Jokaisessa yksittäistapauksessa tulisi harkita, millä tavoin henkilön sosiaalista suoriutumiskykyä juuri senhetkisessä tilanteessa edistetään niin, että myönteiset vaikutukset olisivat kestäviä. Tavoitteena on pyrkiä parantamaan asiakkaan kuntoutumista ja toimeentulomahdollisuuksia sekä hänen edellytyksiään itse kohentaa sosiaalisia ja taloudellisia olosuhteitaan.

Ehkäisevästä toimeentulotuesta tehdyn selvityksen (STM, Monisteita 1997:18) mukaan niissä kunnissa, joissa ehkäisevää tukea on käytetty, sitä on pidetty tuloksellisena. Useiden tukea saaneiden asiakkuus on päättynyt. Tuen avulla on edistetty sekä inhimillisyyttä että taloudellisuutta, ja se on ollut tarpeellinen ja tärkeä sosiaalityön väline.

Ehkäisevä tuki on koettu erityisen käyttökelpoiseksi akuuteissa kriiseissä. Sillä on tuettu perheitä, joita on kohdannut perheenjäsenen kuolema, vakava sairastuminen tai esimerkiksi rikoksen uhriksi joutuminen. Ehkäisevän tuen myöntämisellä vuokratien maksuun on voitu välttää häätö, sen seurauksena mahdollisesti tapahtuva perheen hajoaminen ja perheen tilanteen muuttuminen entistä kaoottisemmaksi ja samalla myös yhteiskunnalle entistä kalliimmaksi. Tukea on myönnetty henkilöille ja perheille, joiden toimeentulo on vaarantunut sellaisten menojen, esimerkiksi lainan lyhennysten vuoksi, joita ei voida toimeentulotukea myönnettäessä ottaa huomioon. Velkakierteen katkaisemisella henkilön tai perheen talous on voitu saada tasapainoon ja jatkuvan tuen tarve estettyä.

Ehkäisevä tuki on koettu myös hyvänä opiskelun ja työllistymisen turvaajana esimerkiksi itsenäistyvien nuorten tukemisessa sekä nuorten ja pitkäaikaistyöttömien aktivoimisessa ja työhön pääsyn parantamisessa. Tukea on voitu myöntää myös vanhusten asumiseen ja

vammaiselle henkilölle silloin, kun hän ei ole ollut oikeutettu tukeen vammaispalvelulain nojalla, mutta ehkäisevä tuki on auttanut vammaista itsenäisessä selviytymisessä.

Ehkäisevä toimeentulotuki on riippumaton siitä, onko henkilö tai perhe oikeutettu toimeentulotukilain 1 §:n 1 momentin tarkoittamaan toimeentulotukeen eli ehkäisevää tukea voidaan myöntää myös tilanteissa, joissa henkilöllä tai perheellä ei toimeentulotukilaskelman perusteella ole oikeutta varsinaiseen toimeentulotukeen.

8. TOIMEENTULOTUEN TAKAISINPERINTÄ

Toimeentulotuen takaisinperinnästä säädetään toimeentulotukilain 4 luvussa. Lain 19 § sisältää takaisinperintää koskevan perussäännöksen, joka kuuluu seuraavasti:

Toimeentulotukea ei saa periä takaisin, ellei tässä luvussa toisin säädetä.

Takaisinperintä on mahdollista vain 20 §:ssä säädettyillä perusteilla. Lisäksi on otettava huomioon 21 §:ssä säädetyt takaisinperinnän edellytykset ja esteet. Takaisinperinnän toteuttamistavoista säädetään lain 22 ja 23 §:ssä.

8.1. Takaisinperinnästä määrätään toimeentulotukea myönnettäessä

Toimeentulotukilain 20 §:n 1 momentissa säädettyillä perusteilla takaisinperintä tulee kysymykseen vain, jos siitä on määrätty jo tukea myönnettäessä. Säännös kuuluu seuraavasti:

Päätettäessä toimeentulotuen myöntämisestä toimitella voi samalla määrätä, että toimeentulotuki tai osa siitä peritään takaisin:

- 1) tuen saajalta, jos hänellä on tuloja tai varoja tai oikeus elatusta turvaavaan etuuteen, mutta tulot, varat tai etuus eivät ole tukea myönnettäessä hänen määrättävinään tai hän ei muusta syystä voi niitä silloin käyttää;*
- 2) tuen saajalta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt velvollisuuden pitää huolta omasta elatuksestaan;*
- 3) tuen saajalta, jos tuen myöntäminen on aiheutunut lakkoon osallistumisesta, kuitenkin vain lakkoon osallistuneelle itselleen myönnetyn tuen osalta; sekä*
- 4) tuen saajan elatusvelvolliselta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt elatusvelvollisuutensa.*

Momentin 1 kohdassa mainittu peruste soveltuu ensinnäkin tilanteisiin, joissa toimeentulotukea myönnetään enakkona odotettavissa olevaa etuutta vastaan, jolloin päätöksen takaisinperinnästä voi tehdä kunnan toimeentulotukiasioista vastaava toimielin. Takaisinperintä voi kohdistua odotettavissa olevaan etuuteen vain siltä osin, kuin sitä on maksettu samalta ajalta kuin toimeentulotukea. Tämä rajoitus ei koske muita takaisinperintätilanteita. Enakkona maksetun tuen takaisinperintämenettelystä säädetään toimeentulotukilain 23 §:ssä, jota käsitellään tarkemmin kohdassa 8.3.

Momentin 1 kohdassa tarkoitettua varallisuutta voi olla esimerkiksi osuus jakamattomaan kuolinpesään, johon tuen saajalla on oikeus mutta joka ei ole hänen määrättävissään tukea myönnettäessä. Takaisinperinnästä voidaan 1 kohdan nojalla määrätä myös esimerkiksi silloin, kun tuen saaja omistaa kiinteää tai muuta omaisuutta, jonka realisointi ei ole voinut tapahtua niin nopeasti, että toimeentulotuen tarpeelta olisi välttytty. Takaisinperintätilanteet saattavat perustua esimerkiksi riidanalaiseen saatavaan tai elatusvelvollisen laiminlyöntiin, joka korjautuu myöhemmin. Kaikissa näissä tilanteissa takaisinperinnästä päättää hallinto-oikeus.

X katsoi, ettei aviopuolison hyväksi tulleita toimeentulotukia voida periä hänen omaisuudestaan. KHO totesi, että korvattavaksi vaa-dittu toimeentulotuki oli myönnetty yhteistaloudessa asuneille puolisoille. Menoina oli otettu huomioon muun muassa molempien perusosat ja asumismenot. Sillä seikalla, kumpi puoliso oli hakenut toimeentulotukea, ei ollut merkitystä arvioitaessa X:n korvausvelvollisuutta. (KHO 1.9.2000 taltio 1794).

Momentin 2 kohdan nojalla toimeentulotuki tai osa siitä voidaan periä takaisin tuen saajalta, joka on tahallaan laiminlyönyt velvollisuuden pitää huolta omasta eluksestaan. Toimeentulotuen tarkoitus on nimenomaan turvata toimeentulo tilanteissa, joissa sitä ei voi muusta lähteestä saada.

Momentin 3 kohdan mukaan toimeentulotuki voidaan periä lakkoon osallistuneelta tuen saajalta, jos tuen tarve on johtunut lakkoon osallistumisesta. Näissä tapauksissa tuki voidaan periä vain hänelle itselleen annetulta osalta. Lakon aikana muille perheenjäsenille maksettua etuutta ei lakon johdosta voida periä takaisin ja lakkoon osallistuneeltakin voidaan periä vain se osa toimeentulotuesta, joka voidaan katsoa johtuvan lakkoon osallistumisesta.

Momentin 4 kohdan mukaan toimeentulotuki voidaan periä takaisin elatusvelvolliselta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt elatusvelvollisuutensa. Tällöin toimeentulotuen saajana on ollut esimerkiksi elatusapuun oikeutettu, joka on saanut tuen siitä syystä, että hän ei ole saanut hänelle kuuluvaa elatusvelvollisen maksettavaksi kuuluvaa summaa.

Momentin 4 kohdan osalta on syytä huomata, että takaisinperintä voidaan kohdistaa vain sellaiseen henkilöön, jolla on muuhun lakiin perustuva yksityisoikeudellinen elatusvelvollisuus tuen saajaan nähden. Esimerkiksi täysi-ikäiselle opiskelijalle myönnettyä toimeentulotukea ei voida periä takaisin hänen vanhemmiltaan. Säännös rajoittaa myös mahdolli-

suutta periä takaisin toimeentulotukea aviopuolisolta, kun tuki on myönnetty toisen puolison lapselle.

Takaisinperinnästä määrätään samalla kun päätetään toimeentulotuen myöntämisestä. Määräys kirjataan toimeentulotuen myöntämispäätökseen. Päätöksestä tulee ilmetä, mistä tuloista tai varoista tuki on tarkoitus periä takaisin.

Toimeentulotuen myöntämispäätökseen kirjatulla takaisinperintämääräyksellä ei ole vielä sitovasti ratkaistu sitä, toteutuuko takaisinperintä myös käytännössä. Toimielin voi myös luopua takaisinperinnän toteuttamisesta, vaikka siitä olisi määrätty toimeentulotukea myönnettäessä.

8.2. Takaisinperinnästä päättäminen jälkikäteen joissakin tilanteissa

Toimeentulotukilain 20 §:n 2 momentin nojalla tuki voidaan periä takaisin myös tuen myöntämisen jälkeen tehtävällä hallinto-oikeuden päätöksellä. Säännös kuuluu seuraavasti:

Jos tuen myöntäminen on perustunut tahallaan annettuihin erehdyttäviin tietoihin tai 17 §:ssä säädetyn ilmoitusvelvollisuuden tahalliseen laiminlyöntiin, kunta voi periä tuen takaisin näiden tietojen antajalta tai ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöneeltä siltä osin kuin tuen myöntäminen on perustunut tästä syystä virheellisiin tietoihin.

Näin voidaan menetellä silloin, kun viranomaisista on erehdytetty tuen antamiseen. Tällöin perintä kohdistetaan erehdyttäviä tietoja antaneeseen. Tuki peritään takaisin vain siltä osin kuin tuen myöntäminen on perustunut erehdyttäviin tietoihin.

Tuki voidaan periä vastaavasti takaisin myös henkilöltä, joka on tahallisesti laiminlyönyt 17 §:n 2 momentin mukaisen velvollisuutensa ilmoittaa tuen myöntämiseen vaikuttavien olosuhteiden muutoksista.

8.3. Toimielin päättää ennakkona maksetun toimeentulotuen takaisinperinnästä

Toimeentulotukea myönnetään useissa tapauksissa ennakkona odotettavissa olevaa ensisijaista toimeentuloa turvaavaa korvausta tai saamista vastaan. Ennakkona maksetun toimeentulotuen toimielin voi periä takaisin ilman hallinto-oikeuden päätöstä. Tarkemmat säännökset takaisinperinnästä tällaisissa tapauksissa sisältyvät lain 23 §:ään, joka kuuluu seuraavasti:

Jos toimeentulotukea on myönnetty joko kokonaan tai osaksi ennakkona odotettavissa olevaa eläkettä, elatusapua, avustusta tai muuta jatkuvaa taikka kertakaikkista tuloa, korvausta tai saamista vastaan, toimielin voi periä ja nostaa sen estämättä, mitä muussa laissa säädetään, henkilölle tulevat edellä tarkoitetut tulot, korvaukset ja saamiset siltä ajalta, jolta tukea on annettu enakkona, ja käyttää niitä enakkona annetun tuen takaisinperintään. Toimielimen on suoritettava toimeentulotuen takaisinperintään käytettyjen varojen jälkeen jäljelle jäävät varat välittömästi tuen saajalle.

Jos toimielin on ilmoittanut 1 momentissa tarkoitetun tulon, korvauksen tai saamisen suorittajalle vähintään kaksi viikkoa ennen maksupäivää, että tuloa, korvausta tai saamista ei saa suorittaa tuen saajalle itselleen, suoritus voi tapahtua laillisin vaikutuksin vain toimielimelle.

Odotettavissa oleva etuus voi olla muunkin kuin viranomaisen maksama. Kyseessä voi olla jatkuva tai kertakaikkinen tulo, korvaus tai saaminen. Toimielin voi periä ja nostaa odotettavissa olevan etuuden ja käyttää sitä enakkona annetun toimeentulotuen takaisinperintään. Odotettavissa oleva etuus voidaan periä vain siltä osin kuin se kohdistuu samaan ajanjaksoon, jolta toimeentulotukea on maksettu ja jolta se on myös määrätty perittäväksi jo tukea myönnettäessä.

X:n perheelle oli maksettu enakkona toimeentulotukea odotettavissa olevia eläke-etuuksia vastaan ajalla 1.6.1998 – 30.4.1999 lukuun ottamatta vuoden 1998 syyskuuta ja joulukuuta. Sosiaali- ja terveyslautakunnalla ei ollut oikeutta käyttää X:n syyskuulta ja joulukuulta 1998 maksettuja eläkevaroja toimeentulotukikustannusten korvaamiseen, kun perhe ei näinä kuukausina ollut lainkaan saanut toimeentulotukea. (KHO 11.9.2001 taltio 2150).

Perinnän toteuttamiseksi toimielin voi etuuden maksajaa sitovasti ilmoittaa tälle, että suoritus voi tapahtua laillisin vaikutuksin vain toimielimelle. Ilmoitus on tehtävä vähintään kaksi viikkoa ennen maksupäivää. Toimielimen pyynnöstä on käytävä ilmi se ajanjakso, jolta toimeentulotukea on myönnetty enakkona. Lisäksi pyynnöstä on ilmettävä enakkona myönnettävän toimeentulotuen markkamäärä.

Toimielin ei voi käyttää takaisinperintään enempää varoja kuin toimeentulotukena on myönnetty. Jäljelle jääneet varat on siirrettävä välittömästi tuen saajalle.

8.4. Takaisinperinnästä päättää muissa kuin toimeentulotukilain 23 §:n tarkoittamissa tilanteissa hallinto-oikeus

Toimielimen päätös voi velvoittaa sitovasti toimeentulotuen takaisinmaksuun vain silloin, kun tuki on maksettu ennakkona ja samalla määrätty perittäväksi takaisin odotettavissa olevasta etuudesta toimeentulotukilain 23 §:n nojalla. Muissa tapauksissa korvausvelvollisuus syntyy hallinto-oikeuden päätöksellä.

Hakemus toimeentulotuen takaisinperimisestä on tehtävä hallinto-oikeudelle TOTUL:n 20 §:n 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa kolmen vuoden ja 20 §:n 2 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa viiden vuoden kuluessa siitä, kun tuki on maksettu. Jos toimeentulotuki on päätetty periä takaisin korvausvelvollisen varoista vasta hänen kuoltuaan, hakemus tuen perimisestä on pantava vireille vuoden kuluessa korvausvelvollisen kuolemast (TOTUL 22 § 3 mom.).

Korvausvelvollista on kuultava ja hänelle on annettava mahdollisuus vapaaehtoisesti suostua takaisinperittävään määrään toimielimelle ennen kuin sitä koskeva hakemus toimitetaan hallinto-oikeudelle.

Hallinto-oikeudelle tehtävän hakemuksen tulee olla perusteltu. Siihen tulee liittää kysymyksessä olevat toimeentulotukipäätökset ja muut asiaan liittyvät selvitykset sekä selvitys korvausvelvollisen mahdollisuuksista suoritua korvausvelvollisuudesta (TOTUL 22 § 2 mom.).

8.5. Takaisinperintä ei saa vaarantaa toimeentuloa

Takaisinperintä ei saa vaarantaa korvausvelvollisen tai sellaisen henkilön toimeentuloa, josta hän pitää tai on velvollinen pitämään huolta (TOTUL 21 § 1 mom.). Siksi on toisinaan tarkoituksenmukaista luopua takaisinperinnästä silloinkin, kun siitä on määrätty toimeentulotukea myönnettäessä. Takaisinperinnän ei pidä aiheuttaa asiakkaalle uutta toimeentulotuen tarvetta eikä takaisinperintää saa kohdistaa vastaisiin toimeentulotukiin. Toimeentulotukihakemusta ei voida myöskään hylätä sillä perusteella, että aiemmin myönnetty toimeentulotuki voitaisiin periä takaisin.

Toimeentulotuen takaisinperinnän edellytyksenä on, että korvausvelvollisella on asiasta päätettäessä tai myöhemmin oikeus saada sellaisia tuloja tai varoja, joista korvaus voidaan periä (TOTUL 21 § 1 mom.).

Korvausvelvollisen vakinaista asuntoa, tarpeellista asuinirtaimistoa ja tarpeellisia työvälineitä ei voida hänen elinaikanaan pakkotoimin myydä tai muutoin käyttää toimeentulotuen takaisinperimiseen (TOTUL 21 § 2 mom.). Mainittu omaisuus jää perinnän ulkopuolelle korvausvelvollisen kuoltuakin, jos perintä vaarantaisi sellaisen henkilön toimeentuloa, josta hän on pitänyt tai olisi ollut velvollinen pitämään huolta (TOTUL 21 § 3 mom.).

Toimeentulotuen saaja oli tahallaan antanut erehdyttäviä tietoja tukea hakiessaan. Sosiaali- ja terveystieteiden lautakunta katsoi hakemuksessaan lääninoikeudelle, että harkittaessa tuen takaisin perimisen edellytyksiä oli otettava huomioon myös sellaiset päätöstä tehtäessä työttömänä olleen korvausvelvollisen tulot, joita hän tulisi aikanaan työhön päästessään saamaan. Lääninoikeus hylkäsi hakemuksen, koska lautakunta ei ollut esittänyt selvitystä siitä, että tuen saajalla oli käytettävissään varoja, joista liikaa myönnetty tuki voitaisiin periä takaisin vaarantamatta tuen saajan ja hänen lapsensa toimeentuloa. KHO pysytti lääninoikeuden päätöksen lopputuloksen katsoen, että korvausvelvollisen maksukykyä arvioitaessa ei voitu ottaa huomioon sellaisia tuloja tai varoja, jotka eivät olleet korvausvelvollisen käytettävissä tai joiden saamisesta ei ollut varmuutta. (KHO 9.6.1998 taltio 1092.)

9. MENETTELY TOIMEENTULOTUKIASIOISSA

9.1. Hallintomenettelyn yleiset vaatimukset

Keskeisimmät kaikissa toimeentulotukiasioissa noudatettavaa menettelyä koskevat säännökset sisältyvät lakiin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (jäljempänä asiakaslaki) sekä hallintomenettelylakiin (598/1982, HMenL). Hallintomenettelylaki korvataan 1.1.2004 alkaen uudella hallintolalla (434/2003, HL). Hallintolaki muuttaa jonkin verran menettelysäännösten asiasisältöä ja myös asioiden esittämisjärjestys on toinen kuin hallintomenettelylaissa. Tässä oppaassa viitataan ainoastaan uuden lain säännöksiin. Vuoden 2003 loppuun voimassa olevan hallintomenettelylain osalta voidaan käyttää hyväksi edellistä, vuoden 2001 toimeentulotukiopasta.

Perustuslain 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheutonta viivytystä. Hallintolakiin on otettu perustuslain säännöstä täsmentävät hyvää hallintoa koskevat yleissäännökset, joiden tarkoituksena on asettaa viranomaisten toiminnalle laadulliset vähimmäisvaatimukset. Hallintolain 2 luvussa mainitaan hyvän hallinnon perusteina muun muassa palveluperiaate ja neuvontavelvollisuus sekä vaatimus hyvästä kielenkäytöstä ja viranomaisten yhteistyöstä.

Tässä luvussa menettelysäännöksiä tarkastellaan lähinnä toimeentulotuen myöntämismenettelyä silmällä pitäen. Toimeentulotuen myöntämismenettelyä tulee kehittää siten, että kaikki avun tarpeessa olevat asiakkaat saavat toimeentulotuen mahdollisimman joustavasti ja kohtuullisessa ajassa. Tarvittaessa toimeentulotukiasioiden käsittelyä sosiaalitoimistossa voidaan parantaa työnjakoa kehittämällä esimerkiksi lisäämällä toimistohenkilöstön osuutta asioiden hoitamisessa. Tällöin tulee kuitenkin huolehtia henkilöstön riittävästä koulutuksesta toimeentulotukiasioiden osalta. Menettelyssä tulee myös huolehtia asiakkaan oikeusturvan toteutumisesta.

9.2. Toimeentulotukiasiat on käsiteltävä viivytyksettä

Toimeentulotukiasioiden käsittelyssä on esiintynyt viiveitä, kun toimeentulotukiasiakkaiden määrä on 1990-luvulla voimakkaasti kasvanut, eikä toimeentulotukiasioita käsittelevien viranhaltijoiden määrää ole kunnissa lisätty riittävästi. Siirtyminen kirjallisten toimeentulotukihakemusten käyttöön on nopeuttanut hakemusten käsittelyä joillakin paikkakunnilla, mutta ei ole poistanut ongelmaa. Suurissa kaupungeissa toimeentulotukipäätöstä on saattanut joutua odottamaan kolmesta seitsemäänkin viikkoa. Muun muassa eduskunnan oikeusasiamies on toistuvasti puuttunut viiveisiin.

Toimeentulotukilain 14 §:ään on 1.4.2001 voimaan tulleella lainmuutoksella (923/2000) lisätty uusi 4 momentti, jonka mukaan toimeentulotukiasiat on käsiteltävä kunnassa viivytyksettä. Myös hallintolaissa on käsittelyn viivytyksettömyyttä koskeva säännös (23 §). Sen mukaan asia on käsiteltävä ilman aiheetonta viivytystä. Viranomaisen on lisäksi annettava asianosaiselle hänen sitä pyytäessään arvio päätöksen antamisajankohdasta ja vastattava asian etenemistä koskeviin tiedusteluihin.

Lakiin ei ole kirjattu mitään aikarajaa viivytyksettömälle käsittelylle. Sosiaali- ja terveydenhuollon vuosien 2000 – 2003 tavoite- ja toimintaohjelman (TATO) eräänä tavoitteena on palvelujen saatavuuden varmistaminen (tavoite nro 7). Ohjelman toimenpidesuosituksen (32) mukaan kunnan tulee huolehtia toimeentulotukijärjestelmän hyvästä ja säännösten mukaisesta toiminnasta sekä varmistaa, että asiakkaan hakiessa toimeentulotukea asia otetaan käsiteltäväksi viimeistään viikon sisällä tuen tarpeen ilmoittamisesta. Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta on toimeentulotukilain 14 §:n uuden 4 momentin sisältäneen lakiesityksen johdosta antamassaan mietinnössä (StVM 23/2000 vp) todennut seuraavaa: ”Kun kyse on viimesijaisesta toimeentulon turvasta, valiokunta pitää tärkeänä, että TATO-ohjelmassa mainittuun tavoitteeseen päästään.”

Toimeentulotukijärjestelmän tavoitteena on, että kukaan ei jää vaille kiireellisesti tarvitsemaansa apua. Siksi sosiaalitoimistossa on syytä tarvittaessa järjestää päivystysluonteisia vastaanottoaikoja avun tarpeessa olevia asiakkaita varten ja muutoinkin huolehtia siitä, että tuen hakija saa tarvitsemansa avun riittävän ajoissa. Ajanvarausta tehtäessä tulisi ohjata asiakasta jättämään kirjallinen hakemus, mikäli vastaanottoaikaa ei voida järjestää kohdullisessa ajassa.

9.3. Toimeentulotukea haetaan kirjallisesti tai suullisesti

Hallintomenettelyssä saa käyttää asiamiestä ja avustajaa. Hakijan on kuitenkin tultava henkilökohtaisesti paikalle, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi (HL 12 § 1 mom.).

Asia pannaan vireille kirjallisesti tai viranomaisen suostumuksella suullisesti (HL 19 §). Suullinen vireillepano on perusteltua toimeentulotukiasioissa, jos siten voidaan edistää käsittelyn joustavuutta ja nopeutta. Suullinen hakemus tehdään yleensä henkilökohtaisesti viranomaisen luona. Toimeentulotuen tarpeen selvittäminen ei välttämättä aina edellytä henkilökohtaista asiointia. Suullinen hakemus voidaan siten poikkeuksellisesti esittää

myös puhelimitse. Tämä voi olla perusteltua esimerkiksi hakemusta uudistettaessa. Tällöinkin asiakkaan on kuitenkin tarvittaessa toimitettava tuen tarpeen selvittämiseksi välttämättömät tositteet. Kirjallinen hakemus voidaan toimittaa viranomaiselle myös postitse.

Asiaa vireille pantaessa on käytävä ilmi, mitä asia koskee (HL 16 §). Asiakasta tulisi ohjata selvittämään hakemuksessaan, mihin muihin kuin perusosaan kuuluviin menoihin toimeentulotukea mahdollisesti haetaan.

Viranomaisen tulee huolehtia siitä, että suullinen hakemus merkitään asiakirjaan (HL 42 §). Suullisen hakemuksen kirjaaminen on tärkeää, jotta ei syntyisi epäselvyyttä siitä, onko asiakkaan ollut tarkoitus hakea toimeentulotukea vai vain tiedustella sen myöntämisen edellytyksiä.

Toimeentulotuen hakemisen ja päätöksenteon nopeuttamiseksi olisi tarkoituksenmukaista, että hakemus tehdään lomakkeella, josta ilmenevät tuen suuruuteen vaikuttavat seikat ja johon myös päätös kirjataan.

Mikäli asia ei kuulu viranomaisen toimivaltaan, sen on pyrittävä selvittämään, mille viranomaiselle asia kuuluu ja selvissä tapauksissa huolehdittava asian siirtämisestä toimivaltaiselle viranomaiselle (HL 21 § 1 mom.).

9.4. Asiakkaan tietojenanto- ja ilmoitusvelvollisuus

Asiakkaan olosuhteet tulee huolellisesti selvittää ennen toimeentulotukipäätöksen tekemistä. Se lisää asiakkaan luottamusta päätösten oikeellisuuteen ja voi siten vähentää tarvetta muutoksenhakuun. Viranomaisen on huolehdittava asian selvittämisestä (HL 31 § 1 mom.). Asiakkaan on tarvittaessa esitettävä selvitystä vaatimuksensa perusteista ja muutoinkin myötävaikutettava vireille panemansa asian selvittämiseen (HL 31 § 2 mom.). Muiden selvitysten hankkiminen kuuluu viranomaiselle. Viranomaisen on osoitettava asiakkaalle, mitä selvityksiä hakemuksen ja siihen liitettyjen asiakirjojen lisäksi vielä tarvitaan ja asetettava asian laatuun nähden riittävä määräaika selvitysten antamiselle (HL 32 ja 33 §). Asiakasta on kuultava viranomaisen muualta saamien selvitysten johdosta, ellei kuuleminen ole esimerkiksi ilmeisen tarpeetonta (HL 34 §).

Asiakkaan tietojenanto- ja ilmoitusvelvollisuudesta säädetään toimeentulotukilain 17 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuen hakijan, hänen perheenjäsenensä ja elatusvelvollisensa sekä tarvittaessa heidän huoltajansa ja holhoojansa on annettava toimielimelle kaikki tiedossaan olevat toimeentulotukeen vaikuttavat välttämättömät tiedot. Tietojen antamiseen sovelletaan lisäksi vastaavasti mitä sosiaalihuoltolain 40 §:n 2—4 momentissa säädetään.

Toimeentulotuen saajan on välittömästi ilmoitettava toimielimelle 1 momentissa tarkoitetuissa tiedoissa tapahtuneista muutoksista.

Edellä 1 momentissa tarkoitettulle henkilölle on tarvittaessa varattava tilaisuus esittää selvitystä talouden erillisyydestä.

Pykälän 1 momentissa tarkoitettuja tietoja voivat olla muun muassa kuitit ja tositteet suoritetuista/suoritettavista maksuista, tulo- ja pankkitilitositteet, vuokrasopimus tai vastaavat tukea myönnettäessä tarvittavat asiakirjat.

Pykälän 3 momentti koskee toimeentulotukilain 3 §:n perheen määritelmään liittyviä selvityksiä yhdessä asuvien henkilöiden talouden erillisyydestä. Jos eri sukupuolta olevien henkilöiden oletetaan olevan avoliitossa, heille tulee antaa tarvittaessa mahdollisuus esittää selvitystä, onko kyseessä yhteistalous vai kaksi erillistä taloutta, millä on vaikutusta laskelman laatimiseen ja tuen määrään.

Käytännössä viranomaisen tulee jotenkin osoittaa yhteistaloudessa asuminen, mikäli se kiistetään. Ongelmallista on se, että esimerkiksi väestörekisterin tiedot voivat olla ristiriidassa muualta saatujen asumistietojen kanssa. Tarvittaessa asiaa voidaan pyrkiä selvittämään esimerkiksi kotikäynnein.

9.5. Kaikkiin hakemuksiin on annettava kirjallinen päätös

Kun toimeentulotukihakemus on pantu vireille, viranomaisella on velvollisuus käsitellä ja ratkaista asia. Hakijalla on oikeus saada hakemuksensa käsiteltäväksi, vaikka näyttäisi todennäköiseltä, että hakemukseen tulee kielteinen päätös. Päätös tehdään kirjallisesti silloinkin, kun hakemus on esitetty suullisesti viranomaisen suostumuksella. (Ks. asiakaslaki 6 §, HL 43 § 1 mom.)

Päätöksestä on käytävä selvästi ilmi päätöksen perustelut ja yksilöity tieto siitä, mihin asianosainen on oikeutettu tai velvoitettu taikka miten asia muuten on ratkaistu (HL 44 §). Päätöksessä tulee ottaa kantaa kaikkiin hakemuksessa esitettyihin vaatimuksiin.

Päätös on perusteltava ilmoittamalla sen perusteena olevat pääasialliset tosiseikat ja selvitykset sekä sovelletut säännökset (HL 45 § 1 mom.). Perusteleminen on tarpeen vain siltä osin kuin päätöksellä on osittain tai kokonaan hylätty jokin hakijan esittämistä vaatimuksista.

Viranhaltijapäätökseen on liitettävä ohjeet sen saattamiseksi lautakunnan käsiteltäväksi (SHL 45 § 2 mom.). Päätökseen liitettävistä ohjeista oikaisukeinon käyttämiseksi ja muutoksenhakuosoituksen sisällöstä säädetään hallintolaissa (46 ja 47 §). Viranhaltijan päätökseen liitettävän muutoksenhakuosoituksen tulee olla selkeä ja siitä tulee tarkasti ilmetä päätöksen tiedoksiantotapa sekä miten muutoksenhaku aika lasketaan.

9.6. Päätös on annettava tiedoksi

Ennen hallintolain voimaantuloa tiedoksi antamista koskevat yleissäännökset ovat laissa tiedoksiannosta hallintoasioissa (232/1966) ja asetuksessa tiedoksiannosta hallintoasioissa (662/1966). Hallintolain säätämisen yhteydessä edellä mainitut säädökset on kumottu 1.1.2004 alkaen ja niiden sisältämät säännökset on siirretty hallintolakiin. Hallintolain 9 luvussa säädetään tiedoksiannosta ja 10 luvussa tiedoksiannossa noudatettavasta menettelystä.

Päätös on annettava asianosaiselle tiedoksi (HL 54 §). Perhettä koskeva toimeentulotukipäätös tulisi antaa tiedoksi ensisijaisesti sille, joka on tukea hakenut. Päätöksen tiedoksi antaminen muullekin perheenjäsenelle on tarpeen esimerkiksi silloin, kun hänelle maksettava etuus on päätetty periä takaisin toimeentulotukilain 23 §:n nojalla. Muutoksenhakuai-ka ei ala kuluu, ellei päätöstä ole annettu tiedoksi.

Viranhaltijapäätösten tiedoksiannosta on erityissäännös sosiaalihoitolain 45 §:n 3 momentissa. Sen mukaan päätös voidaan antaa tiedoksi virkakirjeessä postitse. Tiedoksisaan-nin katsotaan tapahtuneen seitsemäntenä päivänä siitä, kun päätös asianomaisen ilmoitta-malla osoitteella varustettuna on annettu postin kuljetettavaksi.

Päätös voidaan antaa tiedoksi myös siten, että asiakirja luovutetaan asiakkaalle henkilökohtaisesti. Asiakkaalle on tällöin annettava joko erillinen tai päätökseen merkitty tiedok-siantotodistus, josta ilmenee tiedoksiannon toimittaja ja vastaanottaja sekä tiedoksiannon ajankohta (HL 60 § 2 mom.).

9.7. Toimeentulotuen asiakasta koskevien tietojen luovuttaminen, saanti ja salassapito

Joulukuun alussa 1999 voimaan tullut laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (julkisuuslaki, 621/1999) on julkisuus- ja salassapitosäännösten osalta yleislaki. Yleislakia täydentävät erityislait, kuten laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) sekä laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992).

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista tuli voimaan 1.1.2001. Lailla ku-mottiin muun muassa sosiaalihoitolain tietojen saantia ja salassapitoa koskeneet 56 – 58 pykälät ja niihin viitannut toimeentulotukilain 25 §. Asiakaslain soveltamisesta on julkaistu erillinen opas ”Sosiaalihuollon asiakkaan asema ja oikeudet” (STM, Oppaita 2001:11). Oppaassa käsitellään muun muassa seuraavia toimeentulotuen myöntämisen kannalta tär-keitä asioita:

- tietojen antaminen asiakkaalle ja hänen edustajalleen
- asiakirjasalaisuus
- suostumus tietojen antamiseen
- salassapito ja salassa pidettävien tietojen luovuttaminen
- vaitiolovelvollisuus ja tietojen hyväksikäyttökielto

- velvollisuus antaa sosiaalihuollon viranomaiselle salassa pidettäviä tietoja
- sosiaalihuollon viranomaisen oikeus saada virka-apua.

10. MUUTOKSENHAKU

Toimeentulotukilain 24 §:n mukaan muutoksenhausta toimeentulotukiasioissa säädetään sosiaalihuoltolain 7 luvussa. Sosiaalihuoltolain säännöksiä täydentävät hallintolain ja hallintolainkäyttölain (586/1996) yleiset säännökset.

Viranhaltijapäätökseen tyytymättömällä on oikeus saada päätös toimielimen käsiteltäväksi, jos hän 14 päivän kuluessa päätöksestä tiedon saatuaan sitä vaatii (SHL 45 § 2 mom.). Oikaisupyyntö voidaan tehdä kirjallisesti tai viranomaisen suostumuksella suullisesti, jolloin viranomaisen tulee merkitä se asiakirjaan (sosiaalihuoltoasetus 16 § 1 mom., HL 19 ja 42 §).

Toimielimen on käsiteltävä asia kiireellisenä (sosiaalihuoltoasetus 16 § 2 mom.). Toimielimen tulee asiaa käsitellessään noudattaa edellä mainittuja hallintolain säännöksiä asian selvittämisestä, päätöksestä ja päätöksen perusteleminen. Toimielimen päätös annetaan pääsääntöisesti tiedoksi postitse saantitodistusmenettelyä käyttäen (HL 60 §). Päätökseen on liitettävä valitusosoitus. Valitusosoituksen tulee olla selkeä ja siinä tulee mainita valitusviranomaisen, viranomaisen, jolle valituskirjelmä on toimitettava sekä valitusaika ja miten se lasketaan (HL 47 § 1 mom., hallintolainkäyttölaki 14 § 1 mom.). Lisäksi valitusosoituksessa on selostettava säännökset valituskirjelmän sisällöstä ja liitteistä sekä valituksen perille toimittamisesta (HL 47 § 2 mom., hallintolainkäyttölaki 14 § 2 ja 3 mom., 23 §, 24 §, 25 § ja 26 §).

Oikaisuvaatimuksen käsitteleminen sosiaalilautakunnassa oli hallintomenettelyä. Vs. sosiaalijohtaja ei ollut hallintomenettelylain 10 §:n 1 momentin 6 kohdassa tarkoitetulla tavalla esteellinen toimimaan sosiaalilautakunnan sihteerinä sillä perusteella, että hän oli ratkaissut lautakunnan alaisena viranhaltijana asian. Hallinto-oikeuden ei olisi tullut kumota sosiaalilautakunnan päätöstä. (KHO 1.3.2001, taltio 344.)

Toimielimen päätökseen haetaan muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksi saamisesta. Valitus voidaan antaa sanottuna aikana myös toimielimelle, jonka tulee oman lausuntonsa ohella toimittaa se hallinto-oikeudelle (SHL 46 § 1 mom.).

Hallinto-oikeuden päätökseen, joka koskee toimeentulotuen antamista tai määrää voi haakea muutosta valittamalla korkeimmasta hallinto-oikeudesta, jos korkein hallinto-oikeus myöntää valituslupan (SHL 49 § 2 mom.). Toimeentulotuen takaisinperimistä koskevasta hallinto-oikeuden päätöksestä voi valittaa korkeimpaan hallinto-oikeuteen ilman valituslupamenettelyä.

Hallintolainkäyttölaissa (586/1996) säädetään mahdollisuudesta hakea hallintoasiassa tehtyyn lainvoiman saaneeseen päätökseen muutosta ylimääräisillä muutoksenhakukeinoilla, joita ovat kantelu, menetetyn määräajan palauttaminen ja purku.

Kunnan viranomaisen tekemät toimeentulotukipäätökset tulee panna välittömästi täytäntöön mahdollisesta muutoksenhausta huolimatta (SHL 47 § 1 mom.). Eduskunnan oikeusasiamies on tähdentänyt ratkaisukäytännössään, että myös toimeentulotuen myöntämiseen velvoittavat hallinto-oikeuden päätökset tulee panna kiireellisesti täytäntöön.

11. TOIMEENTULOTUESTA TIEDOTTAMINEN

Sosiaalihuoltoon kuuluvana velvollisuutena kunnan on huolehdittava sosiaalihuoltoa ja muuta sosiaaliturvaa koskevan tiedotustoiminnan järjestämisestä (SHL 13 §). Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta korostaa valiokuntamietinnössään, että toimeentulotuen saamisen edellytyksistä ja tuen sisällöstä tulee tiedottaa siten, että tuen tarpeessa olevat osaavat käyttää oikeuttaan tuen saamiseen. Toimeentulotuesta kertovaa aineistoa tulisi valiokunnan mielestä olla kunnassa riittävästi saatavilla sosiaalitoimistoissa ja muissa yleisissä asiointipaikoissa. Tarvittaessa kunnat voivat laatia yhteistyössä muiden kuntien kanssa toimeentulotukea koskevia esitteitä.

12. KUNTIEN OHJEET TOIMEENTULOTUESTA

Kunnilla on edelleenkin mahdollisuus antaa omia soveltamisohjeita toimeentulotuesta. Näiden ohjeiden osalta tulee kuitenkin ottaa huomioon, että ne eivät saa rajoittaa viranhaltijoiden harkintaa päätettäessä perheen tai yksilön oikeudesta toimeentulotukeen tai muutoinkaan olla ristiriidassa lainsäädännön kanssa. Ohjeiden tarkoituksena on siten lähinnä korostaa yhdenvertaisuusperiaatteen toteutumista kunnassa. Ohjeilla ei voida sivuuttaa lain säännöksiä.

13. LISÄTIEDOT

Lisätietoja antavat tarvittaessa lääninhallitusten sosiaali- ja terveysasioista vastaavat yksiköt sekä sosiaali- ja terveysministeriön perhe- ja sosiaaliosasto, puhelin (09) 160 01.

Laki

toimeentulotuesta

30.12.1997/1412 (HE 217/1997)

Laki 22.9.2000/815 – HE:137/1997; laki 3.11.2000/923 – HE:134/2000;
laki 2.3.2001/191 – HE:184/2000; laki 14.6.2001/535 – HE 59/2001;
laki 21.12.2001/1410 – HE 155/2001; laki 30.12.2002/1294 – HE 115/2002

1 luku

Yleiset säännökset

1 §

Toimeentulotuen tarkoitus

Toimeentulotuki on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen taloudellinen tuki, jonka tarkoituksena on turvata henkilön ja perheen toimeentulo ja edistää itsenäistä selviytymistä. Toimeentulotuen avulla turvataan henkilön ja perheen ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo.

Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on edistää henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta. (3.11.2000/923)

Matkakorvauksen tarkoituksena on tukea henkilön osallistumista kuntouttavaan työhönsä. (2.3.2001/191)

2 §

Oikeus toimeentulotukeen

Jokaisella on oikeus saada toimeentulotukea, jos hän on tuen tarpeessa eikä voi saada toimeentuloa ansiotyöllään, yrittäjätoiminnallaan, toimeentuloa turvaavien muiden etuuksien avulla, muista tuloistaan tai varoistaan, häneen nähden elatusvelvollisen henkilön huolenpidolla tai muulla tavalla.

Jokaisella on velvollisuus kykynsä mukaan pitää huolta itsestään ja omasta elatuksestaan

sekä, siinä laajuudessa kuin avioliittolaissa (234/1929), lapsen elatuksesta annetussa laissa (704/1975) ja muussa laissa säädetään, puolisonsa sekä alaikäisten lastensa ja otto-lastensa elatuksesta.

2 a § (30.12.2002/1294)

Velvollisuus ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi

Toimeentulotukea hakeva 17–64-vuotias henkilö on velvollinen ilmoittautumaan työttömänä työnhakijana työvoimatoimistoon, ellei hän:

- 1) ole työssä palkansaajana tai yrittäjänä;
- 2) opiskele päätoimisesti;
- 3) ole työttömyysturvalain (1290/2002) 3 luvun 3 §:n 1 momentissa tai 4 §:n 1–5 kohdassa tarkoitettu henkilö;
- 4) ole laitoshoidon tai lääkärin toteaman sairauden vuoksi esteellinen vastaanottamaan työtä; tai
- 5) ole muun edellä mainittuihin verrattavan hyväksyttävän syyn vuoksi esteellinen vastaanottamaan työtä.

Jos toimeentulotuen hakija ei ilmoittaudu työvoimatoimistoon työnhakijaksi, toimeentulotuen perusosan suuruutta voidaan alentaa hänen osaltaan siten kuin tämän lain 10 §:ssä säädetään.

3 §

Perhe

Tässä laissa tarkoitetaan perheellä yhteistaloudessa asuvia vanhempia, vanhemman ala-

ikäistä lasta ja ottolasta, aviopuolisoita sekä miestä ja naista, jotka elävät avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Toimeentulotukea myönnettäessä kaikkia perheenjäseniä pidetään toimeentulotuen saajina tuen maksamispäivästä lukien. Toimeentulotuen katsotaan jakautuvan sen saajien kesken kullekin yhtä suurena osuutena, jolleivät olosuhteet muuta osoita.

4 §

Toimeenpano

Tämän lain mukaisia tehtäviä hoitaa kunnassa sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:ssä tarkoitettu kunnan määräämä monijäseninen toimielin (*toimielin*).

5 §

Valtionosuus

Tämän lain nojalla kunnan järjestämään toimintaan sovelletaan sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta annettua lakia (733/1992), jollei lailla toisin säädetä.

2 luku

Toimeentulotuen rakenne ja suuruus

6 §

Toimeentulotuen määräytyminen

Toimeentulotuen määrä on tämän lain mukaan määriteltujen menojen sekä käytettävissä olevien tulojen ja varojen erotus.

7 §

Huomioon otettavat menot

Toimeentulotukea myönnettäessä otetaan huomioon perusosalla katettavat menot (*perusosa*) ja tarpeellisen suuruusina huomioon otettavat menot (*lisäosa*).

Perusosalla katettaviin menoihin kuuluvat

ravintomenot, vaatemenot, vähäiset terveydenhuoltomenot sekä henkilökohtaisesta ja kodin puhtaudesta, paikallisliikenteen käytöstä, sanomalehden tilauksesta, televisioluvasta, puhelimen käytöstä ja harrastus- ja virkistystoiminnasta aiheutuvat menot sekä vastaavat henkilön ja perheen jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot. Lisäksi perusosaan sisältyy seitsemän prosenttia tarpeellisen suuruudesta asumistukilain (408/1975) 6 §:ssä tarkoitettujen asumismenojen määrästä.

Lisäosalla katetaan tarpeen mukaan muut kuin perusosaan sisältyvät asumis- ja terveydenhuoltomenot ja muut henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat menot siten kuin asetuksella tarkemmin säädetään.

8 §

Eräiden menojen vähentäminen

Menoja ei oteta huomioon toimeentulotukeen oikeuttavina siltä osin kuin ne korvataan tai niitä vastaava etuus saadaan muulla perusteella.

9 §

Perusosan suuruus

Toimeentulotuen perusosa kuukautta kohti on:

1) yksin asuvalla henkilöllä ja yksinhuoltajalla kansaneläkelaisissa (347/1956) tarkoitettussa ensimmäisessä kuntaryhmässä 361,86 euroa ja toisessa kuntaryhmässä 346,29 euroa; (14.6.2001/535)

2) muulla kuin 1 kohdassa tarkoitettulla 18 vuotta täyttäneellä henkilöllä 85 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta, jollei 3 kohdasta muuta johdu;

3) vanhempansa luona asuvalla 18 vuotta täyttäneellä henkilöllä 73 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta;

4) 10–17-vuotiaalla lapsella 70 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta; sekä

5) alle 10-vuotiaalla lapsella 63 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta.

Edellä 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettu perusosa kuuluu myös vanhemmalle, joka

asuu yhdessä 18 vuotta täyttäneen lapsensa kanssa eikä ole avioliitossa tai elä tämän lain 3 §:n 1 momentin mukaisissa avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Jos perheeseen kuuluu useampia 1 momentin 4 ja 5 kohdassa tarkoitettuja lapsia, perusosa on toisesta lapsesta viisi prosenttiyksikköä ja kolmannelta ja kustakin seuraavasta lapsesta kymmenen prosenttiyksikköä alempi kuin 1 momentissa säädetään.

Perusosan indeksitarkistuksesta säädetään asetuksella.

10 §

Alennettu perusosa

Perusosan suuruutta voidaan alentaa enintään 20 prosenttia sellaisen henkilön osalta, jonka toimeentulotuen tarve aiheutuu siitä, että:

1) henkilö on ilman perusteltua syytä kieltäytynyt yksilöidysti ja todistetusti tarjotusta työstä tai sellaisesta työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä, joka kohtuullisen pitkän ajan turvaisi hänen toimeentulonsa tai jos hän on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei työtä tai työvoimapolitiittista toimenpidettä ole voitu tarjota;

2) maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetussa laissa (493/1999) tarkoitettu maahanmuuttaja on ilman perusteltua syytä kieltäytynyt kotoutumissuunnitelman laatimisesta tai osallistumasta kotoutumissuunnitelmassa yksilöidysti sovittuihin, työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin taikka jos hän on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei kotoutumissuunnitelmaa ole voitu laatia;

3) kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain (189/2001) 3 §:ssä tarkoitettu henkilö on kieltäytynyt osallistumasta aktivointisuunnitelman laatimiseen; tai

4) kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain 3 §:n 1 momentissa tarkoitettu henkilö on ilman työttömyysturvalain 8 luvun 7 §:ssä tarkoitettua pätevää syytä kieltäytynyt kuntouttavasta työtoiminnasta taikka keskeyttänyt tai omasta syystään joutunut keskeyttämään kuntouttavan työtoiminnan. (30.12.2002/1294)

Perusosan alentamisen yhteydessä on aina

laadittava, mikäli mahdollista yhdessä toimeentulotuen hakijan ja tarvittaessa yhteistyössä työvoimaviranomaisten ja muiden viranomaisten kanssa suunnitelma toiminnasta asiakkaan itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi.

Perusosan suuruutta voidaan alentaa 1 momentissa säädettyä enemmän, kuitenkin yhteensä enintään 40 prosenttia:

1) jos henkilön toistuvasta 1 momentissa tarkoitettua menettelystä on pääteltävissä, ettei hän halua ottaa vastaan työtä tai osallistua julkisesta työvoimapalvelusta annetussa laissa (1295/2002), maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetussa laissa tai kuntouttavasta työtoiminnasta annetussa laissa tarkoitettuihin toimenpiteisiin; tai

2) jos henkilö sen jälkeen, kun hänen toimeentulotuen perusosaansa on alennettu 1 momentissa tarkoitettulla tavalla, kieltäytyy ilman perusteltua syytä työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä tai jos hän toiminnallaan aiheuttaa sen, ettei työvoimapolitiittista toimenpidettä voida tarjota ja hän tämän lisäksi kieltäytyy ilman perusteltua syytä 2 momentissa tarkoitettua suunnitelman mukaisesta toimintakykyä edistävästä toiminnasta. (30.12.2002/1294)

Edellä 1 ja 3 momentissa tarkoitettu alentaminen voidaan tehdä vain edellyttäen, että alentaminen ei vaaranna ihmisarvoisen elämän edellyttämän turvan mukaista välttämättömyyttä toimeentuloa eikä alentamista voida pitää muutenkaan kohtuuttomana. Alentaminen voi olla kestoltaan enintään kaksi kuukautta kerrallaan kieltäytymisestä tai laiminlyönnistä lukien.

10 a § (30.12.2002/1294)

Toimintaraha ja matkakorvaus

Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaiseen kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla toimeentulotuen saajalle maksetaan julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain 10 luvun 3 §:n 1 momentissa tarkoitettua ylläpitokorvauksen suuruinen toimintaraha osallistumispäivää kohti. Toimintaraha maksetaan korotettuna noudattaen, mitä työvoi-

mapoliittiseen aikuiskoulutukseen osallistuvalla opiskelijalla maksettavan korotetun ylläpitokorvauksen määrästä ja saamisedellytyksistä säädetään julkisesta työvoimapolvelusta annetun lain 10 luvun 3 §:n 2 momentissa. Toimintarahaa ei kuitenkaan suoriteta niiltä päiviltä, joilta henkilö saa työttömyysturvalain 7 luvun 8 §:ssä tarkoitettua ylläpitokorvausta.

Lisäksi kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla maksetaan osallistumisesta aiheutuvista matkakuluista toimeentulotukena matkakorvausta halvimman matkustustavan mukaisesti.

11 §

Huomioon otettavat tulot

Tuloina otetaan huomioon henkilön ja perheenjäsenten käytettävissä olevat tulot.

Tuloina ei kuitenkaan oteta huomioon:

1) vähäisiksi katsottavia avustuksia ja ansiotuloja;

2) tuloja, siltä osin kuin ne vastaavat työmatkamenot ja muita työssäkäynnistä aiheutuvia menoja;

3) vähintään 20:tä prosenttia ansiotuloista, kuitenkin enintään 100 euroa kuukaudessa; (21.12.2001/1410, 3 kohta on väliaikaisesti muutetussa muodossaan voimassa 1.4.2002–31.3.2005. Pysyvässä muodossa 3 kohta kuuluu:

3) kunnan harkitsemalla, muuta kuin 2 kohdassa tarkoitettua osaa ansio- tai yrittäjätuloista, joiden hankkimisen voidaan katsoa edistävän tuen saajan omatoimista selviytymistä;)

4) äitiysavustuslain (477/1993) mukaista äitiysavustusta, kansaneläkelain (347/1956) mukaista eläkkeensaajien hoitotukea, vammaistukilain (124/1988) mukaista vammaistukea eikä lapsen hoitotuesta annetun lain (444/1969) mukaista lapsen hoitotukea;

4 a) työttömyysturvalaissa tai julkisesta työvoimapolvelusta annetussa laissa tarkoitettua ylläpitokorvausta sekä kuntoutusrahalain (611/1991) 24 a §:ssä tarkoitettua ylläpitokorvausta; (30.12.2002/1294)

5) alle 18-vuotiaan lapsen säännöllisiä tuloja siltä osin kuin ne ylittävät hänen osaltaan 7 §:n nojalla huomioon otettavat menot; eikä

6) edellä 8 §:ssä tarkoitettuja korvauksia ja tuloja.

12 §

Huomioon otettavat varat

Varoina otetaan huomioon henkilön ja perheenjäsenten toimeentulotukea myönnettäessä käytettävissä olevat varat.

Varoina ei kuitenkaan oteta huomioon:

1) henkilön tai perheen käytössä olevaa vakinaista asuntoa eikä tarpeellista asuinirtoimistoa;

2) tarpeellisia työ- ja opiskeluvälineitä;

3) alle 18-vuotiaan lapsen varoja siltä osin kuin ne ylittävät hänen osaltaan 7 §:n nojalla huomioon otettavat menot; eikä

4) muita varoja, joiden katsotaan olevan tarpeen jatkuvan toimeentulon turvaamiseksi.

13 § (3.11.2000/923)

Ehkäisevä toimeentulotuki

Kunta myöntää päättämiensä perusteiden mukaan ehkäisevää toimeentulotukea 1 §:n 2 momentissa mainittujen tavoitteiden saavuttamiseksi.

Ehkäisevää toimeentulotukea voidaan myöntää muun muassa tuen saajan aktivointia tukeviin toimenpiteisiin, asumisen turvaamiseksi, ylivelkaantumisesta tai taloudellisen tilanteen äkillisestä heikentymisestä aiheutuvien vaikeuksien lieventämiseksi sekä muihin tuen saajan omatoimista suoriutumista edistäviin tarkoituksiin.

3 luku

Menettely toimeentulotukiasioissa

14 §

Toimeentulotuen hakeminen ja myöntäminen

Toimeentulotuen myöntää hakemuksesta sen kunnan toimielin, jonka alueella henkilö tai perhe vakinaisesti oleskelee.

Jos henkilö tai perhe muutoin kuin satunnaisesti oleskelee useammassa kuin yhdessä kunnassa, toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella oleskelusta henkilön tai perheen menot johtuvat.

Jos tuen tarve on kiireellinen, toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jossa perhe tai henkilö oleskelee hakemusta tehtäessä.

Toimeentulotukiasiat on käsiteltävä kunnassa viivytyksettä. (3.11.2000/923)

15 §

Toimeentulotuen määrätymisaika

Toimeentulotuki määrätään kuukaudelta. Toimeentulotuki voidaan tarpeen mukaan myöntää ja maksaa kuukautta lyhyemmältä tai pidemmältä ajalta.

Toimeentulotuen perusteena olevia 7 §:ssä tarkoitettuja menoja sekä 11 ja 12 §:ssä tarkoitettuja tuloja ja varoja laskettaessa menot, tulot ja varat otetaan huomioon siltä ajanjaksolta, jota koskevana toimeentulotuki määrätään. Tulo voidaan kuitenkin jakaa eriin otettavaksi huomioon useampana toimeentulotuen määräämisen ajanjaksona, jos se tulon kertaluonteisuus taikka sen saamisen peruste tai käyttötarkoitus huomioon ottaen on kohdullista.

Sellainen ansiotulo, joka ei ole ollut tiedossa toimeentulotuesta päätettäessä, voidaan ottaa jälkikäteen tulona huomioon, jos toimeentulotukea haetaan päätöstä seuraavien kahden ensimmäisen kalenterikuukauden aikana, jollei sitä voida pitää kohtuuttomana. Tukea myönnettäessä on tuen hakijalle ilmoitettava mahdollisuudesta ottaa kyseessä oleva tulo huomioon taannehtivasti. (21.12.2001/1410, lisätty 3 momentti on väliaikaisesti voimassa 1.4.2002–31.3.2005.)

Toimeentulotuki tai osa siitä voidaan erityisestä syystä takautuvasti myöntää toteennäytettyjen toimeentulotukeen oikeuttavien menojen maksamiseen.

16 §

Toimeentulotuen maksaminen

Toimeentulotuki maksetaan tuen hakijalle käytettäväksi hänen ja hänen perheensä elatukseen.

Toimeentulotuki voidaan erityisestä syystä maksaa tuen hakijan perheenjäsenelle tai tuen saajasta huolehtivalle henkilölle käytettä-

väksi tuen saajan elatukseen tai muutoin käyttää hänen toimeentulostaan aiheutuvien menojen suorittamiseen.

17 §

Tietojenanto- ja ilmoitusvelvollisuus

Toimeentulotuen hakijan, hänen perheenjäsenensä ja elatusvelvollisensa sekä tarvittaessa heidän huoltajansa ja holhoojansa on annettava toimielimelle kaikki tiedossaan olevat toimeentulotukeen vaikuttavat välttämättömät tiedot. Tietojen antamiseen sovelletaan lisäksi vastaavasti mitä sosiaalihuoltolain 40 §:n 2–4 momentissa säädetään.

Toimeentulotuen saajan on välittömästi ilmoitettava toimielimelle 1 momentissa tarkoitetuissa tiedoissa tapahtuneista muutoksista.

Edellä 1 momentissa tarkoitettulle henkilölle on tarvittaessa varattava tilaisuus esittää selvitystä talouden erillisyydestä.

18 §

Toimeentulotuen tarkistaminen

Toimeentulotuki tarkistetaan, jos henkilön tai perheen olosuhteissa tai tuen tarpeessa tapahtuu muutoksia.

4 luku

Toimeentulotuen takaisinperintä

19 §

Takaisinperintäkielto

Toimeentulotukea ei saa periä takaisin, ellei tässä luvussa toisin säädetä.

20 §

Takaisinperinnän perusteet

Päättyessään toimeentulotuen myöntämisestä toimielin voi samalla määrätä, että toimeentulotuki tai osa siitä peritään takaisin:

1) tuen saajalta, jos hänellä on tuloja tai varoja tai oikeus elatusta turvaavaan etuuteen,

mutta tulot, varat tai etuus eivät ole tukea myönnettäessä hänen määrättävinään tai hän ei muusta syystä voi niitä silloin käyttää;

2) tuen saajalta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt velvollisuuden pitää huolta omasta elatuksestaan;

3) tuen saajalta, jos tuen myöntäminen on aiheutunut lakkoon osallistumisesta, kuitenkin vain lakkoon osallistuneelle itselleen myönnetyn tuen osalta; sekä

4) tuen saajan elatusvelvolliselta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt elatusvelvollisuutensa.

Jos tuen myöntäminen on perustunut tahallaan annettuihin erehdyttäviin tietoihin tai 17 §:ssä säädetyn ilmoitusvelvollisuuden tahalliseen laiminlyöntiin, kunta voi periä tuen takaisin näiden tietojen antajalta tai ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöneeltä siltä osin kuin tuen myöntäminen on perustunut tästä syystä virheellisiin tietoihin.

21 §

Takaisinperinnän edellytykset ja esteet

Toimeentulotuen takaisinperinnän edellytyksenä on, että korvausvelvollisella asiasta päätettäessä tai myöhemmin on oikeus saada sellaisia tuloja tai varoja, joista korvaus voidaan periä vaarantamatta korvausvelvollisen tai sellaisen henkilön toimeentuloa, josta hän pitää huolta tai on velvollinen pitämään huolta.

Korvausvelvollisen vakinaista asuntoa, tarpeellista asuinirtaimistoa ja tarpeellisia työvälineitä ei voida hänen elinaikanaan pakko-toimin myydä tai muutoin käyttää toimeentulotuen takaisinperintään.

Toimeentulotukea ei voida periä takaisin 2 momentissa tarkoitetuista varoista korvausvelvollisen kuoltuaan, jos periminen vaarantaisi sellaisen henkilön toimeentuloa, josta hän on pitänyt huolta tai olisi ollut velvollinen pitämään huolta.

22 §

Takaisinperinnästä päättäminen

Hakemus toimeentulotuen takaisinperinnästä on tehtävä [lääninoikeudelle] 20 §:n

1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa kolmen vuoden ja 20 §:n 2 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa viiden vuoden kuluessa siitä, kun tuki on maksettu.

Hakemukseen on liitettävä tarpeellinen selvitys toimeentulotuen myöntämisen syistä sekä korvausvelvollisesta ja tämän edellytyksistä korvauksen suorittamiseen.

Jos tukea myönnettäessä on päätetty, että tuki peritään korvausvelvollisen varoista vasta hänen kuoltuaan, hakemus tuen perimisestä on pantava vireille vuoden kuluessa korvausvelvollisen kuolemasta.

23 §

Takaisinperintä odotettavissa olevasta etuudesta

Jos toimeentulotukea on myönnetty joko kokonaan tai osaksi ennakkona odotettavissa olevaa eläkettä, elatusapua, avustusta tai muuta jatkuvaa taikka kertakaikkista tuloa, korvausta tai saamista vastaan, toimitilin voi periä ja nostaa sen estämättä, mitä muussa laissa säädetään, henkilölle tulevat edellä tarkoitettut tulot, korvaukset ja saamiset siltä ajalta, jolta tukea on annettu ennakkona, ja käyttää niitä ennakkona annetun tuen takaisinperintään. Toimielimen on suoritettava toimeentulotuen takaisinperintään käytettyjen varojen jälkeen jäljelle jäävät varat välittömästi tuen saajalle.

Jos toimitilin on ilmoittanut 1 momentissa tarkoitettun tulon, korvauksen tai saamisen suorittajalle vähintään kaksi viikkoa ennen maksupäivää, että tuloa, korvausta tai saamista ei saa suorittaa tuen saajalle itselleen, suoritus voi tapahtua laillisin vaikutuksin vain toimielimelle.

5 luku

Erinäiset säännökset

24 §

Muutoksenhaku

Muutoksenhausta tässä laissa tarkoitetuissa asioissa on voimassa, mitä sosiaalihuoltolain

7 luvussa säädetään.

25 §

25 § on kumottu L:lla 22.9.2000/815.

26 §

Ulosmittaus- ja siirtokielto

Toimeentulotukea ei saa ulosmitata.
Sopimus, joka tarkoittaa tähän lakiin perustuvan oikeuden siirtämistä toiselle henkilölle, on mitätön.

27 §

Tarkemmat säännökset

Tarkemmat säännökset tämän lain täytäntöönpanosta annetaan tarvittaessa asetuksella.

28 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä maaliskuuta 1998.

Tätä lakia sovelletaan sen voimaantulon jälkeen tehtäviin toimeentulotukea koskeviin päätöksiin.

Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

Asetus
toimeentulotuesta
30.1.1998/66

Asetus 8.2.2001/112
Asetus 15.11.2001/1000

1 §

mismenoja.

Lisäosalla katettavat menot

2 § (15.11.2001/1000)

Toimeentulotuen lisäosalla katetaan tarpeellisen suuruisena:

Perusosan tarkistaminen

1) muu kuin perusosaan sisältyvä osuus asumistukilain (408/1975) 6 §:ssä tarkoitettujen asumismenojen määrästä ja muut asumisesta aiheutuvat menot;

Toimeentulotuesta annetun lain 9 §:ssä säädettyjä perusosan määriä tarkistetaan siten kuin kansaneläkeindeksistä annetussa laissa (456/2001) säädetään.

2) muut kuin perusosaan sisältyvät terveydenhuoltomenot;

3 §

3) lasten päivähoitomenot; sekä

Voimaantulo

4) henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeelliseksi harkitut menot.

Tämä asetus tulee voimaan 1 päivänä maaliskuuta 1998.

Henkilön tai perheen erityisenä tarpeena tai olosuhteena voidaan pitää esimerkiksi pitkäaikaista toimeentulotuen saamista, pitkäaikaista tai vaikeaa sairautta sekä lasten harrastustoimintaan liittyviä erityisiä tarpeita. (8.2.2001/112)

Toimeentulotuesta annetun lain 9 §:ssä säädetty perusosan määrät, sellaisina kuin ne ovat laissa 535/2001, vastaavat sitä kansaneläkeindeksin pistelukua, jonka mukaan vuoden 2001 tammikuussa maksettavina olevien kansaneläkkeiden suuruus lasketaan. (15.11.2001/1000)

Edellä 1 momentin 4 kohdan mukaisina menoina voidaan poikkeuksellisesti ottaa huomioon myös toimeentulotuesta annetun lain (1412/1997) 7 §:n 2 momentin nojalla toimeentulotuen perusosalla katettavia asu-

Ennen asetuksen voimaantuloa voidaan ryhtyä asetuksen täytäntöönpanon edellyttämisiin toimenpiteisiin.

Hallintolaki

6.6.2003/434

I OSA

YLEISET SÄÄNNÖKSET

1 luku

Lain tarkoitus ja soveltamisala

1 §

Lain tarkoitus

Tämän lain tarkoituksena on toteuttaa ja edistää hyvää hallintoa sekä oikeusturvaa hallintoasioissa. Lain tarkoituksena on myös edistää hallinnon palvelujen laatua ja tulokellisuutta.

2 §

Soveltamisala

Tässä laissa säädetään hyvän hallinnon perusteista sekä hallintoasiassa noudatettavasta menettelystä.

Tätä lakia sovelletaan valtion viranomaisissa, kunnallisissa viranomaisissa ja itsenäisissä julkisoikeudellisissa laitoksissa sekä eduskunnan virastoissa ja tasavallan presidentin kansliassa (*viranomainen*).

Tätä lakia sovelletaan valtion liikelaitoksissa, julkisoikeudellisissa yhdistyksissä sekä yksityisissä niiden hoitaessa julkisia hallinto-tehtäviä.

3 §

Soveltaminen hallintosopimuksiin

Tätä lakia sovellettaessa hallintosopimuksella tarkoitetaan viranomaisen toimivaltaan

kuuluvaa sopimusta julkisen hallintotehtävän hoitamisesta tai sopimusta, joka liittyy julkisen vallan käyttöön.

Hallintosopimusta tehtäessä on noudatettava hyvän hallinnon perusteita ja riittävällä tavalla turvattava niiden henkilöiden oikeudet sopimuksen valmistelussa sekä mahdollisuudet vaikuttaa sopimuksen sisältöön, joita sovittava asia koskee.

4 §

Soveltamisalan rajaukset

Tätä lakia ei sovelleta lainkäyttöön, esitutkintaan, poliisitutkintaan eikä ulosottoon. Lakia ei sovelleta myöskään sotilaskäskyihin eikä muihin tehtävän tai muun toimenpiteen suorittamista koskeviin hallinnon sisäisiin määräyksiin.

Tämän lain säännöksiä ei sovelleta ylimpien laillisuusvalvojen harjoittamaan laillisuusvalvontaan, ellei erikseen toisin säädetä.

Käsiteltäessä hallintokanteluasioita muissa kuin 2 momentissa tarkoitetuissa viranomaisissa on noudatettava hyvän hallinnon perusteita sekä turvattava niiden henkilöiden oikeudet, joita asia välittömästi koskee. Kanteluasiassa annettavaan ratkaisuun ja sen tiedoksiantoon sovelletaan tämän lain säännöksiä.

5 §

Suhde muuhun lainsäädäntöön

Jos muussa laissa on tästä laista poikkeavia säännöksiä, niitä sovelletaan tämän lain asemesta.

Hallintoasian sähköisestä vireillepanosta ja käsittelystä sekä päätöksen sähköisestä tie-

doksiannosta säädetään sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa annetussa laissa (13/2003).

Hallintoasiassa noudatettavasta menettelystä Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa säädetään kirkkolaissa (1054/1993).

2 luku

Hyvän hallinnon perusteet

6 §

Hallinnon oikeusperiaatteet

Viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti sekä käytettävä toimivaltansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttyihin tarkoituksiin. Viranomaisen toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Niiden on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia.

7 §

Palveluperiaate ja palvelun asianmukaisuus

Asiointi ja asian käsittely viranomaisessa on pyrittävä järjestämään siten, että hallinnossa asioiva saa asianmukaisesti hallinnon palveluita ja viranomainen voi suorittaa tehtävänsä tuloksellisesti.

8 §

Neuvonta

Viranomaisen on toimivaltansa rajoissa annettava asiakkailleen tarpeen mukaan hallintoasian hoitamiseen liittyvää neuvontaa sekä vastattava asiointia koskeviin kysymyksiin ja tiedusteluihin. Neuvonta on maksutonta.

Jos asia ei kuulu viranomaisen toimivaltaan, sen on pyrittävä opastamaan asiakas toimivaltaiseen viranomaiseen.

9 §

Hyvän kielenkäytön vaatimus

Viranomaisen on käytettävä asiallista, sel-

keää ja ymmärrettävää kieltä.

Asiakkaan oikeudesta käyttää omaa kieltään viranomaisessa asioidessaan on voimassa, mitä siitä erikseen säädetään tai mitä johdetaan Suomea sitovista kansainvälisistä sopimuksista.

10 §

Viranomaisten yhteistyö

Viranomaisen on toimivaltansa rajoissa ja asian vaatimassa laajuudessa avustettava toista viranomaista tämän pyynnöstä hallinto tehtävän hoitamisessa sekä muutoinkin pyrittävä edistämään viranomaisten välistä yhteistyötä.

Viranomaisten välisestä virka-avusta säädetään erikseen.

3 luku

Asianosaisasema ja puhevallan käyttäminen

11 §

Asianosainen

Hallintoasiassa asianosainen on se, jonka oikeutta, etua tai velvollisuutta asia koskee.

12 §

Asiamies ja avustaja

Hallintoasiassa saa käyttää asiamiestä ja avustajaa. Päämiehen on kuitenkin tultava henkilökohtaisesti paikalle, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi. Asiamiehen on esitettävä valtakirja tai muulla luotettavalla tavalla osoitettava olevansa oikeutettu edustamaan päämiestä. Valtakirja on viranomaisen määräyksestä yksilöitävä, jos toimivallasta tai toimivallan laajuudesta on epäselvyyttä. Asiantajan ja julkisen oikeusavustajan tulee esittää valtakirja ainoastaan, jos viranomaisen niin määrää.

Jos asiamies tai avustaja on tehtävänsä sopimaton, viranomaisen voi kieltää tätä esiintymästä asiassa siinä viranomaisessa. Kiellosta on ilmoitettava päämiehelle ja va-

rattava tälle tilaisuus uuden asiamiehen tai avustajan hankkimiseen.

Viranomaisen antamasta esiintymiskieltoa koskevasta päätöksestä saa hakea erikseen muutosta valittamalla siltä viranomaiselta, jonka toimivaltaan asiassa annettavan ratkaisun muutoksenhaku kuuluu. Muutoksenhakuun sovelletaan muutoin, mitä hallintolainkäyttölaissa (586/1996) säädetään. Kieltoa koskeva muutoksenhaku ei estä asian käsittelyn jatkamista, ellei muutoksenhakuviranomainen toisin määrää.

13 §

Asiamiehen ja avustajan salassapitovelvollisuus

Asiamies tai avustaja ei saa luvottomasti ilmaista päämiehen hänelle asian hoitamista varten uskomaa luottamuksellista tietoa.

Asiamiehen tai avustajan tehtävänsä hoitamista varten muutoin saamia tietoja koskevaan salassapitovelvollisuuteen ja hyväksikäyttökieltoon sovelletaan viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettua lakia (621/1999) silloinkin, kun tietoja on saatu muulta kuin asiaa käsittelevältä viranomaiselta.

Mitä 1 ja 2 momentissa säädetään, koskee myös asian käsittelyssä käytettävää tulkia ja kääntäjää. Sama koskee niin ikään muuta henkilöä, joka toimeksiannosta tai muutoin osallistuu päämiehen asian hoitamiseen.

14 §

Vajaavaltaisen puhevalta

Vajaavaltaisen puolesta käyttää puhevaltaa hänen edunvalvojansa, huoltajansa tai muu laillinen edustajansa. Vajaavaltaisella on kuitenkin oikeus käyttää yksinään puhevaltaa asiassa, joka koskee hänen vallitsemaansa tuloa tai varallisuutta.

Kahdeksantoista vuotta täyttänyt vajaavaltainen käyttää itse yksin puhevaltaansa henkilöään koskevassa asiassa, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen.

Viisitoista vuotta täyttäneellä alaikäisellä ja hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on kummallakin oikeus erik-

seen käyttää puhevaltaa asiassa, joka koskee alaikäisen henkilöä taikka henkilökohtaista etua tai oikeutta.

15 §

Edunvalvojan oikeus käyttää puhevaltaa

Täysivaltaiselle määrätty edunvalvoja käyttää päämiehensä ohella itsenäisesti puhevaltaa asioissa, jotka kuuluvat hänen tehtäviinsä. Jos edunvalvoja ja hänen päämiehensä ovat puhevaltaa käyttäessään eri mieltä, päämiehen kanta on ratkaiseva, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen.

Jos päämiehen toimintakelpoisuutta on rajoitettu muulla tavoin kuin vajaavaltaiseksi julistamalla, edunvalvoja käyttää yksin päämiehen puhevaltaa asiassa, josta päämiehellä ei ole oikeutta päättää. Edunvalvoja ja hänen päämiehensä käyttävät kuitenkin yhdessä puhevaltaa asiassa, josta heidän tulee yhdessä päättää.

II OSA

HALLINTOASIAN VIREILLETULO JA ASIAN KÄSITTELY VIRANOMAISESSA

4 luku

Asiakirjan lähettäminen viranomaiselle ja hallintoasian vireilletulo

16 §

Asiakirjan sisältö

Viranomaiselle toimitettavasta asiakirjasta on käytävä ilmi, mitä asia koskee. Asiakirjassa on mainittava lähettäjän nimi sekä tarvittavat yhteystiedot asian hoitamiseksi.

17 §

Asiakirjan lähettäjän vastuu

Asiakirja toimitetaan asiassa toimivaltaisen viranomaisen asiointiosoitteeseen lähettäjän omalla vastuulla. Jos asiakirjan toimittamiselle on asetettu määräaika, lähettäjän on

huolehdittava siitä, että asiakirja saapuu viranomaiseen määräajassa.

Asiakirjan lähettäjälle on pyynnöstä annettava todistus asiakirjan kirjaamisesta tai muusta rekisteröinnistä.

18 §

Asiakirjan saapumispäivä

Asiakirjan katsotaan saapuneen viranomaiseen sinä päivänä, jona asiakirja on annettu viranomaiselle.

Postitse lähetetyn asiakirjan saapumispäiväksi katsotaan myös se päivä, jona lähetys on saapunut viranomaisen postilokeroon tai viranomaiselle on toimitettu ilmoitus lähteyksen saapumisesta postiyhteyteen.

19 §

Asian vireillepano

Asia pannaan vireille kirjallisesti ilmoittamalla vaatimukset perusteineen. Viranomaisen suostumuksella asian saa panna vireille myös suullisesti.

20 §

Asian vireilletulo

Hallintoasia tulee vireille, kun asian vireille panemiseksi tarkoitettu asiakirja on saapunut toimivaltaiseen viranomaiseen tai kun asia on sille suullisen vireillepanon yhteydessä esitetty ja käsittelyn aloittamiseksi tarvittavat tiedot on kirjattu.

21 §

Asiakirjan siirto

Viranomaisen, jolle on erehdyksestä toimitettu asiakirja sen toimivaltaan kuulumattoman asian käsittelemiseksi, on viipymättä siirrettävä asiakirja toimivaltaiseksi katsomalleen viranomaiselle. Siirrosta on ilmoitettava asiakirjan lähettäjälle.

Asiakirjaa siirrettäessä asian tutkimatta jättämisestä ei tarvitse tehdä päätöstä.

Siirrettäessä asiakirja, joka on toimitettava

viranomaiselle määräajassa, määräaikaan katsotaan noudatetun, jos toimivaltainen viranomainen saa asiakirjan määräajan kuluessa.

22 §

Asiakirjan täydentäminen

Jos viranomaiselle toimitettu asiakirja on puutteellinen, viranomaisen on kehotettava lähettäjää määräajassa täydentämään asiakirjaa, jollei se ole tarpeetonta asian ratkaisemiseksi. Asiakirjan lähettäjälle on ilmoitettava, miten asiakirjaa on täydennettävä.

Viranomaiseen saapunutta asiakirjaa ei tarvitse täydentää allekirjoituksella, jos asiakirjassa on tiedot lähettäjistä, eikä asiakirjan alkuperäisyyttä ja eheyttä ole syytä epäillä.

Asianosainen voi myös omasta aloitteestaan täydentää hakemustaan tai muuta asian käsittelyä varten toimittamaansa asiakirjaa sekä toimittaa käsittelyn kuluessa viranomaiselle asian ratkaisemisen kannalta tarpeellisia asiakirjoja.

5 luku

Asian käsittelyä koskevat yleiset vaatimukset

23 §

Käsittelyn viivytyksettömyys

Asia on käsiteltävä ilman aiheutonta viivytystä.

Viranomaisen on esitettävä asianosaiselle tämän pyynnöstä arvio päätöksen antamisajankohdasta sekä vastattava käsittelyn etenemistä koskeviin tiedusteluihin.

24 §

Käsittelyn julkisuus

Asia käsitellään julkisesti, jos niin on säädetty tai erityisen säännöksen nojalla päätetty.

Asiakirjojen julkisuudesta ja asianosaisen tiedonsaantioikeudesta säädetään viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetussa laissa.

25 §

Asioiden yhdessä käsitteleminen

Jos viranomaisessa tehtävä päätös saattaa merkittävästi vaikuttaa muun samassa viranomaisessa samanaikaisesti vireillä olevan asian ratkaisemiseen, viranomaisen on valmisteltava asiat yhdessä ja ratkaistava samalla kertaa, jollei yhdessä käsittelemisestä aiheudu haitallista viivytystä tai jollei se ole asian laadun taikka luonteen vuoksi tarpeellista.

26 §

Tulkitseminen ja kääntäminen

Viranomaisen on järjestettävä tulkitseminen ja kääntäminen asiassa, joka voi tulla viereille viranomaisen aloitteesta, jos:

1) romani- tai viittomakieltä taikka muuta kieltä käyttävä asianosainen ei osaa viranomaisessa käytettävää suomen tai ruotsin kieltä; tai

2) asianosainen ei vammaisuuden tai sairauden perusteella voi tulla ymmärretyksi.

Asia voidaan tulkita tai kääntää sellaiselle kielelle, jota asianosaisen voidaan todeta asian laatuun nähden riittävästi ymmärtävän.

Asian selvittämiseksi tai asianosaisen oikeuksien turvaamiseksi viranomaisen voi huolehtia tulkitsemisesta ja kääntämisestä muusakin kuin 1 momentissa tarkoitetussa asiasa.

Suomen ja ruotsin kieltä käyttävän oikeudesta viranomaisen järjestämään tulkkaukseen sekä käännökseen säädetään kielilaissa (423/2003). Tulkitsemisesta ja kääntämisestä saamen kielelle on voimassa, mitä siitä erikseen säädetään. Viranomaisen on myös huolehdittava siitä, että muiden pohjoismaiden kansalaiset saavat sen käsiteltävissä asioissa tarvittavan tulkitsemis- ja käännösavun.

27 §

Esteellisyys

Virkamies ei saa osallistua asian käsittelyyn eikä olla läsnä sitä käsiteltäessä, jos hän on esteellinen.

Mitä virkamiehen esteellisyydestä säädetään, koskee myös monijäsenisen toimieliimen jäsentä ja muuta asian käsittelyyn osallistuvaa sekä tarkastuksen suorittavaa tarkastajaa.

28 §

Esteellisyyssperusteet

Virkamies on esteellinen:

1) jos hän tai hänen läheisensä on asianosainen;

2) jos hän tai hänen läheisensä avustaa taikka edustaa asianosaista tai sitä, jolle asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa;

3) jos asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa hänelle tai hänen 2 momentin 1 kohdassa tarkoitetulle läheiselleen;

4) jos hän on palvelussuhteessa tai käsiteltävään asiaan liittyvässä toimeksiantosuhteessa asianosaiseen tai siihen, jolle asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa;

5) jos hän tai hänen 2 momentin 1 kohdassa tarkoitettu läheisensä on hallituksen, hallintoneuvoston tai niihin rinnastettavan toimielimen jäsenenä taikka toimitusjohtajana tai sitä vastaavassa asemassa sellaisessa yhteisössä, säätiössä, valtion liikelaitoksessa tai laitoksessa, joka on asianosainen tai jolle asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa;

6) jos hän tai hänen 2 momentin 1 kohdassa tarkoitettu läheisensä kuuluu viraston tai laitoksen johtokuntaan tai siihen rinnastettavaan toimielimeen ja kysymys on asiasta, joka liittyy tämän viraston tai laitoksen ohjaukseen tai valvontaan; tai

7) jos luottamus hänen puolueettomuuteensa muusta erityisestä syystä vaarantuu.

Läheisellä tarkoitetaan 1 momentissa:

1) virkamiehen puolisoa ja virkamiehen lasta, lapsenlasta, sisarusta, vanhempaa, isovanhempaa ja virkamiehelle muuten erityisen läheistä henkilöä samoin kuin tällaisen henkilön puolisoa;

2) virkamiehen vanhempien sisarusta sekä hänen puolisoaan, virkamiehen sisarusten lapsia ja virkamiehen entistä puolisoa; sekä

3) virkamiehen puolison lasta, lapsenlasta, sisarusta, vanhempaa ja isovanhempaa samoin kuin tällaisen henkilön puolisoa sekä virkamiehen puolison sisarusten lapsia.

Läheisenä pidetään myös vastaavaa puoliskulaista. Puolisoilla tarkoitetaan aviopuolisoita sekä avioliitonomaisissa olosuhteissa ja rekisteröidyssä parisuhteessa eläviä henkilöitä.

29 §

Esteellisyyden ratkaiseminen

Virkamiehen esteellisyyttä koskeva kysymys on ratkaistava viipymättä.

Virkamies ratkaisee itse kysymyksen esteellisyydestään. Monijäsenen toimielimen jäsenen ja esittelijän esteellisyydestä päättää kuitenkin toimielin. Monijäsenen toimielin päättää myös muun läsnäoloon oikeutetun esteellisyydestä. Jäsen tai esittelijä saa osallistua esteellisyyttään koskevan asian käsittelyyn vain, jos toimielin ei olisi ilman häntä päätösvaltainen eikä hänen tilalleen ole ilman huomattavaa viivytystä saatavissa esteetöntä henkilöä.

Esteellisyyttä koskevaan päätökseen ei saa hakea erikseen oikaisua eikä muutosta valittamalla.

30 §

Asian käsittelyn jatkaminen

Esteellisen virkamiehen tilalle on viipymättä määrättävä esteetön virkamies. Virkamies saa kuitenkin käsitellä kiireellisen asian, jonka ratkaisuun esteellisyys ei voi vaikuttaa.

6 luku

Asian selvittäminen ja asianosaisen kuuleminen

31 §

Selvittämisvelvollisuus

Viranomaisen on huolehdittava asian riittävästä ja asianmukaisesta selvittämisestä

hankkimalla asian ratkaisemiseksi tarpeelliset tiedot sekä selvitykset.

Asianosaisen on esitettävä selvitystä vaatimuksensa perusteista. Asianosaisen on muutoinkin myötävaikutettava vireille pane-
mansa asian selvittämiseen.

32 §

Selvityspyyntö

Lausuntoa tai muuta selvitystä koskevassa pyynnössä on yksilöitävä, mistä erityisistä seikoista selvitystä on esitettävä.

33 §

Selvityksen antamiselle asetettava määräaika

Asiakirjan täydentämistä, selityksen antamista ja selvityksen esittämistä varten on asetettava asian laatuun nähden riittävä määräaika.

Asianosaiselle on ilmoitettava, ettei määräajan noudattamatta jättäminen estä asian ratkaisemista. Määräaikaa voidaan asianosaisen pyynnöstä pidentää, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi.

34 §

Asianosaisen kuuleminen

Asianosaiselle on ennen asian ratkaisemista varattava tilaisuus lausua mielipiteensä asiasta sekä antaa selityksensä sellaisista vaatimuksista ja selvityksistä, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun.

Asian saa ratkaista asianosaista kuulematta, jos:

- 1) vaatimus jätetään tutkimatta tai hylätään heti perusteettomana;
- 2) asia koskee palvelussuhteeseen tai vapaaehtoiseen koulutukseen ottamista;
- 3) asia koskee hakijan ominaisuuksien arviointiin perustuvan edun myöntämistä;
- 4) kuuleminen saattaa vaarantaa päätöksen tarkoituksen toteutumisen tai kuulemisesta aiheutuva asian käsittelyn viivästyminen aiheuttaa huomattavaa haittaa ihmisten tervey-

delle, yleiselle turvallisuudelle taikka ympäristölle; tai

5) hyväksytään vaatimus, joka ei koske toista asianosaista tai kuuleminen on muusta syystä ilmeisen tarpeetonta.

35 §

Päämiehen ja edunvalvojan tai huoltajan kuuleminen

Edunvalvojan, huoltajan tai muun laillisen edustajan käyttäessä puhevaltaa on kuultava hänen päämiestään ja vastaavasti päämiehen käyttäessä puhevaltaa on kuultava edunvalvojaa, huoltajaa tai muuta laillista edustajaa, jos kuuleminen on tarpeen päämiehen edun vuoksi tai asian selvittämiseksi.

36 §

Kuulemisesta ilmoittaminen

Asianosaiselle on ilmoitettava kuulemisen tarkoitus ja selityksen antamiselle varattu määräaika. Kuulemista koskevassa pyynnössä on tarvittaessa yksilöitävä, mistä seikoista selitystä pyydetään. Asianosaiselle on toimitettava kuulemisen kohteena olevat asiakirjat alkuperäisinä tai jäljennöksinä taikka varattava muutoin tilaisuus tutustua niihin.

37 §

Suullinen vaatimus ja selvitys

Viranomaisen on pyynnöstä varattava asianosaiselle tilaisuus esittää vaatimus tai selvitys suullisesti, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi ja kirjallinen menettely tuottaa asianosaiselle kohtuuttomia vaikeuksia. Muut asianosaiset on kutsuttava samanaikaisesti paikalle, jos se on välttämätöntä asianosaisten oikeuksien tai edun valvomiseksi.

Viranomainen voi asianosaisten pyynnöstä varata tilaisuuden asian selvittämiseksi tarpeellisten tietojen suulliseen esittämiseen muissakin kuin 1 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa.

38 §

Katselmus

Viranomainen voi toimittaa katselmuksen, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi. Asianosaiselle on varattava tilaisuus olla läsnä katselmuksessa ja esittää mielipiteensä esille tulevista seikoista. Asian laadun niin vaatien katselmukseen on kutsuttava myös viranomainen, jonka tehtäviin asianomaisen toiminnan valvonta lain mukaan kuuluu tai jonka asiantuntemusta tarvitaan asian ratkaisemiseksi. Katselmus on toimitettava aiheuttamatta kohtuutonta haittaa katselmuksen kohteelle tai sen haltijalle.

Katselmuksessa on pidettävä pöytäkirjaa, josta tulee käydä ilmi viranomaisen tekemät keskeiset havainnot ja asianosaisten esittämät huomautukset. Pöytäkirja on viipymättä annettava tiedoksi asianosaiselle ja muille toimitukseen kutsutuille.

Katselmus on julkinen. Viranomainen voi rajoittaa yleisön pääsyä katselmukseen, jos se on tarpeen asian laadun tai katselmuksen kohteena olevan toiminnan luonteen vuoksi. Katselmusta ei saa toimittaa kotirauhan piiriin kuuluvissa tiloissa, ellei laissa erikseen toisin säädetä.

39 §

Tarkastus

Viranomaisen on ilmoitettava toimivaltansa kuuluvan tarkastuksen aloittamisajankohdasta asianosaiselle, jota asia välittömästi koskee, jollei ilmoittaminen vaaranna tarkastuksen tarkoituksen toteutumista. Edellä tarkoitettulla asianosaisella on oikeus olla läsnä tarkastuksessa sekä esittää mielipiteensä ja kysymyksiä tarkastukseen liittyvistä seikoista. Tarkastuksen kuluessa asianosaiselle on, mikäli mahdollista, kerrottava tarkastuksen tavoitteista, sen suorittamisesta ja jatkotoimenpiteistä. Tarkastus on suoritettava aiheuttamatta tarkastuksen kohteelle tai sen haltijalle kohtuutonta haittaa.

Tarkastajan on viipymättä laadittava tarkastuksesta kirjallinen tarkastuskertomus, josta tulee käydä ilmi tarkastuksen kulku ja

tarkastajan tekemät keskeiset havainnot. Tarkastuskertomus on annettava tiedoksi tarkastuksessa läsnäoloon oikeutetulle asianosaiselle.

40 §

Suullinen todistelu

Erityisestä syystä hallintoasiassa voidaan kuulla todistajaa valan tai vakuutuksen nojalla ja asianosaista totuusvakuutuksen nojalla. Asianosaisille, joita asiassa tehtävä päätös välittömästi koskee, on varattava tilaisuus olla läsnä kuultaessa todistajaa tai asianosaista. Asianosaisilla on oikeus esittää kuultavalle kysymyksiä sekä lausua käsityksensä kuultavan kertomuksesta.

Virka-apua suullisten todistuskeinojen käyttämiseksi antaa se hallinto-oikeus, jossa todistajan tai asianosaisen kuuleminen voi tapahtua soveliaimmin. Tuomioistuimen käsiteltävässä oikeushallintoasiassa kuulemisen toimittaa asianomainen tuomioistuin.

Todistajan esteellisyydestä sekä todistajan ja asianosaisen oikeudesta kieltäytyä todistamasta on voimassa, mitä hallintolainkäyttölaissa säädetään.

41 §

Vaikuttamismahdollisuuksien varaaminen

Jos asian ratkaisulla voi olla huomattava vaikutus muiden kuin asianosaisten elinympäristöön, työntekoon tai muihin oloihin, viranomaisen tulee varata näille henkilöille mahdollisuus saada tietoja asian käsittelyn lähtökohdista ja tavoitteista sekä lausua mielipiteensä asiasta.

Asian vireilläolosta ja vaikuttamismahdollisuuksien käyttämisestä on ilmoitettava asian merkityksen ja laajuuden kannalta sopivalla tavalla.

Asian vireilläolosta ei kuitenkaan tarvitse ilmoittaa, jos se vaarantaa ratkaisun tarkoituksen toteutumisen tai aiheuttaa muuta merkittävää haittaa taikka jos se on ilmeisen tarpeetonta.

42 §

Tietojen kirjaaminen

Tiedot suullisesti esitetyistä vaatimuksista ja selvityksistä, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun, on kirjattava tai muulla tavoin rekisteröitävä. Sama koskee henkilötietolaisa (523/1999) tarkoitetusta henkilörekisteristä saatua tietoa.

7 luku

Asian ratkaiseminen

43 §

Päätöksen muoto

Hallintopäätös on annettava kirjallisesti.

Päätös voidaan antaa suullisesti, jos se on välttämätöntä asian kiireellisyyden vuoksi.

Suullinen päätös on viipymättä annettava myös kirjallisena oikaisuohjeineen tai valitusosoituksineen. Määräaika oikaisuun tai muutoksenhakuun alkaa kirjallisen päätöksen tiedoksisaannista siten kuin siitä erikseen säädetään.

44 §

Päätöksen sisältö

Kirjallisesta päätöksestä on käytävä selvästi ilmi:

1) päätöksen tehnyt viranomainen ja päätöksen tekemisen ajankohta;

2) asianosaiset, joihin päätös välittömästi kohdistuu;

3) päätöksen perustelut ja yksilöity tieto siitä, mihin asianosainen on oikeutettu tai velvoitettu taikka miten asia on muutoin ratkaistu; sekä

4) sen henkilön nimi ja yhteystiedot, jolta asianosainen voi pyytää tarvittaessa lisätietoja päätöksestä.

Annettaessa suullinen päätös asianosaiselle on ilmoitettava, miten asia on ratkaistu, ja selostettava ratkaisun perustelut.

45 §

Päätöksen perusteleminen

Päätös on perusteltava. Perusteluissa on ilmoitettava, mitkä seikat ja selvitykset ovat vaikuttaneet ratkaisuun sekä mainittava sovelletut säännökset.

Päätöksen perustelut voidaan jättää esittämättä, jos:

- 1) tärkeä yleinen tai yksityinen etu edellyttää päätöksen välitöntä antamista;
- 2) päätös koskee kunnallisen monijäsenen toimielimen toimittamaa vaalia;
- 3) päätös koskee vapaaehtoiseen koulutukseen ottamista tai sellaisen edun myöntämistä, joka perustuu hakijan ominaisuuksien arviointiin;
- 4) päätöksellä hyväksytään vaatimus, joka ei koske toista asianosaista eikä muilla ole oikeutta hakea päätökseen muutosta; taikka
- 5) perusteleminen on muusta erityisestä syystä ilmeisen tarpeetonta.

Perustelut on kuitenkin 2 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa esitettävä, jos päätös merkitsee olennaista muutosta vakiintuneeseen käytäntöön.

46 §

Ohjeet oikaisukeinon käyttämisestä

Jos päätökseen on ennen valituksen tekemistä vaadittava oikaisua erikseen säädettyssä oikaisumenettelyssä, ohjeet tällaisen oikaisukeinon käyttämisestä on annettava samanaikaisesti päätöksen kanssa.

Ohje oikaisukeinon käyttämisestä on annettava myös silloin, kun erikseen on säädetty hallintopäätöksen saattamisesta viranomaisen käsiteltäväksi muuna kuin muutoksenhakiasiana.

Oikaisukeinon käyttämistä koskevien ohjeiden sisällöstä on soveltuvin osin voimassa, mitä 47 ja 49 §:ssä säädetään valitusosoituksesta.

47 §

Valitusosoitus

Päätökseen, johon saa hakea muutosta va-

littamalla, on liitettävä valitusosoitus. Siinä on mainittava:

- 1) valitusviranomainen;
- 2) viranomainen, jolle valituskirjelmä on toimitettava; sekä
- 3) valitusaika ja mistä se lasketaan.

Valitusosoituksessa on selostettava vaatimukset valituskirjelmän sisällöstä ja liitteistä sekä valituksen perille toimittamisesta.

48 §

Ilmoitus valituskiellosta ja valituskelvottomuudesta

Jos valittaminen on erityisen säännöksen nojalla kielletty tai päätös ei ole valituskelvoinen, päätökseen on sisällytettävä ilmoitus siitä, minkä säännöksen nojalla valittaminen ei ole mahdollista.

49 §

Valitusosoituksen korjaaminen

Jos valitusosoitusta ei ole annettu tai päätöksessä on virheellisesti ilmoitettu, ettei siihen saa hakea muutosta valittamalla, viranomaisen on annettava uusi lainmukainen valitusosoitus.

Jos valitusosoitus on virheellinen, viranomaisen on annettava uusi valitusosoitus, jos sitä pyydetään valitusosoituksessa mainitussa tai säädettyssä valitusajassa.

Valitusaika alkaa kulua uuden valitusosoituksen tiedoksiannosta.

8 luku

Päätöksessä olevan virheen korjaaminen

50 §

Asiavirheen korjaaminen

Jos päätös perustuu selvästi virheelliseen tai puutteelliseen selvitykseen taikka ilmeisen väärään lain soveltamiseen taikka päätöstä tehtäessä on tapahtunut menettelyvirhe, viranomainen voi poistaa virheellisen päätöksensä ja ratkaista asian uudelleen.

Päätös voidaan korjata asianosaisen eduksi tai vahingoksi. Päätöksen korjaaminen asianosaisen vahingoksi edellyttää, että asianosainen suostuu päätöksen korjaamiseen. Asianosaisen suostumusta ei kuitenkaan tarvita, jos virhe on ilmeinen ja se on aiheutunut asianosaisen omasta menettelystä.

51 §

Kirjoitusvirheen korjaaminen

Viranomaisen on korjattava päätöksessään oleva ilmeinen kirjoitus- tai laskuvirhe taikka muu niihin verrattava selvä virhe.

Virhettä ei saa kuitenkaan korjata, jos korjaaminen johtaa asianosaiselle kohtuuttomaan tulokseen eikä virhe ole aiheutunut asianosaisen omasta menettelystä.

52 §

Korjaamisasian vireilletulo ja käsittely

Viranomainen käsittelee korjaamisasian omasta aloitteestaan tai asianosaisen vaatimuksesta. Aloite on tehtävä tai vaatimus virheen korjaamiseksi on esitettävä viiden vuoden kuluessa päätöksen tekemisestä.

Asiavirheen korjaaminen edellyttää, että asia käsitellään uudelleen ja asiassa annetaan uusi päätös. Kirjoitusvirhe korjataan korvaamalla virheen sisältävä toimituskirja korjatulla toimituskirjalla. Asianosaiselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi ennen kirjoitusvirheen korjaamista, jollei se ole tarpeetonta.

Asia- tai kirjoitusvirheen korjaamisesta on tehtävä merkintä alkuperäisen päätöksen taltiokappaleeseen tai viranomaisen käytössä olevaan tietojärjestelmään. Uusi tai korjattu toimituskirja on annettava asianosaiselle maksutta.

53 §

Täydentävät säännökset korjaamismenettelystä

Käsitellessään asia- tai kirjoitusvirheen korjaamista viranomainen voi kieltää päätöksen täytäntöönpanon toistaiseksi tai määrätä

sen keskeytettäväksi.

Jos korjattavaan päätökseen on haettu oikaisua, muutosta tai siitä on vireillä erikseen säädetty menettely, korjaamisasian käsiteltäväksi ottamisesta on ilmoitettava ja siinä tehty päätös toimitettava tälle viranomaiselle. Korjaamisasian käsittely ei vaikuta valitusajan tai muun määräajan kulumiseen.

Päätökseen, jolla viranomainen on hylännyt virheen korjaamista koskevan vaatimuksen, ei saa hakea muutosta valittamalla.

III OSA

HALLINTOPÄÄTÖKSEN JA MUUN ASIAKIRJAN TIEDOKSIANTO

9 luku

Yleiset säännökset tiedoksiannosta

54 §

Tiedoksiantovelvollisuus

Viranomaisen on annettava tekemänsä päätös viipymättä tiedoksi asianosaiselle ja muulle tiedossa olevalle, jolla on oikeus hakea siihen oikaisua tai muutosta valittamalla. Viranomaisen on annettava tiedoksi myös sellainen päätös, johon liittyy muutoksenhakielto.

Viranomaisen on huolehdittava asian käsittelyn kuluessa ilmoituksen, kutsun tai muun asian käsittelyyn vaikuttavan asiakirjan tiedoksiantamisesta.

Asiakirja annetaan tiedoksi alkuperäisenä tai jäljennöksenä. Jos tiedoksiannettavaan asiakirjaan on liitetty asian käsittelyssä kertyneitä asiakirjoja, joita ei voida luovuttaa vastaanottajalle, viranomaisen on varattava tälle tilaisuus tutustua asiakirjoihin viranomaisen tai haastemiehen luona. Tiedoksianton yhteydessä on ilmoitettava, missä ja mihin saakka asiakirjoja pidetään nähtävillä.

55 §

Tiedoksiantotavat

Tiedoksianto toimitetaan tavallisena tai to-

disteellisena tiedoksiantona taikka, jos sitä ei voida edellä tarkoitetuin tavoin toimittaa, yleistiedoksiantona.

Yleistiedoksiantoa voidaan käyttää myös silloin, kun asiakirja on annettava tiedoksi yli kolmellekymmenelle tiedossa olevalle henkilölle tai kun henkilöiden lukumäärää ei tiedetä.

56 §

Tiedoksianto yksityishenkilölle

Tiedoksianto yksityishenkilölle toimitetaan henkilölle itselleen tai tämän lailliselle edustajalle. Jos tiedoksiannon vastaanottajalla ja tämän edustajalla on molemmilla oikeus käyttää asiassa puhevaltaa, tiedoksianto on toimitettava kummallekin erikseen.

Asiassa, joka koskee kahta tai useampaa asianosaista yhteisesti, tiedoksianto toimitetaan yhteisessä asiakirjassa ilmoitetulle yhdyshenkilölle. Jollei yhdyshenkilöä ole ilmoitettu, tiedoksianto toimitetaan asiakirjan ensimmäiselle allekirjoittajalle. Vastaanottajan on ilmoitettava tiedoksisaannista muille allekirjoittajille.

Tiedoksianto toimitetaan asianosaisen valtuuttamalle henkilölle, jollei tämän oikeutta vastaanottaa tiedoksiantoja ole erikseen rajoitettu tai tiedoksiantoa ole toimitettava asianosaiselle henkilökohtaisesti. Valtuutetulle on ilmoitettava päämiehelle toimitetusta tiedoksiannosta.

57 §

Tiedoksianto yhteisölle, säätiölle, kuolinpesälle ja konkurssipesälle

Tavallinen tiedoksianto yhteisölle tai säätiölle toimitetaan sen ilmoittamaan osoitteeseen. Todisteellinen tiedoksianto yhteisölle tai säätiölle toimitetaan henkilölle, jolla on oikeus ottaa vastaan sen puolesta tiedoksiantoja.

Tiedoksianto kuolinpesälle toimitetaan sille pesän osakkaalle, jonka hallussa pesä on, tai pesänhoitajalle. Jos kuolinpesä on usean osakkaan yhteisessä hallinnossa, tiedoksianto voidaan toimittaa yhdelle heistä. Osakkaan on ilmoitettava tiedoksisaannista muille pe-

sän osakkaille.

Tiedoksianto konkurssipesälle toimitetaan pesänhoitajalle.

58 §

Tiedoksianto viranomaiselle

Tiedoksianto toimitetaan sille viranomaiselle, joka käyttää asiassa puhevaltaa. Jos valtion puhevaltaa käyttävästä viranomaisesta on epätietoisuutta, tiedoksianto toimitetaan lääninhallitukselle.

Todisteellinen tiedoksianto kunnalle toimitetaan kunnanjohtajalle tai kunnan puhevaltaa asiassa käyttävän toimielimen puheenjohtajalle. Tiedoksianto voidaan toimittaa myös muulle henkilölle, joka on oikeutettu kunnanjohtajan tai toimielimen puheenjohtajan puolesta vastaanottamaan tiedoksiantoja.

Tiedoksiantoon julkista hallintotehtävää hoitavalle yksityiselle sovelletaan, mitä edellä säädetään tiedoksiannosta yksityiselle.

10 luku

Tiedoksiannossa noudatettava menettely

59 §

Tavallinen tiedoksianto

Tavallinen tiedoksianto toimitetaan postitse kirjeellä vastaanottajalle.

Vastaanottajan katsotaan saaneen asiasta tiedon seitsemäntenä päivänä kirjeen lähettämisestä, jollei muuta näytetä. Asian katsotaan tulleen viranomaisen tietoon kuitenkin kirjeen saapumispäivänä.

60 §

Todisteellinen tiedoksianto

Tiedoksianto on toimitettava postitse saantitodistusta vastaan, jos se koskee velvoittavaa päätöstä, jonka tiedoksisaannista alkaa kulua muutoksenhaku aika tai muu vastaanottajan oikeuteen vaikuttava määräaika. Saantitodistusta voidaan käyttää myös, jos se on muusta syystä tarpeen asianosaisen oikeuksi-

en turvaamiseksi. Saantitodistuksesta on käytävä ilmi tiedoksiannon toimittaja ja vastaanottaja sekä tiedoksisaannin ajankohta.

Asiakirja voidaan myös luovuttaa tiedoksiannon vastaanottajalle tai tämän edustajalle. Tiedoksiannosta on tällöin laadittava kirjallinen todistus, josta on käytävä ilmi tiedoksiannon toimittaja ja vastaanottaja sekä tiedoksiannon ajankohta.

Jos viranomainen katsoo siihen olevan aihetta, tiedoksianto voidaan toimittaa haastetiedoksiantona. Haastetiedoksiantosta on soveltuvin osin voimassa, mitä siitä oikeudenkäymiskaaren 11 luvussa säädetään. Haastetiedoksiannon voi toimittaa myös valtion tai kunnan viranomaisen palveluksessa oleva virkamies tai viranhaltija, joka eri määräyksellä on oikeutettu toimittamaan haastetiedoksiantoja viranomaisen toimialaan kuuluvassa asiassa. Haastetiedoksiannon toimittajan esteellisyyteen sovelletaan tämän lain esteellisyyttä koskevia säännöksiä.

61 §

Sijaistiedoksianto

Jos todisteellisen tiedoksiannon vastaanottajaa tai tämän edustajaa ei tavoiteta, asiakirja voidaan luovuttaa suljettuna kirjeenä suostumusta vastaan:

- 1) vastaanottajan kanssa samassa taloudessa asuvalle viisitoista vuotta täyttäneelle henkilölle;
- 2) vastaanottajan työnantajalle tai työnantajan edustajalle;
- 3) jos vastaanottaja harjoittaa elinkeinoa pysyvässä toimipaikassa, tämän yrityksen palveluksessa olevalle henkilölle; taikka
- 4) vastaanottajana olevan yhteisön tai säätiön palveluksessa olevalle toimihenkilölle.

Sijaistiedoksiantosta on laadittava kirjallinen todistus, josta käy ilmi tiedoksiannon toimittaja ja kenelle asiakirja on luovutettu sekä tiedoksiannon ajankohta. Jäljennös tiedoksiantotodistuksesta on viipymättä lähetettävä tiedoksiannon vastaanottajalle.

Tiedoksisaannin katsotaan tapahtuneen kolmantena päivänä sijaistiedoksiantoa koskevan tiedoksiantotodistuksen osoittamasta päivästä. Sijaistiedoksiantoa ei voida toimittaa, ellei tiedoksiannon vastaanottajan voida

otaksua saavan asiakirjaa haltuunsa kohtuullisessa ajassa.

62 §

Yleistiedoksianto

Yleistiedoksiantossa asiakirja pidetään määrätyn ajan vastaanottajan nähtävillä viranomaisessa.

Asiakirjan nähtävillä asettamisesta on ilmoitettava virallisessa lehdessä ja sen lisäksi viranomaisen ilmoitustaululla tai sellaisessa sanomalehdessä, josta vastaanottajan voidaan otaksua parhaiten saavan tiedon. Ilmoituksesta on käytävä ilmi, mitä asia koskee sekä maininta siitä, missä ja mihin ajankohtaan saakka asiakirja pidetään nähtävillä.

Ilmoituksessa on todettava, että tiedoksisaannin katsotaan tapahtuneen seitsemäntenä päivänä ilmoituksen julkaisemisesta virallisessa lehdessä.

63 §

Tiedoksianto ulkomaille

Tiedoksianto toimitetaan ulkomaille tämän lain tai asianomaisen vieraan valtion lainsäädännön mukaan, jollei Suomea sitovista kansainvälisistä sopimuksista ja velvoitteista muuta johdu.

Jos ulkomaille tarkoitettua tiedoksiantoa ei saada toimitetuksi, asiakirja annetaan tiedoksi Suomessa yleistiedoksiantolla.

IV OSA

ERINÄISET SÄÄNNÖKSET JA VOIMAANTULO

11 luku

Erinäiset säännökset

64 §

Hallintoasiasta aiheutuvat kulut ja todistelukustannukset

Hallintoasiassa kukin vastaa omista kuluistaan.

Hallintopäätöksen maksullisuudesta ja tiedoksiannosta aiheutuvista kustannuksista säädetään erikseen. Valtion varoista myönnettävästä oikeudellisesta avusta säädetään oikeusapulaissa (257/2002).

Todistajalle maksetaan korvaus noudattaen soveltuvin osin, mitä valtion varoista maksettavista todistelukustannuksista annetussa laissa (666/1972) säädetään. Korvaus maksetaan viranomaisen käytettävissä olevista varoista. Jos siihen on syytä, viranomainen voi velvoittaa asianosaisen kokonaan tai osaksi korvaamaan sille näistä varoista maksettavat korvaukset.

65 §

Tulkin ja kääntäjän esteellisyys

Tulkkina tai kääntäjänä ei saa käyttää henkilöä, joka on sellaisessa suhteessa asianosaiseen tai asiaan, että hänen luotettavuutensa voi tästä syystä vaarantua.

66 §

Hallintosopimusta koskeva riita

Hallintosopimusta koskeva riita käsitellään hallintoriita-asiana hallinto-oikeudessa siten kuin hallintolainkäyttölaissa säädetään.

67 §

Hallinnolliset seuraamukset

Viranomainen voi tehostaa antamaansa kieltoa, velvoitetta tai vaatimusta uhkasakolla, teettämishallalla taikka keskeyttämishallalla tai muulla hallinnollisella seuraamuksella siten kuin erikseen säädetään.

68 §

Tiedoksiannon edelleen toimittamisen laiminlyöntiä koskeva vahingonkorvausvastuu

Edellä 56 §:n 2 momentissa ja 57 §:n 2 momentissa tarkoitettu ilmoitusvelvollinen sekä 61 §:n 1 momentissa tarkoitettu sijaistiedoksiannon vastaanottaja on velvollinen korvaamaan ilmoittamatta jättämisestä tai asia-

kirjan toimittamatta jättämisestä taikka sen viivästymisestä aiheutuneen vahingon, sikäli kuin se laiminlyönnin laatuun ja muihin olosuhteisiin nähden harkitaan kohtuulliseksi.

Viranomaisen on liitettävä tiedoksiannettavaan asiakirjaan ilmoitus edellä 1 momentissa tarkoitettun vastaanottajan toimittamisvelvollisuudesta tai ilmoitusvelvollisuudesta sekä sen laiminlyöntiin liittyvästä vahingonkorvausvastuusta.

69 §

Asiamiehen ja avustajan salassapitovelvollisuuden rikkominen

Rangaistus 13 §:ssä säädetyn salassapitovelvollisuuden rikkomisesta tuomitaan rikoslain (39/1889) 38 luvun 1 tai 2 §:n mukaan, jollei teko ole rangaistava rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

12 luku

Voimaantulo ja siirtymäsäännökset

70 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammiukuuta 2004.

Tällä lailla kumotaan niihin myöhemmin tehtyine muutoksineen:

- 1) 6 päivänä elokuuta 1982 annettu hallintomenettelylaki (598/1982);
- 2) asiakirjain lähettämisestä 26 päivänä helmikuuta 1954 annettu laki (74/1954); ja
- 3) tiedoksiannosta hallintoasioissa 15 päivänä huhtikuuta 1966 annettu laki (232/1966).

71 §

Siirtymäsäännökset

Ennen tämän lain voimaantuloa vireille tulleisiin hallintoasioihin sovelletaan tämän lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä. Uuteen käsittelyyn palautettuihin asioi-

hin sovelletaan kuitenkin tämän lain säännöksiä. Tätä lakia sovelletaan lain voimaantulon jälkeen tehtäviin hallintosopimuksiin.

Muussa laissa tai asetuksessa oleva viittaus hallintomenettelylakiin, asiakirjain lähettämisestä annettuun lakiin tai tiedoksiannosta

hallintoasioissa annettuun lakiin tarkoittaa tämän lain voimaantulon jälkeen viittausta tähän lakiin.

Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

OTE hallintolainkäyttölaista (586/1996)

14 §

Valitusosoituksen liittäminen päätökseen

Päätökseen, josta saa valittaa, on liitettävä valitusosoitus.

Valitusosoituksessa on mainittava:

- 1) valitusviranomainen;
- 2) viranomainen, jolle valituskirjelmä on toimitettava; sekä
- 3) valitus aika ja mistä se lasketaan.

Valitusosoituksessa on selostettava säännökset valituskirjelmän sisällöstä ja liitteistä sekä valituksen perille toimittamisesta.

Jos asiassa tarvitaan valituslupa, valitusosoituksessa on mainittava myös siitä sekä valituslupaa koskeva lainkohta ja perusteet, joilla valituslupa voidaan myöntää.

23 §

Valituksen muoto ja sisältö

Valitus tehdään kirjallisesti. Valituskirjelmässä, joka on osoitettava valitusviranomaiselle, on ilmoitettava:

- 1) päätös, johon haetaan muutosta;
- 2) miltä kohdin päätökseen haetaan muutosta ja mitä muutoksia siihen vaaditaan tehtäväksi; sekä
- 3) perusteet, joilla muutosta vaaditaan.

Jos asiassa tarvitaan valituslupa, valituskirjelmässä on ilmoitettava, minkä vuoksi valituslupa tulisi myöntää.

24 §

Henkilö- ja osoitetiedot sekä allekirjoitus

Valituskirjelmässä on ilmoitettava valitta-

jan nimi ja kotikunta. Jos valittajan puhevaltaa käyttää hänen laillinen edustajansa tai asiamiehensä tai jos valituksen laatijana on joku muu henkilö, valituskirjelmässä on ilmoitettava myös tämän nimi ja kotikunta.

Valituskirjelmässä on lisäksi ilmoitettava postiosoite ja puhelinnumero, joihin asiaa koskevat ilmoitukset valittajalle voidaan toimittaa.

Valittajan, laillisen edustajan tai asiamiehen on allekirjoitettava valituskirjelmä.

25 §

Valituskirjelmän liitteet

Valituskirjelmään on liitettävä:

- 1) päätös, johon haetaan muutosta valittamalla, alkuperäisenä tai jäljennöksenä;
- 2) todistus siitä, minä päivänä päätös on annettu tiedoksi, tai muu selvitys valitusajan alkamisen ajankohdasta; sekä
- 3) asiakirjat, joihin valittaja vetoaa vaatimuksensa tueksi, jollei niitä ole jo aikaisemmin toimitettu viranomaiselle.

Asiamiehen on liitettävä valituskirjelmään valtakirja sen mukaan kuin 21 §:ssä säädetään.

26 §

Valituskirjelmän toimittaminen viranomaiselle

Valituskirjelmä on toimitettava valitusajan kuluessa valitusviranomaiselle.

Jos valituskirjelmä on erityisen säännöksen nojalla toimitettava muulle viranomaiselle kuin valitusviranomaiselle, mutta se on toimitettu valitusajan kuluessa valitusviranomaiselle, valitusta ei tämän vuoksi jätetä tutkimatta.

Suljetussa laitoksessa oleva henkilö voi antaa valituskirjelmän valitusajan kuluessa

myös laitoksen johtajalle. Tämän on toimitettava valitus viipymättä valitusviranomaiselle tai, jos valituskirjelmä on erityisen säännöksen nojalla toimitettava muulle viranomaisel-

le, tälle viranomaiselle.

— — — — —

OTE kuntouttavasta työtoiminnasta annetusta laista (189/2001)

10 §

Velvollisuus osallistua aktivointisuunnitelman laatimiseen

Henkilöllä, joka täyttää 3 §:ssä säädetyt edellytykset, on velvollisuus osallistua aktivointisuunnitelman laatimiseen yhdessä työvoimatoimiston ja kunnan kanssa.

Kieltäytymisestä osallistumasta aktivointisuunnitelman laatimiseen sovelletaan, mitä työttömyysturvalain 8 luvun 7 §:n 1 momentissa ja toimeentulotuesta annetun lain 10 §:n 1 ja 4 momentissa säädetään. (30.12.2002/1293)

3 momentti on kumottu lailla 30.12.2002/1293.

5 luku

Etuudet ja korvaukset

17 § on kumottu lailla 30.12.2002/1293.

18 §

Matkakorvaukset

Henkilöllä on oikeus saada korvaus kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisesta aiheutuvista matkakustannuksista siten kuin toimeentulotuesta annetun lain 10 a §:ssä säädetään.

6 luku

Kieltäytyminen ja keskeyttäminen sekä niiden seuraukset

19—21 § on kumottu lailla 30.12.2002/1293.

OTE asumistukilaista (408/1975)

6 §

(421/1976) Vuokra-asunnossa asuvan ruokakunnan asumismenoiksi luetaan vuokra sekä erikseen maksettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut asunnosta. (154/1987)

Omistusasunnossa asuvan ruokakunnan asumismenoiksi luetaan vastike sekä erikseen maksettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut taikka kiinteistön hoitomenot. Asumismenoiksi luetaan myös asunnon hankkimiseksi ja perusparantamiseksi otettujen henkilökohtaisten lainojen vuotuisista koroista valtioneuvoston vuosittain määräämä osuus, jossa on otettu huomioon korkojen verovähennysoikeus.

Asuntotuotantolain (247/66) tai aravalain (1189/93) nojalla myönnettyjen lainojen vuosimaksusta tai ennen vuosimaksua määrätystä kiinteästä korosta luetaan asumismenoiksi valtioneuvoston vuosittain määräämä osuus. Asuntolainan on oltava valtion, kunnan, seurakunnan tai julkisen valvonnan alaisen luottotoimintaa harjoittavan laitoksen myöntämä. Korko las-

ketaan enintään pitkäaikaisista lainoista yleisesti perittävän koron määrän mukaan. (1199/1993)

Valtioneuvosto voi määrätä miten asumismenoiksi luettavat kiinteistön hoitomenot on laskettava sekä minkä määräisinä erikseen suoritettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut luetaan asumismenoiksi. (866/1980)

Jos ruokakunnalla on alivuokralainen, vähennetään ruokakunnan tässä pykälässä tarkoitetuista asumismenoista alivuokralaisen maksaman vuokran määrä, kuitenkin vähintään sen suuruisena kuin olosuhteet huomioon ottaen voidaan pitää kohtuullisena. (154/1987)

Jos samassa asunnossa asuu 1 §:n 3 momentissa tarkoitettu opiskelija, luetaan asumistukea määrättäessä ruokakunnan asumismenoiksi ruokakunnan jäsenten lukumäärää vastaava osuus koko asunnon asumismenoista, jollei erityisestä syystä hyväksytä muuta jakoperustetta. (42/2000)

OTE maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetusta laista (493/1999)

11 §

Kotoutumissuunnitelma

10 §

Oikeus kotoutumissuunnitelmaan

Maahanmuuttajalla, joka ilmoittautuu työtömäksi työnhakijaksi tai joka hakee toimeentulotuesta annetun lain (1412/1997) mukaista toimeentulotukea, on oikeus yhteistyössä kunnan ja työvoimatoimiston kanssa laadittavaan kotoutumissuunnitelmaan. Kotoutumissuunnitelman kestosta, muuttamisesta ja keskeytyneen suunnitelman jatkamisesta sovitaan kunnan, työvoimatoimiston ja maahanmuuttajan kesken. Maahanmuuttajan kotoutumissuunnitelma korvaa julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain 5 luvun 2 §:ssä tarkoitetun työnhakusuunnitelman. (1292/2002)

Kotoutumissuunnitelma on laadittava viimeistään silloin, kun asiakkaan työttömyys tai toimeentulotuen saaminen on kestänyt viisi kuukautta. Maahanmuuttajalla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan enintään kolme vuotta maahanmuuttajan ensimmäisen kotikunnan väestötietojärjestelmään merkitsemisestä.

Työvoimatoimisto tekee päätöksen siitä, onko suunnitelma katsottava keskeytyneeksi. Suunnitelma voidaan katsoa keskeytyneeksi kuukauden kuluttua siitä, kun maahanmuuttaja on työllistynyt pysyväisluontoisesti koko-aikatyöhön tai yritystoimintaan taikka aloittanut ammattiin tai tutkintoon johtavat päätoimiset opinnot. Ennen keskeytyspäätöksen tekemistä työvoimatoimiston on kuultava maahanmuuttajaa.

Keskeytyneen suunnitelman jatkamisesta on sovittava 1 momentissa säädetyin edellytyksin viimeistään viikon kuluttua siitä, kun maahanmuuttaja on ilmoittautunut työttömäksi työnhakijaksi työvoimatoimistoon.

Kotoutumissuunnitelmassa sovitaan kunnan ja työvoimatoimiston ja maahanmuuttajan kesken toimenpiteistä, jotka tukevat maahanmuuttajaa ja hänen perhettään yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavien tietojen ja taitojen hankkimisessa.

Kotoutumissuunnitelmassa voidaan sopia suomen tai ruotsin kielen opiskelun, työvoimapoliittisen aikuiskoulutuksen, maahanmuuttajan omaehtoisen koulutuksen, ammatinvalinnanohjauksen ja kuntoutuksen, työharjoittelun, työelämävalmennuksen, valmistavan opetuksen, lasten ja nuorten kotoutumisen tukemisesta sekä muiden niihin rinnastettavien kohtuullisiksi katsottavien kotoutumista tukevien toimenpiteiden järjestämisestä. (1292/2002)

Kotoutumissuunnitelma sisältää työvoimatoimiston päätöksen maahanmuuttajalle yksilöidysti osoitettavien 2 momentissa tarkoitettujen kunnan tai maahanmuuttajan omatoimisesti järjestämien kotouttamista edistävien toimenpiteiden toimenpidekohtaisesta rinnastamisesta julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain 1 luvun 7 §:n 1 momentin 7 kohdan tarkoittamaan työvoimapoliittiseen aikuiskoulutukseen tai 8 luvun tarkoittamiin työmarkkinatoimenpiteisiin siten kuin tässä laissa ja valtioneuvoston asetuksella säädetään. (1292/2002)

12 §

Kotoutumistuki

Kotoutumistuki on maahanmuuttajalle kotoutumissuunnitelman aikaisen toimeentulon turvaamiseksi tarkoitettu tuki, jonka avulla edistetään ja parannetaan tuen saajan työelämää ja jatkokoulutukseen hakeutumisen edellytyksiä sekä mahdollisuuksia toimia

suomalaisessa yhteiskunnassa.

Kotoutumistuki muodostetaan työttömyys-turvalain mukaisesta työmarkkinatuesta ja toimeentulotuesta annetun lain mukaisesta toimeentulotuesta. (1292/2002)

Maahanmuuttajalla ei ole oikeutta työmarkkinatukeen 10 §:n 2 momentissa tarkoitettujen kolmen vuoden aikana muutoin kuin tässä laissa tarkoitettuna kotoutumistukena.

13 § on kumottu lailla 1292/2002.

14 §

Kotoutumistuen määräytymisaika ja tarkistaminen

Maahanmuuttajalle myönnetään kotoutumistuki, kun kotoutumissuunnitelmasta sovi-taan.

Kotoutumistuki tarkistetaan, jos henkilön tai hänen perheensä olosuhteissa tai tuen tarpeessa tapahtuu muutoksia. (118/2002)

15 §

Yhteistyövelvollisuus

Maahanmuuttajalla, jolla on oikeus kotou-tumissuunnitelmaan, on velvollisuus osallis-tua kotoutumissuunnitelman laatimiseen sekä suunnitelmassa sovittuihin palveluihin ja toimenpiteisiin.

2 ja 3 mom. on kumottu lailla 1292/2002.

22 §

Toimeentulotuki

Turvapaikanhakijalle ja tilapäistä suojelua saavalle henkilölle voidaan myöntää toi-meentulotukea toimeentulotuesta annetun lain mukaan, jollei tässä laissa toisin säädetä. (118/2002)

Työministeriön asetuksella säädetään tar-kemmin toimeentulotuen perusosalla katetta-vien menojen jakautumisesta vastaanottokes-kuksessa järjestettävään vastaanottoon ja tur-vapaikanhakijan tai tilapäistä suojelua saavan itsensä suorittamiin perusosalla katettaviin

menoihin. (118/2002)

Turvapaikanhakijan ja tilapäistä suojelua saavan toimeentulotuen myöntää hakemuk-sesta vastaanottokeskus. (118/2002)

Jos vastaanottokeskuksen asukas ilman pe-rusteltua syytä toistuvasti tai muutoin olen-naisesti kieltäytyy hänelle soveltuvasta yksi-löidysti osoitetusta työtoiminnasta taikka työllistymistä edistävästä opintotoiminnasta, voidaan kieltäytymistä pitää toimeentulotues-ta annetun lain 10 §:ssä tarkoitettuna kieltäy-tymisenä.

23 §

Toimeentulotuen takaisinperiminen

Toimeentulotuesta annetussa laissa kunnal-le annettu toimivalta toimeentulotuen ta-kaisinperinnässä kuuluu vastaanottokeskuk-selle siltä osin kuin kyseessä on sen myön-tämä toimeentulotuki.

Hakemus toimeentulotuen takaisinperin-nästä tehdään sille [läänin]oikeudelle, jonka tuomiopiirissä vastaanottokeskus sijaitsee.

24 §

Muutoksenhaku toimeentulotuesta

Vastaanottokeskuksen asukkaaksi merkitty henkilö, joka on tyytymätön vastaanottokes-kuksen 22 §:n nojalla tekemään toimeentulo-tukea koskevaan päätökseen, saa hakea sii-hen muutosta [läänin]oikeudelta kirjallisella valituksella. Valitus on tehtävä 30 päivän ku-luessa päätöksen tiedoksi saamisesta siten kuin hallintolainkäyttölaissa (586/1996) sää-detään. Valitus voidaan antaa sanottuna aika-na myös vastaanottokeskuksen johtajalle, jonka tulee oman lausuntonsa ohella toimit-taa se lääninoikeuteen.

Valitus tehdään sille [läänin]oikeudelle, jonka tuomiopiirissä vastaanottokeskus si-jaitsee.

[Läänin]oikeuden päätökseen, joka koskee toimeentulotuen antamista tai sen määrää haetaan muutosta korkeimmalta hallinto-oikeudelta siten kuin sosiaalihuoltolain (710/1982) 49 §:n 2 momentissa säädetään.

TOIMEENTULOTUEN PERUSOSIEN MÄÄRÄT 1.1.2003 LUKIEN:
(Kansaneläkeindeksi 1349)

Tuen saaja	I kuntaryhmä		II kuntaryhmä	
	€/kk	€/pv ¹⁾	€/kk	€/pv ¹⁾
Yksin asuva ja yksinhuoltaja	374,92	12,50	358,79	11,96
- alennettu (- 20 %) ²⁾	299,94	10,00	287,03	9,57
- alennettu (- 40 %) ³⁾	224,95	7,50	215,27	7,18
Muu 18 vuotta täyttänyt (avio- ja avopuolisot, kumpikin)	318,68	10,62	304,97	10,17
- alennettu (- 20 %) ²⁾	254,94	8,50	243,98	8,13
- alennettu (- 40 %) ³⁾	191,21	6,37	182,98	6,10
Vanhempansa tai vanhempiensa luona asuva 18 vuotta täyttänyt henkilö	273,69	9,12	261,92	8,73
- alennettu (- 20 %) ²⁾	218,95	7,30	209,54	6,98
- alennettu (- 40 %) ³⁾	164,21	5,47	157,15	5,24
10 - 17-vuotias lapsi 1. lapsi	262,44	8,75	251,15	8,37
2. lapsi	243,70	8,12	233,21	7,77
3. jne. lapsi	224,95	7,50	215,27	7,18
Alle 10-vuotias lapsi 1. lapsi	236,20	7,87	226,04	7,53
2. lapsi	217,45	7,25	208,10	6,94
3. jne. lapsi	198,71	6,62	190,16	6,34

¹⁾ Kun toimeentulotukea myönnetään lyhyemmäksi ajaksi kuin kuukaudeksi (TOTUL 15 §), toimeentulotuen perusosan määrä päivää kohti on laskettu jakamalla kuukausimäärä kolmellakymmenellä

²⁾ Toimeentulotukilaki 10 § 1 ja 4 momentti

³⁾ Toimeentulotukilaki 10 § 3 ja 4 momentti

LIITE 9

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ**Perhe- ja sosiaaliosasto****8.4.2003****TILASTOTIETOJA TOIMEENTULOTUESTA**

Vuosi	Saajat (vuoden aikana)			Kustannukset (käyvin hinnoin)	
	Kotitalouksia	Henkilöitä	Prosenttia väestöstä	milj. € (brutto)	Muutos %
1982	93 100	168 400	3.5
1983	95 800	172 200	3.5
1984 ¹⁾
1985	129 300	239 800	4.9	101	..
1986	153 100	283 400	5.8	118	+17
1987	163 600	295 000	6.0	140	+18
1988	163 200	287 700	5.8	145	+ 3
1989	165 300	284 900	5.7	161	+12
1990	181 600	314 000	6.3	198	+22
1991	222 700	396 100	7.9	262	+32
1992	258 900	464 600	9.2	315	+20
1993	292 600	528 100	10.4	373	+18
1994	329 400	577 300	11.3	425	+14
1995	339 000	584 100	11.4	453	+ 6
1996	349 600	609 700	11.9	521	+15
1997	344 700	593 800	11.5	549	+ 5
1998	313 300	534 900	10.4	466	-15
1999	292 000	493 000	9.5	434	- 7
2000	271 700	454 400	8.8	428	- 1
2001	264 100	443 200	8.5	463	+ 8
2002 ²⁾	262 000	440 000	8.5	480	+ 4

¹⁾ Huoltoapu muuttui toimeentulotueksi, vuodelta 1984 ei tilastoa toimeentulotuen saajista

²⁾ Stakesin ennakkotilasto

ESIMERKKITAPAUKSIA TOIMEENTULOTUEN LASKEMISESTA**A Yksinäinen työmarkkinatuen saaja**

Vuokra- ja vesimaksut yhteensä 270 euroa/kk. Sähkölasku 17 euroa.

Toimeentulotuessa huomioon otettavat menot (I kuntaryhmä): €/kk

Perusosa		374,92
Lisäosa	Asumismenot (93 % 270 €:sta)	251,10
	Sähkölasku	<u>17,00</u>
	Menot yhteensä	643,02

Käytettävissä olevat tulot

Työmarkkinatuki (netto) ¹⁾	402,01
Asumistuki	<u>216,00</u>
Tulot yhteensä	618,01

Maksettava toimeentulotuki 25,01**B Työmarkkinatukea saava yksinhuoltaja + 1 lapsi (7 v)**

Vuokra- ja vesimaksut yhteensä 560 euroa/kk. Sähkölasku 20 euroa.

Toimeentulotuessa huomioon otettavat menot (I kuntaryhmä): €/kk

Perusosat	1 yksinhuoltaja	374,92	
	1 lapsi (7 v)	236,20	
	Yhteensä		611,12
Lisäosa	Asumismenot (93 % 560 €:sta)		520,80
	Sähkölasku		<u>20,00</u>
	Menot yhteensä		1 151,92

Käytettävissä olevat tulot

Työmarkkinatuki (netto) ¹⁾	472,34
Asumistuki	422,71
Lapsilisä	123,60
Elatustuki tai vastaava	<u>118,15</u>
Tulot yhteensä	1 136,80

Maksettava toimeentulotuki 15,12¹⁾ Nettomäärän laskemisessa on veroprosenttina käytetty lukua 18,03

- C Lapsiperhe 3 lasta (lapset 11, 4 ja 2 v)** Toisen vanhemman palkka 1 000 euroa/kk ja toinen vanhempi saa kotihoidontukea 467 euroa/kk. Vuokra- ja vesimaksut 650 euroa/kk. Sähkölasku 27 euroa/kk. Työmatkakulut 32 euroa/kk.

Toimeentulotuessa huomioon otettavat menot (I kuntaryhmä): €/kk

Perusosat	1 aikuinen	318,68	
	1 aikuinen	318,68	
	1. lapsi (11 v)	262,44	
	2. lapsi (4 v)	217,45	
	3. lapsi (2 v);	198,71	
	Yhteensä		1 315,96
Lisäosa	Asumismenot (93 % 650 €:sta)		604,50
	Sähkölasku		<u>27,00</u>
	Menot yhteensä		1 947,46

Käytettävissä olevat tulot

Palkkatulot (netto) ¹⁾ , vähennetty 32 euroa työmatkakuluja	778,25
Kotihoidon tuki (netto) ¹⁾	384,01
Asumistuki	357,60
Lapsilisät	<u>331,50</u>
Tulot yhteensä	1 851,36

Maksettava toimeentulotuki 96,10

- D Lapsiperhe 5 lasta (lapset 14, 12, 10, 7 ja 5 v)**

Vanhemmat saavat työmarkkinatukea yhteensä 1 345 euroa/kk. Vuokra- ja vesimaksut 610 euroa/kk. Sähkölasku 34 euroa/kk.

Toimeentulotuessa huomioon otettavat menot (II kuntaryhmä): €/kk

Perusosat	1 aikuinen	304,97	
	1 aikuinen	304,97	
	1. lapsi (14 v)	251,15	
	2. lapsi (12 v)	233,21	
	3. lapsi (10 v)	215,27	
	4. lapsi (7 v)	190,16	
Lisäosa	5. lapsi (5 v);	190,16	
	Yhteensä		1 689,89
	Asumismenot (93 % 610 €:sta)		567,30
	Sähkölasku		<u>34,00</u>
	Menot yhteensä		2 291,19

Käytettävissä olevat tulot

Työmarkkinatuet (netto) ¹⁾	1 070,46
Asumistuki	428,80
Lapsilisät	<u>655,00</u>
Tulot yhteensä	2 154,26

Maksettava toimeentulotuki 136,93

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖN OPPAITA
SOCIAL- OCH HÄLSOVÅRDSMINISTERIETS HANDBÖCKER
HANDBOOKS OF THE MINISTRY OF SOCIAL AFFAIRS AND HEALTH
ISSN 1236-116X

- 2003: 1 Asumisterveysohje.
ISBN 952-00-1301-6
- 2 Anvisning om boendehälsa.
ISBN 952-00-1302-4
- 3 Klientens ställning och rättigheter inom socialvården.
ISBN 952-00-1315-6
- 4 Yksilölliset palvelut, toimivat asunnot ja esteetön ympäristö. Vammaisten ihmisten asumispalveluiden laatusuositus.
ISBN 952-00-1323-7
- 5 Individuell service, fungerande bostäder och tillgänglig miljö.
Kvalitetsrekommendation för boendeservice för handikappade människor.
ISBN 952-00-1324-5
- 6 Sosiaalinen luototus. Opas luototuksen käynnistäjälle.
ISBN 952-00-1350-4
- 7 Apuvälinepalveluiden laatusuositus.
ISBN 952-00-1373-3
- 8 Kvalitetsrekommendation för hjälpmedelstjänster.
ISBN 952-00-1374-1
- 9 Mielekäs Elämä! –ohjelman toimenpidesuosituksset. Toim. Tuula Immonen, Irma Kiikkala ja Juha Ahonen.
ISBN 952-00-1382-2
- 10 Toimeentulotuki. Opas toimeentulotukilain soveltajille. 5. korj. p.
ISBN 952-00-1384-9